

2014
ročník LVII

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 2

2014
ročník LVII

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 2

Obsah

„... tělesně krásná, s tváří jemnou a půvabnou...“ 1

**Funerální portrét Anny Lucemburské, urozené chráněny
knížete Přemysla I. Těšínského na cestě do Anglie**

Rudolf Žáček – Irena Korbelářová – Radmila Dluhošová

Židovská identita na pomezí 13

Konverze a sňatky židů na Frýdecku a Místecku

Daniel Baránek

„Moje jméno zní tak jako v polštině Těšin, který jste ukradli“ 22

**Trampoty dr. Franciszka K. Cieszyńskiego při cestě přes Československo
v roce 1936 na pozadí československo-polských vztahů**

Jiří Friedl

Polská menšina na českém Těšínsku ve světle sčítání lidu z roku 2011 29

Zbyšek Ondřeka

Zajímavé druhy zimní avifauny 34

Jana Strakošová

Vzpomínka na Vlastu Byrtusovou 35

Irena Prengel Adamczyk

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku 36

Radim Jež – David Pindur

Města a obce Těšínska se představují 37

Dolní Lomná

Martina Uhlářová

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Vydává Muzeum Těšínska,
příspěvková organizace zřízená Moravskoslezským krajem.

Adresa redakce:
Muzeum Těšínska, p. o., Hlavní tř. 115/15, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: radim.jez@muzeumct.cz

Redakce:
Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.

Redakční rada: PhDr. Karel Bogar; prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.;
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.; doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.;
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.; prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.;
PhDr. Jaromír Kalus; prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.;
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.; PhDr. Karel Müller;
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.; Mgr. Jiřina Veselská

Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandryšová
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 21. 7. 2014
Vyšlo: 30. 7. 2014
Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.
Za obsah článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými
na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/.

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně,
Pražská 3/14 nebo v jeho pobočkách: ve Výstavní síni Músaion
v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Životicích,
v Archeoparku v Chotěbuzi-Podobře,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karvině-Fryštátě,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni,
v Technickém muzeu v Petřvaldě a v Klubu Muzea Těšínska.
K dostání i v Gorolském turistickém informačním centru v Mostech
u Jablunkova.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze
objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku je 40 Kč, celoroční
předplatné činí 160 Kč + poštovné. Členové Klubu Muzea Těšínska
získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

„... tělesně krásná, s tváří jemnou a půvabnou...”

Funerální portrét Anny Lucemburské, urozené chráněnkyně knížete Přemysla I. Těšínského na cestě do Anglie

Rudolf Žáček – Irena Korbelářová – Radmila Dluhošová

Před poměrně nedávnou dobou měli čtenáři Těšínska možnost seznámit se s osudy takřka zapomenuté dcery těšínského knížete Přemysla I. „Nošáka“, Markéty, provdané v daleké Anglii za Simona z Felbriggu, dvořana anglického krále Richarda II.¹ K „objevení“ této „zapomenuté“ dcery bezesporu nejvýznamnějšího z těšínských knížat 14. století pro českou a polskou historiografii došlo v bezprostřední souvislosti se zájmem o osudy manželky Richarda II., královny Anny, dcery císaře a krále Karla IV. a Alžběty Pomořanské, sestry krále Václava IV., známé v anglické tradici jako „good Queen Ann“ – dobrá královna Anna. I když její osudy použil alespoň zčásti Bohdan Małysz ve výše zmíněném článku jako nezbytnou kulisu, na jejímž pozadí se odehrávala anglická část života Markéty Těšínské, o němž jsme informováni přece jen podstatně méně, domníváme se, že právě v souvislosti se dvěma významnými postavami svázanými s Těšínským knížectvím, knížetem Přemyslem a jeho dcerou Markétou, si rovněž královna Anna zaslouží větší pozornost historiografie Těšínska, než se jí doposud dostalo.

Ostatně nemalý dluh zde má nejen historiografie zabývající se Těšínským knížectvím, ale

stejně tak i samotná historiografie česká. Anna Lucemburská budila totiž skoro vždy, přiznejme, že vcelku z pochopitelných důvodů, větší zájem anglické než české historiografie. Příznačné proto je, že ve Spojených státech působící profesor středověké a raně novověké literatury Alfred Thomas nazval svou knihu věnovanou české literatuře a společnosti v letech 1310–1420 titulem *Čechy královny Anny*.² Stejně příznačné také je, že pro českého čtenáře tento titul použitý i v českém překladu jeho díla je bez podtitulu poněkud stále málo vypovídající. Královna, která zanechala poměrně hlubokou a zdá se i vysoce pozitivní stopu v anglických dějinách, zůstávala českému neprofesionálnímu publiku takřka neznámou osobou.³

Její cesty do Anglie a anglického pobytu si přirozeně povšimli všichni autoři monografií věnovaných českým dějinám lucemburského období, ty však jsou, jak známo, v podstatě vždy zaměřeny výrazně bohemocentricky, a osudy žen, které opustily český stát (v jeho středověké podobě), aby trávily své životy po boku svých manželů v cizině, jsou zpravidla opomíjeny jako již nepříliš podstatné. Nic na tom nemění skutečnost, že právě Annin pobyt v Anglii a především

*Současný stav tumby
Anny České a Richarda II.
ve westminsterském opatství,
archív autorů*

českých členů příslušníků jejího dvora, přinášející po relativně dlouhou dobu půldruhého desetiletí užší kontakty českého a anglického prostředí, měl patrně nikoliv nevýznamný podíl na přenosu a následné popularitě myšlenek anglického církevního reformátora Johna Wycliffa v prostředí předhusitských Čech.

Relativně malý zájem o tuto významnou ženskou postavu českých a také anglických dějin je snad i důvodem absence informací nejen o jejich životních osudech jako anglické královny, ale rovněž i o její skutečné podobě, i když Annin funerální portrét, zhotovený na základě posmrtné masky, je po staletí uchovávan ve sbírce pohřebních figurín ve westminsterském opatství v Londýně, kde se nachází i společný hrob Anny České a jejího manžela, krále Richarda II. Domníváme se proto, že nebude neúčelné čtenářům Těšínska onu „dobrou královnu Annu“, jejíž anglický sňatek (vyjednaný v rozhodující míře knížetem Přemyslem Těšínským) byl příčinou významného rozšíření bezprostředních kontaktů mezi českým státem a Anglií v předhusitském období, ještě jednou připomenout. Nezanedbatelným důvodem pro ono připomenutí je i skutečnost, že její průvodkyní na cestě do Anglie a s nejvyšší pravděpodobností rovněž společnicí u dvora byla Přemyslova dcera Markéta Těšínská.⁴

Jak jsme již konstatovali, k nejvýraznějším z těšínských knížat středověkého období náležel bezesporu Přemysl I. „Nošák“ (1332/1336–1410). Přestože se ve svých rodových državách v Horním Slezsku příliš nezdržoval, země se vcelku uspokojivě rozvíjela a zejména v jejím centru, rezidenčním městě Těšíně, můžeme dodnes zaznamenat otisky jeho působení. Právě za Přemyslovy vlády byl stavebně rozšířen hrad se stále zachovalou Piastovskou věží a do města doputovala i plastika Panny Marie, jejíž vznik lze spojit s dílnou Petra Parléře. Díky kontaktům a vlivu, ale i v důsledku dobrých služeb prokázaných českému králi Václavovi IV., se knížeti podařilo nebývale rozšířit majetkovou držbu, když postupně získal slezské Sevěřsko, polovinu Bytomska, polovinu Hlohovska, Střelín a Osvětimsko, a k tomu ještě i moravský Místek. Část tohoto impozantního majetku mu umožnila získat právě jeho diplomatická mise do Anglie, za jejíž úspěch byl oběma zainteresovanými panovníky, králem českým i králem anglickým, bohatě odměněn.⁵

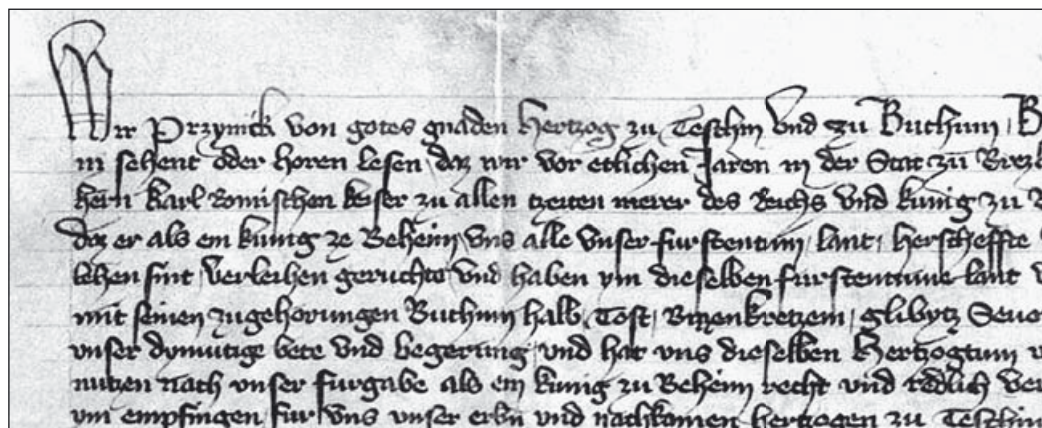
Přemysl pobýval od mládí u dvora lucemburských panovníků, krále a císaře Karla IV., kde zaujal místo svého předčasně zemřelého staršího bratra Vladislava,⁶ a posléze i u dvora jeho syna Václava IV. Měl dokonce na čas vykročeno k příbuzenství s lucemburskou císařskou rodinou, a to prostřednictvím třetího sňatku moravského

markraběte Jana Jindřicha, císařova mladšího bratra. Po dvou předcházejících manželstvích, prvním s Markétou Tyrolskou a druhém s Markétou Opavskou, dcerou knížete Mikuláše II., padla totiž volba markraběte – bezpochyby po předcházejících kuloárových jednáních s Přemyslem – na sestru těšínského knížete Alžbětu. Sňatek, uvažovaný v letech 1361–1363, byl ovšem komplikován nezanedbatelnou skutečností: Alžběta již dříve vstoupila do řádu cisterciáček ve slezské Třebnici. Urozený pár spolu podle všeho bez ohledu na to – a na posvěcení církevními oddavkami – společně žil, avšak pouze do zásahu papeže Urbana V. Prostřednictvím vratislavského biskupa dosáhl papež v lednu 1364 toho, že se markrabě Alžběty vzdal a tento, na svou dobu skandální svazek s bývalou jeptiškou ukončil.⁷

Přes poněkud nepovedenou epizodu s nelegitimním svazkem své sestry se Přemysl nadále pohyboval v těsné blízkosti nejprve Karlově a pak Václavově. Doprovázel je při řadě cest, vyřizoval z jejich pověření mnohé zahraniční mise politického i poloprivátního charakteru. Zvláště velký význam měly jeho služby pro Václava IV. Syn velkého císaře a krále Karla se totiž postupně obklopil skupinou milců, pocházejících především z okruhu nižší šlechty, a jeho vztahy k většině příslušníků vysoké aristokracie lze bez přehánění označit spíše za konfliktní. Jistou výjimkou byl právě Přemysl Těšínský, který působil ve Václavově radě až do sklonku 14. století, kdy se musel ze zdravotních důvodů dalšího podílu na její činnosti vzdát. Jeho aktivity se do té doby zaměřovaly především na zahraničí, zvláště na říši, kde působil po dlouhá léta jako Václavův zástupce. Nelze se tedy divit, že právě na Přemka jako zkušeného diplomata a příslušníka nejvyšších špiček evropské urozené společnosti padla volba při hledání nejvhodnějšího vyjednavče pro sjednání sňatku Karlovy dcery a Václavovy sestry Anny s anglickým králem Richardem II.

Nešlo o jednoduchý úkol. Ostatně princezna Anna nepředstavovala v análech lucemburské sňatkové politiky žádný nepopsaný list. Karel IV. ji nejprve jako pětiletou přislíbil v roce 1371 Albrechtovi, synovi Albrechta I., falckraběte rýnského a vévody bavorského.⁸ Poměrně krátce nato, v roce 1373 však bylo dosavadní ujednání zrušeno a Anna byla zaslíbena Fridrichovi, nejstaršímu synovi míšeňského markraběte a durynského lantkraběte Fridricha III. řečeného Kulhavý.⁹

Zatímco u obou předcházejících jednání byly důvody sňatkové politiky spíše orientovány na sféru osobních zájmů lucemburské dynastie směřujících v závěru k získání Braniborska, motivace k navázání kontaktů s anglickou korunou se týkala nejvyšší evropské politiky, vztahů s Francií a řešení papežského schizmatu. V Anglii byla celá

Výřez listiny knížete Přemysla Těšínského, v níž vyznává, že přijal své knížectví od císaře Karla IV. jako léno České koruny, Praha, 21. dubna 1366, Národní archiv v Praze

historie okolo nerealizovaných Anniných vdavek nepochybně dostatečně známa, jak dokládá i její připomenutí v díle slavného anglického básníka té doby Geoffreyho Chaucera *Ptačí sněm*, sepsaném v letech 1380–1381, tedy v době příprav sňatku a jeho samotném konání. Dílo je v zásadě oslavou dvorské lásky, ale nabízí také humorný politický komentář složitých diplomatických jednání. Popisuje totiž, jak spolu tři orlové soupeří za přihlížení řady menších ptáků o přízeň orlice.¹⁰

Známé podrobnosti, provázající přípravu a realizaci sňatku a úlohu těšínského knížete, byly v nedávné době poměrně podrobně popsány.¹¹ Aniž bychom je chtěli neústrojně opakovat, konstatujeme pouze, že Přemek se účastnil průběžně vedených jednání, týkajících se nejen plánovaného manželského svazku české princezny a anglického krále, ale rovněž situace okolo obsazení papežského stolce. Za tím účelem navštívil v roce 1380 francouzský královský dvůr, v následujícím roce jednal spolu s dalšími vyslanci krále Václava v Bruggách a v Londýně. Nutno přiznat, že za účast na misích, jichž se účastnil a které splnily svůj hlavní účel, byl štědrě odměněn – od krále Richarda II. obdržel roční rentu ve výši 500 liber, Václav IV. mu postoupil královskou polovinu slezského Hlohovska.¹²

Angažmá knížete Přemysla Těšínského v delikátních jednáních a přípravách svatby mladičké české princezny a anglického krále vyvrcholilo již výše zmíněnou cestou do Anglie roku 1381, kdy spolu s Konrádem Krajířem z Krajku a Petrem z Vartenberka doprovázel Annu na britské ostrovy. Putování to bylo podle všeho dosti dobrodružné. Poté, co výprava projela napříč říší, zastavila se v Bruselu u Annina strýce Václava Lucemburského a jeho ženy Johany Brabantské a Limburské.¹³ Na dvoře uměnímilovného páru a mecenášů kultury se princezna zdržela celý měsíc. Václav Lucemburský, podle všeho v doprovodu Přemysla Těšínského, mezitím navštívil pařížský dvůr, aby Anně s doprovodem zajistil svobodný průjezd Normandií a přeplutí průlivu.¹⁴ Jejich mise byla úspěšná, takže princezna

s doprovodem dorazila v polovině prosince 1381 do Doveru¹⁵ a o měsíc později, 18. ledna 1382, do Londýna. Za dva dny se konala její svatba s králem Richardem II. a 22. ledna byla Anna, česká princezna z lucemburského rodu, korunována anglickou královnou.¹⁶ Zřejmě spokojená, třebaže bezdětná, manželství trvalo 12 let. Když Anna v létě 1394 zemřela, nechal ji mladý vdovec uložit k věčnému spočinutí ve westminsterském opatství.¹⁷ Sám vyslovil přání, aby byl po smrti uložen vedle ní. To se mu však splnilo vzhledem k dramatickým událostem spojeným s koncem jeho života až 13 let po smrti. Teprve tehdy byl pochován podle své vůle po jejím boku.¹⁸

Zdá se rovněž, jak už bylo výše naznačeno – ve světle aktuálně publikovaných badatelských výsledků – že kníže Přemek vezl s sebou v princeznině doprovodu do Anglie i svou dosud v pramenech i historiografii okrajově zmiňovanou dceru Markétu, zprvu jako jednu z dívek doprovázající vysoce urozenou nevěstu, posléze jako její společníci v neznámém prostředí.

Nebylo nic nezvyklého na tom, že se dívka z královnina průvodu po nějaké době provdala za urozeného muže, pohybujícího se v prostředí panovnického dvora. Vazby mezi českým a anglickým dvorským prostředím mohly být posíleny rodinným svazkem, a možná nejedním. Takový osud čekal patrně i Markétu Těšínskou, jež se na britských ostrovech snad provdala za Simona z Felbrigg, anglického šlechtice, a praporečníka Richarda II.¹⁹

Nemáme bohužel žádné informace o tom, zda se sňatkem kontakty Markéty s otcem (a potažmo s Těšínskem) zcela přerušily. Můžeme ale oprávněně očekávat, že v určité míře trvaly i nadále, i když zprávy o nich se nedochovaly. Je vysoce pravděpodobné, že se Markéta zdržovala v blízkosti panovníkovy ženy i po vynuceném návratu většiny příslušníků jejího českého doprovodu na nátlak „nemilosrdného parlamentu“ v roce 1388.²⁰ Koneckonců byla již manželkou vysoce postaveného Angličana. Je známo, že mezi anglickým a českým dvorem byla po dobu života

královny Anny udržována poměrně čilá korespondence a není důvodu předpokládat, že by v jejím rámci nemohly probíhat i kontakty mezi knížetem Přemyslem a jeho dcerou. Sám Přemek měl jako říšský správce zcela jistě zájem nejen o zprávy o dceři a jejím životě ve vzdálené zemi, ale rovněž i o soukromé informace týkající se politického dění v Anglii a jejího královského dvora. Pro jednoho z předních diplomatů krále Václava musely být tyto zprávy svým způsobem neocenitelné.

Sama Anna, mladá královna „kdesi“ z říše, byla podle všeho přijímána v ostrovním království zprvu s nedůvěrou a teprve během let, pod vlivem domácích politických událostí a osobních postojů, ji začala anglická společnost vnímat pozitivně a obdařila ji lichotivým přívyskem „dobrá královna“. Musíme ovšem objektivně přiznat, že veskrze kladný obraz královny Anny

v anglické historické tradici je poněkud překvapující. K dispozici je dostatek dokladů o nepřívětivém postoji Angličanů k jejímu českému doprovodu a o pochybnostech o tom, zda se politické spojení s Václavem IV. (ostatně nepříliš přínosným, vzhledem k Václavově rozporuplné politice) příliš neprodražilo. Neboli, jak glosoval poměrně trefným, i když poněkud obhroublým bonmotem jeden ze soudobých kronikářů, že *anglický král zaplatil příliš velkou sumu za tak malou porci masa*.²¹

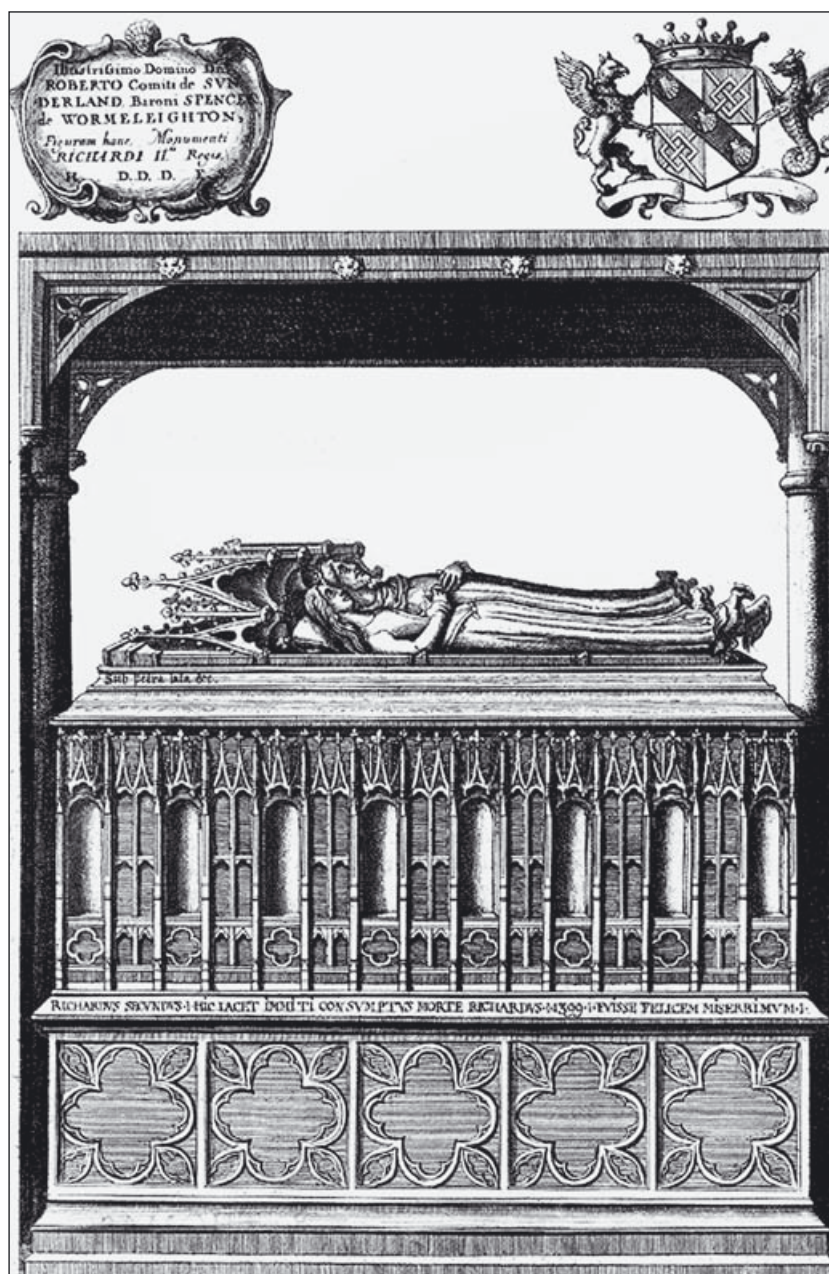
Určité zklamání z politických dopadů Richardova sňatku s lucemburskou princeznou by se vcelku dalo pochopit. Ostatně nechuť domácí šlechty k cizincům, doprovázejícím nevěstu panovníka a odčerpávajícím nemalé částky ze státní pokladny, není v evropských dějinách ničím novým ani nezvyklým. K očekávané rezervovanosti anglické společnosti vůči královně Anně byly k dispozici i důvody mnohem přesvědčivější. Už samotná skutečnost, že Anna nepřinesla do země žádné věno, by byla poměrně dostatečným důvodem k neoblíbenosti, byť ji vyrovnával alespoň do jisté míry fakt, že pocházela z rodu nanejvýš urozeného: byla dcerou českého krále a římského císaře a sestrou římského krále. Co však bylo ve středověké společnosti jen těžko odpustitelné, byla skutečnost, že svému manželovi nedokázala porodit následníka trůnu. Bezdětné manželství v duchu soudobého vnímání znamenalo, že žena nesplnila svou základní povinnost. To nemohly zakrýt ani spekulace o tom, že Richard II. složil podle vzoru sv. Eduarda Vyznavače, jehož kultu byl nadšeným příznivcem, slib čistoty.

Těžko dnes spekulovat o tom, kdo z obou partnerů byl vlastně neplodný. Větší podezření padá na Richarda II., který sice neměl potomky ani se svou druhou manželkou Isabelou z Valois, což ovšem vzhledem k jejímu nízkému věku bylo přirozené, ale žádné zprávy se nedochovaly ani o jeho případných levobočích. Z neplodnosti však bývala tradičně na prvním místě podezírána, či spíše obviňována, žena.

Na rozdíl od Anny stačila Markéta Těšínská do své smrti v roce 1416 přivést na svět svému manželovi hned tři potomky, ani ona však očekávanou roli manželky a matky, pokud je nám známo, beze zbytku splnit nedokázala. Jednalo se totiž bohužel „pouze“ o dcery, z nichž dvě se později provdaly za významné anglické šlechtice, třetí se stala řeholnicí.²²

Co tedy vlastně stojí, přes veškerá výše uvedená negativa, za Anninou dobrou pověstí? S vysokou mírou pravděpodobnosti to byl především kladný vliv, jenž měla na svého manžela. Je přitom až zarážející vnějšková podobnost některých rysů vlády Richarda II. a Václava IV. Oba panovníci se postupně obklopili milci z nižší

Původní podoba tumby krále Richarda II. a jeho manželky Anny Lucemburské ve westminsterském opatství, mědiryt, r. 1665, převzato z Sandford, Francis: A genealogical History of the Kings of England, and Monarchs of Great Britain [...]. London 1677

šlechty, kteří z jejich okolí vytlačovali příslušníky staré rodové aristokracie. To se stávalo předmětem řady sporů a svárů, v nichž ovšem Richard byl ve srovnání s Václavem nesporně cílevědomější a přinejmenším po dobu života své první manželky i úspěšnější. Anna, jež dobře znala svého bratra a snad si i uvědomovala četné slabiny jeho jednání, se snažila – patrně v duchu naučení zpracovaného Karlem IV. pro Václava jako budoucího panovníka – ovlivnit manžela směrem k mírnosti a kompromisu. Karlovy (nebo jím inspirované) rady synu Václavovi nabádaly totiž budoucího panovníka k vládě, takticky dobrému vztahu k lidem a k vděčnosti vůči těm, kteří panovníkovi slouží nebo mu mohou posloužit: *Neboť sluší se, aby vladař byl štědrý a vládny nejen k zasloužilým lidem a k těm, kteří už vykonali něco prospěšného, ale i k lidem cizím a neznámým, protože Ti, kteří Ti ještě neprospěli, mohou prospět Tvé královské pověsti šířením pravdivých zpráv.* V daných souvislostech našla možná v Annině jednání významnější odraz Karlova rada, připomínající nutnost získávat si přízeň lidí velkorysostí a milosrdenstvím: *Proto nikomu nesluší tato ctnost víc než králi a nikomu není větší ozdobou než císařům, protože síly škodit nebo trestat, kterou mají, neužívají ke krutosti, jak by mohli, ale mění ji v blahodárnou moc [...]. Mýlí se totiž, a nikoli málo, ti, kteří se domnívají, že král je bezpečný tam, kde před králem není patrně nic bezpečného. To je vlastností krutých tyranů, že se bojí ve stálém neklidu těch strážců, jimiž se dávají ve dne v noci bedlivě střežit [...]. A nic není tak krásného jako vládnout se souhlasem všech.*²³

Nevíme přirozeně, zda měla Anna možnost se skutečně seznámit s výše uvedenými radami, o výchově princezen pro jejich roli manželek a partnerek vládců ve 14. století informace bohužel chybí. Leccos z jejího života a působení jako královny Anglie však svědčí o tom, že se chovala takřka přesně v duchu citovaných doporučení. Nevíme ovšem, zda šlo vždy jednoznačně o její iniciativu, když ji spatřujeme na kolenou před Richardem II. prosící o milost pro odsouzence či o zmírnění trestů, nebo zda jde o dobře zinscenované panovnické „teatrum“, v němž oba hlavní aktéři hráli předem určenou roli. Nelze sice vyloučit, že Anna, mající ke svému manželovi vztah nepochybně pozitivní (ostatně z jeho strany opěťovaný), usilovala o zmírnění panovnickovy prudkosti až krutosti a zasloužení se tak v duchu rad svého otce o větší oblibu svého muže i sebe samé u poddaných.

Na druhou stranu ale lze připustit, že při vzorné souhře obou manželů mohla takto vytvořená situace prokázat jednak tvrdou spravedlnost královi, jenž by byl jistě nerad pokládán vůči

provinivším se poddaným za nějakého slabocha, jednak milosrdné srdce ženy-královny, která v duchu křesťanské lásky neváhá pokleknout před svým mužem s prosbou o milost pro provinilce. V daném případě by pak zmírnění nebo odpuštění trestu (nesmíme zapomínat, že se nejednalo pouze o anglickou královnu, ale o dceru císaře a sestru římského krále) nebylo považováno za projev královny slabosti či nerozhodnosti, ale za nanejvýš křesťanský skutek milosrdenství. Král by tedy neprojevil nevhodnou slabost a toleranci a provinilci si mohli být jisti, že nebýt královny, jejich čin by došel tvrdého trestu a královna sama by si získala, jak se i skutečně stalo, pověst „dobré královny“. Ani zde, stejně jako u řady našich dalších úvah nemůžeme nepřiznat, že se vzhledem k nedostatku pramenů musíme pohybovat v oblasti hypotéz s vyšší či nižší mírou oprávněnosti.

Ať už byla role přímluvkyně skutečná či zinscenovaná, nelze si nepovšimnout, že královna Anna byla nepochybně mimořádnou osobností. Obdržela pro ženu na svou dobu výjimečné vzdělání. Vedle češtiny ovládala latinu, francouzštinu a němčinu a při svém pobytu v Anglii zajistě

*Anna Lucemburská
na smrtelné posteli,
ilustrace z rukopisu kroniky
Jeana Froissarta,
okolo r. 1470–1472,
British Library*

zvládla rovněž jazyk své nové vlasti. O její gramotnosti a intelektuálních zálibách svědčí vlastnictví knih, jež přivezla k anglickému dvoru. Byly mezi nimi Nový zákon v latině a jeho překlady do češtiny a němčiny. Pokud můžeme věřit slovům, proneseným údajně v kázání biskupem Thomasem Arundelem na královnině pohřbu v roce 1394, *jak šťastná musela královna být, že měla všechna čtyři evangelia v angličtině i s [glosami] doktorů na okrajích listů*,²⁴ jde o nesporné svědectví o vysoké úrovni intelektuálního života v prostředí královnina dvora. V této souvislosti není nepravděpodobné, že obdobné záliby musely podle vzoru své paní mít přinejmenším některé z jejích dvorních dam. Vcelku oprávněně se můžeme domnívat, že mezi ně mohla patřit i rodem patrně nejvznešenější z nich, Markéta Těšínská. Pro pobyt u dvora Karla IV. v roli společnice jeho dcery musíme u ženy z knížecího rodu předpokládat potřebu důkladného vzdělání, včetně gramotnosti a znalosti u dvora používaných jazyků, minimálně češtiny a němčiny. Pro orientaci v ortodoxním náboženském prostředí, které obklopovalo Karla IV., nazývaného také „mnišským králem“, lze předpokládat i schopnost rozumět latinsky.

Tento rozsah znalostí nebyl ostatně v českém kontextu u žen z panovnického rodu ničím mimořádným. Vysokou mírou vzdělanosti a kultivovanosti slyňala princezna Kunhuta, dcera

Přemysla Otakara II. a Kunhuty Uherské, několik let manželka mazovského knížete Boleslava a posléze abatyše kláštera sv. Jiří. Dílo svatojiřského skriptoria, Pasionál abatyše Kunhuty, patří dodnes k největším skvostům středověkého písemnictví v Čechách. Intelektuální prostředí bychom nepochybně našli rovněž počátkem 14. století v brněnském okruhu Elišky Rejčky, vdovy po králi Václavu I. a posléze Rudolfo Habsburském.²⁵ Lze tedy s jistou mírou oprávněnosti předpokládat, že už sama přítomnost, snad i dlouhodobá, Markéty Těšínské v nejbližším okruhu princezny a poté i královny Anny, naznačovala nemalou míru intelektuální vyspělosti a vzdělání této mladé ženy.

Přestože jsme si plně vědomi významu vzdělání a výše intelektu u žen, pohybujících se v absolutní špičce středověké (a často i nemálo misogynské) společnosti, nemůžeme popřít, že významnou roli v postavení ženy u dvora a zejména v jejím soužití s životním partnerem, jehož poprvé uviděla zpravidla až při svatební slavnosti, hrál její fyzický zjev. Zatímco podobě Markéty Těšínské se věnoval v dostatečné míře už Bohdan Małysz, o podobě Anny České je známo jen velmi málo. Jak tedy Anna Lucemburská, česká princezna, kterou těšínský kníže Přemek odvezl roku 1381 do krajiny daleko od domova, aby se stala chotí Richarda II., a tedy anglickou královnou, vypadala? A byla skutečně *tělesně krásná, s tváří jemnou a půvabnou*, jak praví text na společné tumbě královského páru v londýnském westminsterském opatství?²⁶

Třebaže sňatku Anny Lucemburské a Richarda II., průběhu předmanželských jednání a posléze i životy anglické královny byla v nedávném čase věnována jistá pozornost, o vzhledu mladé ženy se autoři zmiňovali obvykle jen okrajově. Nanejvýš za sebe nechali hovořit ilustrace z kronik či kovolitecký portrét na zmíněné tumbě.²⁷ Na nejstarším z portrétů v manuskriptu *Liber Regalis*, zhotoveném u příležitosti sňatku a následné královniny korunovace, jsou znázorněni oba manželé sedící na trůnech, ještě bezvousý král se všemi insigniemi moci, královna s korunou, s vysokými církevními hodnostáři stojícími za jejich zády.²⁸ Iluminace, na níž se údajně podílel český umělec, odpovídá duchu doby a ukazuje Annu jako štíhlou ženu se světlými vlasy rozpuštěnými volně na záda, v šatech královské modré barvy s dlouhými rukávy a s bíle podšitým pláštěm stejné barvy přehozeným přes ramena a naaranžovaným přes klín. Obdobně ustrojen je i její královský manžel. Zda autor mladou ženu znal a zda portrét odpovídal jejímu vzhledu v době příchodu do Anglie, si lze jen domýšlet. Poloprofil obličeje naznačuje spíše kulatější tvář, zato ale dlouhý nos.

Pohřeb královny Anny, ilustrace z rukopisu kroniky Jeana Froissarta, okolo r. 1470–1472, British Library

Zjevně obdobně je Anna ztvárněna jako klečící přímlyvkyně v miniaturní iniciále jedné z Richardových listin, konkrétně pro anglické město Shrewbury z roku 1389.²⁹

Publikována bývají vyobrazení z různých redakcí kroniky Jeana Froissarta,³⁰ týkající se údajně posledních královniných pozemských dnů, resp. jejího pohřbu. Byť se jedná jen o doprovodné mladší ilustrace, bez vyššího stupně věrohodnosti, povšimněme si, jak Annu znázorňují. Na prvním z nich je vyobrazena ležící na smrtelném loži, jako žena v čepci, se zavřenýma očima, jejíž podobu lze vnímat neutrálně.

Druhá ilustrace ukazující scénu z Annina pohřbu, konkrétně z pohřebního konduktu kráčekjícího dlouhou cestou od zámku v Sheen do westminsterského opatství, může – v kontextu dále prezentovaných skutečností – vyvolat jistou pozornost. Je na ní totiž ženská postava ležící na modrých mářách pokrytých jasně modrým přehozem, oděná ve světlé, narůžověle a bíle kombinované šaty, s korunou na hlavě se světlými vlasy položenými na bílém polštáři, s rukama překříženými na těle. Obklopuje ji zástup postav v černých hábitech a kápích a trojice mužů, z nichž u tří je patrné, že jsou oblečeni v jednotný modro-červený (snad pážecí) šat. Na letmý pohled se zdá, že tito muži královniny ostatky nesou, ve skutečnosti se ale máry s královninými ostatky „vznášejí“ v prostoru. Pádnou otázkou zůstává, jak uvidíme dále, jednalo-li se skutečně o tělo zemřelé, anebo jen jeho výtvarné provedení v podobě pohřební figuríny.

Poslední ze známých vyobrazení se vztahuje k westminsterskému pohřebišti. Tumba, pod níž byla uložena nejprve královna Anna a později i její manžel, znázorňuje dosud mladou dvojici, oděnou v jednoduchých šatech. Richard jako zadavatel díla na něm nechal ztvárnit sebe, jak drží Annu za ruku.³¹ Královna, stejně jako její muž, je zpodobněna prostovlasá, s kulatější tváří a vysokým, dozadu ubíhajícím čelem. Celá její postava přitom působí neobyčejně křehce.

Zajímá-li nás skutečně, jak Anna, chráněnka těšínského knížete Přemysla na cestě za anglickým ženichem, vypadala, jistě nás napadne, nakolik jsou zmíněné podobizny věrohodné a nakolik byly naopak idealizované, anebo vytvořené autorem, jenž královnu neznal a nikdy se s ní nesešel. Pozoruhodným vodítkem při odhalování Anniny podoby nám může být její u nás takřka neznámý portrét, vyhotovený na základě posmrtného voskového odlitku královniny tváře. Uložen je po staletí ve westminsterském opatství jako součást starobylé, dnes bohužel neúplné kolekce funerálních podobizen urozených osobností anglických dějin.³² Toto pravděpodobně realistické zpodobnění jedné z dcer Karla IV. unikalo až

Detail hlavy královny Anny z tumby ve westminsterském opatství

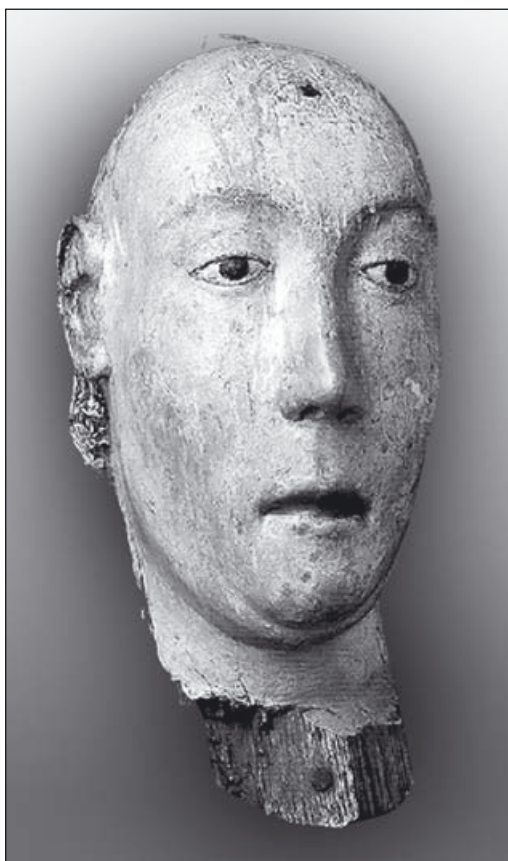
doposud podle všeho soustředěnější pozornosti české historiografie. Přitom sama sbírka, jejíž je součástí, je známa poměrně dlouho.

Na místě je přirozeně otázka: Proč, za jakým účelem a jakou technikou zpodobnění Anny České (a dalších anglických panovníků) vzniklo? Odpověď dává částečně rukopis z roku 1413, sepsaný tehdejší angličtinou pod názvem *What shall be don on the demyse of a King annoynted* a popisující předepsané pohřební obřady po úmrtí panovníka.³³ Pokyny obsahovaly rovněž údaje o použití pohřebních figurín. Ty měly být dle instrukcí vezeny na otevřeném voze s lampami a korouhvemi a se šlechtickým doprovodem. Oblečeny měly být v královském šatu, se žezlem v ruce a korunou na hlavě.³⁴ Takto měly být figuríny při královských pohřbech používány v podstatě až do obřadu posledního rozloučení s Jakubem I. v roce 1652.

Anglický středověký královský pohřeb nalezl svůj vzor, jako mnoho jiných zvyklostí, ve francouzském obřadu konce 13. století, kde pohřební figurína sehrávala obdobně závažnou roli. Podle převládajícího mínění bylo důvodem jejího použití mystické rozdvojení těla a duše panovníka. Zatímco rakev obsahovala jeho tělesné ostatky, figurína provedená v životní velikosti prezentovala božskou podstatu krále. Široce rozevřené oči symbolizovaly naplnění slov bible: [...] *užrím Boha, kteréhož já užrím sobě, a oči mé spatří jej* [...].³⁵

Pro použití pohřebních figurín by se ovšem mohly hledat i poněkud prozaičtější a méně mystické důvody. Zvyk vystavovat tělo mrtvého panovníka je nepochybně prastarý. V době, která neznala média, musela být každá významnější událost, měla-li nabýt na vážnosti a věrohodnosti, realizována v podobě veřejného obřadu, aby jej mohlo co největší množství osob vidět na vlastní oči. Vždyť i jinak velmi intimní události, spojené

Dochované torzo posmrtné figuríny Anny České uložené ve westminsterském opatství

s každodenním životem panovníka i jiných významných (rozuměj urozených) osobností, jako např. ukládání na lože o svatební noci, ale také běžné vstávání, oblékání a další úkony, byly přístupny alespoň vybrané „veřejnosti“, přinejmenším určeným hodnostářům panovnického dvora.

Panovník prostě musel „být viděn“ a musel se jistou výjimečností odlišovat od prostých poddaných. Na veřejnosti jej odlišoval oděv a příležitostné prezentování symbolů moci a vlády, jako tomu bylo kupříkladu při vjezdu krále do města, holdovacím obřadu, korunovaci či při veřejných slavnostech. Symboly panovnickovy moci mohly být prezentovány i samostatně, jako tomu bylo v případě českých korunovačních klenotů, vystavovaných v období Karla IV. ve svátek k tomu zvlášť určený. Ve skromnější podobě mohla být moc a odlišnost „pána“ demonstrována i ve vztahu feudální vrchnosti a poddaných. Také církev využívala ke své prezentaci kromě nádhery ornátů, umělecké výzdoby chrámů i vystavování ostatků svatých. Mešní obřad byl celebrován jako nádheryplná slavnost.

Odvrácenou stranou oněch slavností byla veřejná prezentace spravedlnosti a trestu. Společnost měla zájem na odstrašujícím působení veřejného zostuzení u pranýře na náměstí či u vstupu do kostela, jakožt krutých trestů pro co největší publikum. Veřejné byly proto popravy, přičemž těla popravených zločinců byla zpravidla ponechávána nepohřbena.

Nelze se tedy divit, že úmrtí význačné osoby, zvláště pak panovníka, bylo veřejnou záležitostí. U úmrtního lože se sešli nejen nejbližší příbuzní, ale také nejvyšší hodnostáři státu a dvora. Samotný pohřeb se pak proměnil v divadlo, při němž tělesné ostatky zesnulého měly hrát jednu z hlavních rolí.

Mrtvého krále bylo třeba ukázat co největšímu množství lidí jako důkaz, že panovník opravdu zemřel. To se však mohlo brzy ukázat jako nemalý problém. S prodlužující se dobou od úmrtí k realizaci reprezentativního pohřbu – a často se jednalo nikoli jen o týdny, ale dokonce měsíce – nebylo možno tělo, zejména v letním období, zpravidla uchovávat ve stavu, kdy by bylo schopno důstojného veřejného vystavení se všemi atributy panovnické moci. Přímo se tak nabízelo využití figuríny v životní velikosti. Tomuto názoru by nasvědčovaly i okolnosti prvního prameny prokázaného použití pohřební figuríny při pohřbu ostatků Eduarda II. Král byl zavražděn 21. září 1327, pohřeb však proběhl až 20. prosince. A jeho tělo bylo zohaveno už v době smrti. Vystavení na veřejnosti by v daném případě bylo hodně nevhodné a nedůstojné. Na objednávku správce královského šatníku (*Great Wardrobe*) byla proto zhotovena dřevěná figurína, ceremoniálně oděná a opatřená měděnou pozlacenou korunou.

Konkrétní podobu pohřební slavnosti s využitím pohřební figuríny naznačuje asi nejlépe popis pohřbu Jindřicha V., zaznamenaný soudobým anglickým kronikářem Thomasem Walsinghamem: *Před rakví, ve které bylo uloženo tělo, bylo umístěno zpodobení velmi podobné postavou i tváří králi, oblečené do dlouhého a bohatého purpurového pláště pošíitého hermelínem, v jedné ruce žezlo a ve druhé koule s připevněným křížem, se zlatou korunou na hlavě a s královskými sandály na nohou. A takto byl vyzvednut na pohřební vůz, aby mohl být spatřen všemi, a aby tímto zármutek a oplakávání vzrostly a jeho přátelé a poddaní mohli jménem jeho duše prosit Pána o shovívavost.*³⁶

První dochovaná funerální figurína z westminsterské sbírky, k níž náleží i zpodobnění královny Anny, představuje krále Eduarda III.³⁷ Vystavena byla při pohřebních obřadech a pak dalších 30 dnů, během nichž se konaly zádušní mše. Po pohřbu byly originální šaty, do nichž byla postava oblečena, vráceny do královské garderoby, pro figurínu však už nebylo žádné další využití. Zůstala proto uchována ve westminsterském opatství. Nelze vyloučit, že mohla do zhotovení náhrobku označovat i místo panovnickova pohřbu a rovněž posloužit sochaři jako užitečný zdroj informací pro zhotovení Eduardova epitafu. Posléze ležela zapomenuta kdesi ve skladišti. Podobný osud čekal i pohřební figuríny dalších

anglických panovníků. Snad až někdy na počátku 17. století byly zachované kusy shromážděny do jednoho souboru a od té doby uchovávány společně. Často však byly v prostorách opatství stěhovány z místa na místo. Situace se ustálila teprve po založení muzea v roce 1908.

Torzo figuríny Anny České, konkrétně její hlava, je druhou nejstarší ze skupiny dochovaných figurín a současně nejstarší zpodobňující ženu. Náleží do souboru pohřebních figurín, chronologicky vymezených svým vznikem druhou polovinou 14. až počátkem 17. století (konkrétně dobou Eduarda III. a Jakuba I.), označovaného jako „rozedraný pluk“ (*ragged regiment*), snad pro absenci původních oděvů, snad i pro dojem jisté opotřebovanosti dochovaných figurálních artefaktů. Společným znakem figurín je skutečnost, že jejich hlavy byly vyrobeny – konkrétně vyřezány – ze dřeva, polychromovány a doplněny vlasy. Některé jsou dodnes dochovány v úplnosti, i s jednoduchými hadrovými těly bez oděvu.

Druhou skupinu tvoří figuríny vyrobené po roce 1660, jednoznačně za účelem použití při pohřbech. Od starší skupiny se liší tím, že mají hlavy a ruce vyrobeny z vosku a jejich oděvy se dochovaly až do dnešních dnů. Poslední skupina byla vyrobena v 18. a 19. století již pro výstavní účely a s pohřebními obřady nemá nic společného.

Z první skupiny, v níž se nachází i hlava Anny České, ovšem nejsou k dispozici figuríny všech panovníků z výše uvedeného časového rozmezí. Některé se patrně nedochovaly, jiné nebyly ani nikdy zhotoveny. To se týkalo např. i svrženého Anniného manžela Richarda II. Nic není známo o ztvárnění postavy Jindřicha IV. a k dispozici dnes nemáme ani figurínu Jindřicha V., o níž byla řeč výše. Neúplnost sbírky postav přirozeně činí jejich obtížnější identifikaci, s níž se setkáváme v soudobých popisech. Zvláště velkým problémem se ukázala právě spolehlivá identifikace figuríny Anny České. K modernímu ztotožnění pohřebních figurín s osobnostmi, jež měly představovat, byla využívána komparace s písemnými prameny a zejména, tam, kde to bylo možné, porovnání jejich podoby se vzhledem na oficiálních náhrobcích. Přihlédnuto bylo nepochybně i k jejich „tradičnímu“ určení, tedy k identifikaci provedené našimi předky, obsažené v popisech od 17. století.

Nejstarší podrobnější popis sbírky pohřebních figurín westminsterského opatství je z roku 1683 a hovoří o dvou souborech uložených v odlišných místnostech: v první mělo být zpodobení Eduarda III., Philippy z Hainaultu, Jindřicha V., Kateřiny z Valois, Jindřicha VII., Alžběty z Yorku a Jindřicha, prince Waleského, ve druhé pak figuríny královny Alžběty, Anny Dánské a Jakuba I.³⁸ Anna Česká v uvedeném soupisu

zmíněna poněkud překvapivě nebyla. Se stejnou situací se ostatně setkáváme ve starším soupisu „pokladu“ opatství z roku 1606, kde se uvádí pouhých sedm figurín (Eduard III. a jeho manželka, Jindřich V. a jeho manželka, Jindřich VI. a jeho manželka a královna Alžběta).³⁹ Přibližně stejný seznam panovníků obsahuje i popis sbírky z roku 1724 a byl pořízen Georgem Vertuem.

Zdá se tedy, že zpodobení Anny České nebylo až do poloviny 20. let 18. století současníky zaznamenáno. Nabízí se pouze dvě možná vysvětlení: buď figurína královny Anny ve sbírce skutečně nebyla, nebo byla omylem pokládána za portrét některé jiné z panovnických osob. Britští badatelé se přiklání ke druhému z možných vysvětlení. Vycházejí ze skutečnosti, že v roce 1786, po přestěhování figurín do kaple Jindřicha V., byl pořízen pečlivý náčrt jejich podoby a uložení spolu se stručným popisem. Zde se poprvé setkáváme s identifikací pohřební figuríny, přesněji řečeno hlavy, Anny České. Při srovnání popisu z roku 1786 s popisem z roku 1683 však zjistíme, že

Pohřeb krále Richarda, ilustrace z rukopisu kroniky Jeana Froissarta, okolo r. 1470–1472, British Library

*Busta Alžběty Pomořanské
(asi 1347–1393), čtvrté
manželky císaře Karla IV.,
z triforia svatovítské
katedrály*

ve sbírce chybí Jindřich V. a Philippa z Hainault a nově se objevuje vedle už zmíněné Anny České i Marie Tudorovna. Celkový počet figurín se tedy nezměnil. Podle identifikace provedené sirem Johnem Hopem v roce 1907 představovala figurína, považovaná dříve za Philippu z Hainault, manželku Eduarda III., pro svůj renesanční charakter ve skutečnosti královnu Marii, známou taky někdy jako „krvavá“ Marie.

Nás však přirozeně více zajímá postava, resp. hlava královny Anny. Za rozhodující důkaz o její prokázané existenci a o tom, že Annina figurína byla skutečně zhotovena a připravena pro použití v pohřebním obřadu, můžeme považovat doklad z královských účtů o peněžní částce zaplacené za její zhotovení a dopravu z Londýna do Sheenu.⁴⁰ Usuzuje se, že byla ve starších soupisech ztotožněna s osobou Jindřicha V. Autoři zabývající se identifikací pohřebních figurín se domnívají, že se figurína Jindřicha V. (o níž je známo, že opravdu existovala, vyrobená však byla z vydělané kůže) ve skutečnosti mezi lety 1720–1786 ztratila a hlava Anny České zůstala autory předchozích soupisů pro svou malou reprezentativnost prostě nepovšimnuta. Uvedenému názoru by mohlo nasvědčovat i vyobrazení rozmístění pohřebních figurín a jiných neidentifikovaných předmětů v kapli Jindřicha V., kde je Annina hlava položena v koutě na zemi a opřená, obdobně jako řada dalších předmětů (štíty, přilbice), o zeď či věci prostě se povalujících na podlaze (části pohřebních oděvů, figurín apod.). V současné době ovšem převažuje jednoznačně názor, že je hlava vskutku pozůstatkem figuríny

Anny České, přepracované posléze tak, aby představovala Jindřicha V.⁴¹

Úvahy o vyšší či nižší míře správnosti či nesprávnosti přiřazení pohřebních figurín konkrétním historickým osobnostem ponecháme rádi povolanějším odborníkům (i když si nemůžeme odpustit poznámku, že ztotožnění hlavy osmadvacetileté ženy s hlavou šestatřicetiletého muže je poměrně neobvyklé). Přijmeme identifikaci hlavy jako podobu královny Anny a věnujme se nadále jejímu obecně uznávanému zpodobnění.

Přirozeně nás bude nejvíce zajímat skutečnost, zda jsou dostatečné důvody pro domněnku, že předmětné vyobrazení odpovídá reálné Annině podobě či nikoliv. Z dochovaných pramenů jsme informováni, že Anna Česká zemřela v Sheenu v červnu 1394, ale pohřeb byl odložen až na srpen, aby bylo možno připravit důstojnou pohřební slavnost odpovídající jejímu postavení korunované královny, dcery císaře a sestry římského krále. Mezi oběma královskými manželkami panovaly až do Anniny smrti mimořádně dobré vztahy. Dokládá to několik skutečností. Především se jedná o romantické, ale především nákladné zbourání Richardova oblíbeného paláce v Sheenu, úmrtního místa královny Anny, dále o jeho až přehnaně prudkou reakci, kdy fyzicky napadl Earla z Arundelu, který se dostavil na pohřeb se zpožděním, za domněle malou úctu prokázanou Anniným ostatkům přímo ve westminsterském chrámu. Především ale asi nelze opominout Richardovo přání, aby byl po smrti pohřben vedle své první zesnulé manželky, což rozhodně nebylo běžné.⁴²

Mnohé tedy nasvědčuje tomu, že Richard II., známý svým zájmem o rozvíjející se portrétní umění, požadoval, aby Annina pohřební figurína odrážela pokud možno věrnou manželčinu podobu.⁴³ I další údaje z pramenů dosvědčují snahu, zachytit zjev zesnulé královny co nejvěrněji. Svědčí o tom rovněž záznam v královských účtech, z něhož můžeme právem usuzovat, že figurínu královny dodal londýnský svíčkař Roger Elys a pro její zhotovení sejmula královně posmrtnou masku. Ta pak snad posloužila řezbáři pro zhotovení pohřební figuríny.⁴⁴

Současný stav portrétu Anny České, jak je popsána v katalogu pohřebních figurín westminsterského opatství, představuje hlavu zhotovenou zručným řezbářem z vydílaného kmene dubu. Hlava je pokryta vrstvou sádry, sloužící jako podklad pro polychromii. Uši jsou přesně vymodelované, chybějící špička nosu (stav už minimálně z 18. století) byla doplněna v rámci konzervačních prací. Za ušima jsou po obou stranách vyřezány náznaky copů. Na vrcholu hlavy je upevněn velký hřebík, kolem něhož byly nalezeny tmavě hnědé

lidské vlasy, kdysi součást paruky. I když výrazně podlouhlý tvar hlavy je někdy považován za projev dobové stylizace v duchu gotiky, zdá se, že se může jednat o výstižnou podobu královny. Zejména uvědomíme-li si, jak dále zmíníme, předpokládaný vzhled jejich příbuzných. Sir John Hope, který porovnával hlavu figuríny s pozlacenou bronzovou náhrobní plastikou, zhotovenou na objednávku krále londýnskými měditepci Nicholasem Brokerem a Godfreyem Prestem, se navíc domnívá, že hlava pohřební figuríny posloužila rovněž jako vzor při tvorbě náhrobní plastiky.⁴⁵

Pohlédneme-li dnes „do tváře“ dobré královny Anny, nevyhne se pocitu jistých rozpaků z nemístné obnaženosti „těla“ i duše, jenž bezvlasá ženská hlava vyřezaná ze dřeva na první pohled vyvolává. Současně se ale nelze ubránit dojmu výjimečnosti portrétované ženy, byť se nezdá být na první pohled příliš krásná. Je ovšem třeba konstatovat, že se jedná o posmrtný portrét osmadvacetileté královny, kdy choroba a následná smrt nepochybně z jejího obličje musela část dřívějších půvabů nenávratně vymazat. Výrazně podlouhlá oválná tvář s mandlovýma, jakoby dolů hledícíma očima a vysoko vykrouženými oblouky obočí, s vysoko posazenými malými ušima, dlouhým nosem, semknutou rovnou linií rtů a s bradou lemovanou náznakem podbradku působí aristokraticky, avšak smutně.⁴⁶

A tak nezbyvá, než položit si otázky, které jsou nasnadě:

Zdá se to, anebo je zde Anna Lucemburská opravdu podobná „druhou bradou“ královně Alžbětě Pomohanské, své matce, vypočetně na plastice v triforiu pražského chrámu sv. Víta?

*Portrét císaře
Zikmunda Lucemburského
(1368–1437) od italského
malíře, ilustrátora
a medailéra Pisanella
(vlastním jménem Antonio
Pisano), kolem r. 1433*

A nepřipomíná ta podlouhlá tvář tentýž rys, jen dílem zakrytý vousy, jejího rodného bratra Zikmunda, uherského, římského a posléze i českého krále, tak, jak jej známe např. z portrétu Pisanella?

Ať už se necháme unášet fantazií, anebo vnímáme Anninu posmrtnou podobenku realisticky, rozhodně se jedná o pozoruhodný doklad jejího vzhledu. I dnes ji tedy patrně vidíme tak, jak ji s největší pravděpodobností naposled spatřila její dvorní dáma (možná už i bývalá) a společnice, kněžna Markéta Těšínská, tehdy již provdaná za Simona z Felbrigg.

“... beauteous in body and her face was gentle and pretty...”

Funerary Portrait of Anne of Bohemia, the Young Protégée of Przemyslaus I, Duke of Teschen, on her Passage to England

The article is a commemoration of the life story of Anne of Bohemia, daughter of Emperor Charles IV, married in 1381 to King Richard II of England; a fact specifically mentioned is that one of the senior proxies negotiating the terms of her wedding was Przemyslaus I, nicknamed Noszak, Duke of Teschen, representing Wenceslaus IV, King of Bohemia and Anne's half-brother. Subsequently, Przemyslaus became Princess Anne's escort while she travelled to the British Isles. Her entourage also included Przemyslaus' daughter, Markéta (Margaret), who stayed in England as the Queen's maid of honour, also marrying in England. The focus of the article, and to a certain extent, a novelty within Czech historiography, is the publication of a less well-known portrait of Anne of Bohemia, known in England as “Good Queen Anne”, more specifically, the remains of the funerary figure made for funeral rites and ceremonies. The article also looks at the circumstances of producing the portrait as part of the funerary collection of figures representing the sovereigns of England, the oldest dating to around 1377 (Edward III, the grandfather of Richard II), the subsequent history of the collection stored in Westminster Abbey in London, and its current preservation status. A detailed description is given of the funerary display of the Queen's head, a full-sized wood polychrome carving, with almond eyes and a slight double chin. A mention is made of the slight yet visible similarity to the portrait of her mother, Elizabeth of Pomerania, and her brother, Sigismund, Holy Roman Emperor.

- Autoři studie:
- prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.; Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě; rudolf.zacek@slu.cz
 - prof. Irena Korbelařová, Dr.; Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě; irena.korbelaarova@fpf.slu.cz
 - PhDr. Radmila Dluhošová, Ph.D.; Kabinet lektorských jazyků Filozoficko-přírodovědecké fakulty, Slezská univerzita v Opavě; radmila.dluhosova@fpf.slu.cz
 - Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost „Historizace střední Evropy“ (Historization of Central Europe), CZ.1.07/2.3.00/20.0031.
- 1 Małysz, Bohdan: Markéta Těšínská. Zapomenutá dcera Přemysla I. Nošáka na dvoře anglického krále Richarda II. Těšínsko, 55, 2012, č. 1, s. 1–10.
 - 2 Thomas, Alfred: Anne's Bohemia: Czech Literature and Society, 1310–1420. Minneapolis 1998. V českém překladu vyšlo pod názvem Čechy královny Anny. Česká literatura a společnost v letech 1310–1420. Brno 2005.
 - 3 V současnosti se přece jen dostává do povědomí zájemců o historii, mj. i díky populárním a beletristickým textům, využívajících jisté fabulace jako např. Bauer, Jan: Podivuhodné osudy v českých dějinách II. Praha 2004; Whitton, Hana: Anna Česká. Dcera Karla IV. na anglickém trůnu. Praha 2012 ad.
 - 4 Přirozené si uvědomujeme, že množství dále uvedených skutečností týkajících se hlavních aktérů bylo již publikováno, přesto však považujeme za užitečné je čtenářům alespoň v zestručněné podobě připomenout.
 - 5 Životní osudy a kariéru Přemysla I. Těšínského popsal mj. Panic, Idzi: Książę cieszyński Przemysław Noszak (ok. 1332/1336–1440). Biografia polityczna. Cieszyn 1998; týž: Działalność polityczna i dyplomatyczna księcia cieszyńskiego Przemysława Noszaka w czasach panowania Karola IV jako cesarza (1355–1378). Watra. Rocznik Bielski, 3, 1988, s. 28–45; týž, Służba dyplomatyczna księcia cieszyńskiego Przemysława Noszaka na dworze króla rzymskiego i czeskiego Wacława IV w latach 1378–1396. Watra. Rocznik Bielski, 4, 1989, s. 17–25; Hlaváček, Ivan: Kniže Přemek Těšínský ve službách českých králů. In: Dáňová, H. – Hlobil, I. (edd.): Těšínská madona a vzácné sochy Petra Parléře. Praha 2002, s. 58–72; Žáček, Rudolf: K úloze slezských vévodů u lucemburského panovníckého dvora. In: Borák, M. (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě. Opava 1998, s. 150–157 ad.
 - 6 Žáček, Rudolf: K úloze těšínských vévodů u dvora Karla IV. (Vladislav Trávníčský). Acta historica et museologica Universitatis Silasianae Opaviensis, 2, 1995, s. 72–78.
 - 7 Jan Jindřich se vzápětí oženil s dcerou Albrechta II. Habsburského, čímž potvrdil rodové zájmy Lucemburků a zvláště Karla IV. Zda se Alžběta vrátila do kláštera, nevíme, lze to ale předpokládat. Jasiński, Kazimierz: Rodowód Piastów śląskich. III. Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy. Wrocław 1977, s. 147–148; Štěpán, Václav: Moravský markrabě Jošt. (1354–1411). Knižnice Matice moravské 10. Brno 2002, s. 175; Mezník, Jaroslav: Lucemburská Morava 1310–1423. Česká historie 6. Praha 1999, s. 166.
 - 8 Spěváček, Jiří: Václav IV. (1361–1419). K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986, s. 70.
 - 9 Tamtéž, s. 76.
 - 10 Thomas, A.: Čechy, s. 187.
 - 11 Małysz, B.: Markéta Těšínská, s. 2–5.
 - 12 Grünhagen, Colmar: Geschichte Schlesiens II. Bis zur Vereinigung mit Preussen (1527 bis 1740). Gotha 1886, s. 209–211; Orzechowski, Kazimierz: Terytorialne podziały na Śląsku. Kwartalnik Opolski, 17, 1971, č. 4, s. 92; Žáček, Rudolf: Dějiny Slezska v datech. Praha 2004, s. 418.
 - 13 Václav (1337–1383) byl synem Jana Lucemburského a jeho druhé manželky Beatrix Bourboncké. Není bez zajímavosti, že Václavova žena Johanna Brabantská (1322–1406) byla o 15 let starší, přesto – anebo právě proto – byl jejich svazek spokojený. V době sňatku s Václavem již byla vdovou, za prvního muže byla provdána ve dvanácti letech (1337). K Václavově osobnosti a životnímu stylu srov. Fantysová-Matějková, Jana: Rezidence Václava Českého, vévody lucemburského a brabantského, jejich funkce a úloha v „mezinárodních“ vztazích. In: Bobková, L. – Konvičná, J. (edd.): Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.–31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis IV. Praha 2007, s. 527–573; Čechura, Jaroslav – Žůrek, Václav: Lucemburkové. Životopisná encyklopedie. České Budějovice 2012, s. 55–58.
 - 14 Panic, I.: Książę cieszyński, s. 71; Małysz, B.: Markéta Těšínská, s. 3–4.
 - 15 Během princezniny plavby byly údajně posádky více než desítky francouzských lodí připraveny ji zajmout. Krátce po jejím vylození navíc došlo k neštěstí – lodí, na nichž se Anna s doprovodem plavila, byly vinou přírodních živlů zničeny. Małysz, B.: Markéta Těšínská, s. 4.
 - 16 V literatuře se uvádí rovněž datum korunovace 20. ledna 1382. Srov. Małysz, B.: Markéta Těšínská, s. 4, 9, zde přehled literatury k tématu.
 - 17 Některé zdroje uvádějí, že Anna zemřela na mor. Richard nechal po její smrti údajně zbourat zámek v Sheenu, kde zesnula, viz <http://www.westminster-abbey.org/our-history/royals/burials/richard-ii-and-anne-of-bohemia> (stav k 5. 7. 2014).
 - 18 Richard II. se dva roky po Annině smrti oženil z politických důvodů se sedmiletou francouzskou princeznou, Isabelou z Valois (1389–1409). Roku 1399 byl svržen z trůnu a uvězněn. Spekuluje se, že zemřel hladu, anebo byl zavražděn.
 - 19 K Markétě z Felbrigg, snad dceři Přemysla I. Těšínského, naposledy Małysz, B.: Markéta Těšínská, s. 1–10, zde relevantní literatura.
 - 20 Srov. Suchý, Marek: Dobrá královna Anna Česká. Dějiny a současnost, 21, 1999, č. 3, s. 8–12.
 - 21 Tamtéž, s. 11.
 - 22 Małysz, B.: Markéta Těšínská, s. 7.
 - 23 Citováno podle Spěváček, J.: Václav IV., s. 107. Podrobně o dokumentu Ludvíkovský, Jaroslav: Anonymní zrcadlo knížecí přičítané Karlovi IV. Studie o rukopisech, 14, 1975, s. 125–148.
 - 24 Thomas, A.: Čechy, s. 74.
 - 25 Podrobně o problematice srov. v kapitole Ženy ve středověkých Čechách jako čtenářky i autorky, tamtéž, s. 59–81.
 - 26 [...] *beauteous in body and her face was gentle and pretty* [...].
 - 27 Suchý, M.: Dobrá královna, s. 9, 11; Małysz, B.: Markéta Těšínská, s. 4, 7.
 - 28 Rukopis *Liber Regalis* je uložen ve sbírkách Westminster Abbey, vyobrazení použito z http://cs.wikipedia.org/wiki/Anna_Lucembursk%C3%A1#mediaviewer/Soubor:Richard2_Anna.jpg (stav k 8. 7. 2014).
 - 29 <http://www.archivezone.org.uk/historic-periods/medieval/shrewsbury-charter-1389> (stav k 5. 7. 2014).
 - 30 Jean Froissart (asi 1337 – asi 1405), kronikář francouzského původu, působil v okruhu Václava Lucemburského. Jeho dílo z konce 14. století je bohatou studnicí nejen informací, ale rovněž dobových ilustrací. Kronika byla postupně zpřístupněna v řadě rukopisných i tištěných exemplářů s větším či menším množstvím iluminací. On-line dostupná na <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=7232>; <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8438605h/f10.image.r=langFR> ad. (stav k 20. 7. 2014).
 - 31 Tumba s portréty Richarda II. a Anny byla vyrobena londýnskými uměleckými řemeslníky z pozlaceného bronzu v letech 1396–1399. Posléze došlo k jejímu barbarskému poškození. Narušena byla i původní kompozice spojené dvojice, zloději zbavili tumbu ozdobných prvků (ukradeny či zničeny byly mj. ozdoby královských šatů, zoomorfologická výzdoba ad.). Při otevření hrobu ve druhé polovině 19. století bylo dokonce zjištěno, že bočními otvory byla ukradena část Anniných kosterních pozůstatků. Na pokyn královny Viktorie byla tumba rekonstruována, doplněny byly např. podušky pod hlavami obou postav. Viz <http://www.westminster-abbey.org/our-history/royals/burials/richard-ii-and-anne-of-bohemia> (stav ke 3. 7. 2014).
 - 32 V současnosti je funerální portrét Anny České (Anne of Bohemia) i dalších anglických kráľů a královen (např. Eduarda III., Jindřicha VII., Marie I., Alžběty I. ad.) vystaven v muzeu westminsterského opatství v Londýně.
 - 33 Rukopis byl pro vědu objeven v roce 1769 Thomasem Astlem, který s ním seznámil londýnskou Society of Antiquaries. Srov. Litten Julian: The Funeral Effigy: its Function and Purpose. In: Harvey, A. – Mortimer, R. (edd.): The Funeral Effigies of Westminster Abbey. Woodbridge 1994, s. 3. Není-li uvedeno jinak, následující informace nacházely svůj pramen v uvedeně stati.
 - 34 [...] *and yef ye carry him, make an ymage like hym clothed in a surcote, with a mantell of estate, the laces goodly lying on his bely, his septer in his hande, and a crown on his hed, and so cary hym in a chare open, with lights and baners, accompanied with lordes and estatez as the counseill can best devyse*. Tamtéž, s. 3.
 - 35 Citováno dle Bible kralické, Job XIX, verš 26–27.
 - 36 Citováno podle Litten J.: The Funeral, s. 5.
 - 37 Richard II. byl vnuk Eduarda III. Plantageneta (1312–1377).
 - 38 Mortimer, Richard: The History of the Collection. In: Harvey, A. – Mortimer, R. (edd.): The Funeral Effigies, s. 21.
 - 39 Tamtéž, s. 22–23.
 - 40 Catalogue of the Effigies. II. Queen Anne of Bohemia. In: tamtéž, s. 37.
 - 41 Mortimer, R.: The History, s. 26.
 - 42 Tamtéž.
 - 43 Catalogue, s. 37–39.
 - 44 Tamtéž, s. 37.
 - 45 Mortimer, R.: The History, s. 3.
 - 46 Vyobrazení v kvalitním provedení např. v Harvey, A. – Mortimer, R. (edd.): The Funeral Effigies, barevná příloha č. II.

Židovská identita na pomezí

Konverze a sňatky židů na Frýdecku a Místecku

Daniel Baránek

Emancipace v polovině 19. století poskytla židům nejen dosud nebývalé možnosti stěhování, obživy a rozvoje své kultury, ale postavila je i před nové výzvy. Migrace s sebou přinášela zpřetrhání mnohých vazeb s původním prostředím. Pokud se chtěli židé v nové lokalitě cítit jako doma, museli transformovat svou dosavadní identitu, začlenit se odpovídajícím způsobem do stávajících sociálních struktur, najít si sobě vlastní výsek společnosti a s ním se pak ztotožnit. Někteří příchozí židé se této výzvy chopili jako příležitosti a s velkým nadšením budovali s dalšími souvěrci židovský náboženský spolek, synagogu, ležela jim na srdci náboženská výchova jejich dětí, ale také třeba židovští potřební.

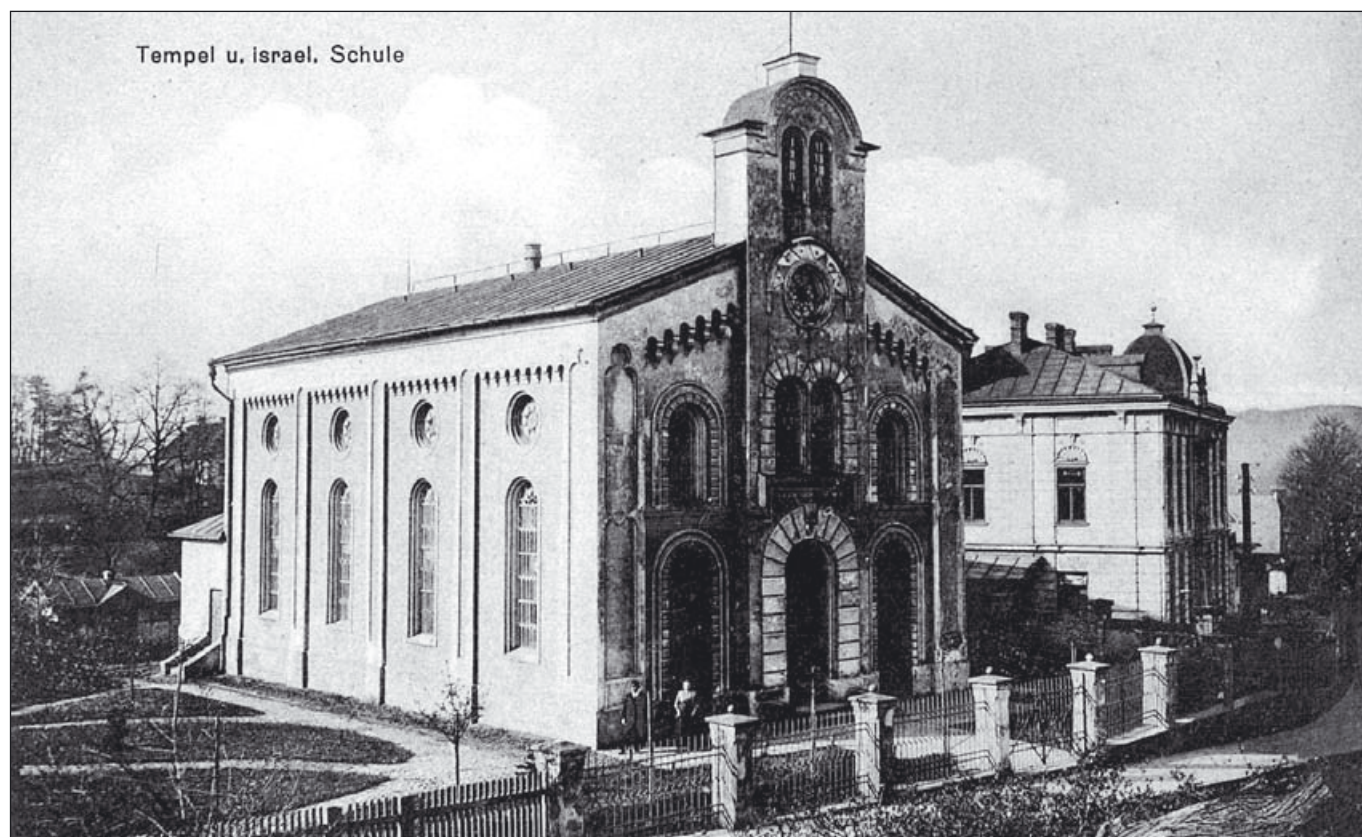
Židovští imigranti se však ve svém novém bydlišti neintegrovali pouze do židovského segmentu místní společnosti, ale rovněž se museli – a chtěli – alespoň do určité míry začlenit i do nežidovské společnosti. Kam až však sahala jejich ochota k integraci? Jaké formy začlenění byly pro ně přijatelné a co představovalo onu mez, kterou překročil jen málokterý žid? Tématu asimilace na Moravě a ve Slezsku se věnuje množství studií, jejími limity se však systematicky zabývá překvapivě malý počet badatelů, takže jedním z nejpřínosnějších pojednání stále zůstává práce

Martina Jemelky,¹ v níž analyzoval moravsko-ostravskou knihu konvertitů. V následujícím textu se proto snažím navázat na tuto práci a zkoumám meze židovské integrace v dalším regionu, konkrétně na Frýdecku a Místecku (resp. v soudních okresech Frýdek a Místek, jež od roku 1893 tvořily obvod Židovské náboženské obce Frýdek-Místek), přičemž pozornost věnuji nejen otázce konverzí, ale (a především) fenoménu židovských smíšených sňatků.

Začlenění do společnosti

Nežidovská společnost se imigraci a integraci židů zprvu bránila. Přinejmenším do poloviny 60. let 19. století mnohá města protestovala proti imigraci židů, k čemuž se jim naskýtala vhodná příležitost vždy, když židé v dané lokalitě žádali o schválení stanov židovského náboženského spolku, o povolení založit židovskou náboženskou obec anebo při stavbě synagogy. To byl také případ Frýdku, jehož magistrát roku 1863 protestoval proti založení místního židovského náboženského spolku s tím, že už tak židé skupili všechny domy v centru města a že se založením spolku se Frýdek pro ně stane ještě atraktivnějším a situace se ještě zhorší.² Okresní hejtmanství ovšem tento protest

Synagoga a židovská škola v ulici Tří Prutků (dnes Revoluční) ve Frýdku, kolem r. 1910, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

Pohled na centrum Frýdku od dnešní ulice Na Aleji. V popředí synagoga a židovská škola, v pozadí vlevo věž farního kostela sv. Jana Křtitele, vpravo zámek, r. 1925, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

zásadně odmítlo s poukazem na liberální principy, tudíž magistrát pak neuspěl ani roku 1864 se svou snahou zabránit stavbě frýdecké synagogy.³

Postoj nežidovské společnosti vůči židům se však poměrně rychle měnil, takže již roku 1870 se frýdecké zastupitelstvo rozhodlo kooptovat okresního lékaře a zároveň předsedu ŽNS Frýdek mezi lety 1863–1878 MUDr. Josefa Ziffera. Po jeho smrti ho ve frýdeckém zastupitelstvu nahradil MUDr. Moritz Spitzer, rovněž člen výboru frýdeckého židovského spolku. Jako lékař se Spitzer roku 1883 stal členem výboru pověřeným výstavbou frýdecké nemocnice a dlouhou dobu pak byl jejím jediným lékařem. Pro jeho zásluhy mu město udělilo čestné občanství.⁴ Také druhý předseda ŽNS Frýdek Hermann Löw vykonával veřejné funkce: od roku 1867 byl členem zastupitelstva obce Koloredov a od roku 1877 členem místní školní rady pro Místek a Koloredov.⁵

Pronikání židů do obecních zastupitelstev přirozeně souviselo s jejich ekonomickou aktivitou, jež je pak zvyhodňovala v kuriálním volebním systému. Během 60. let 19. století někteří z nich dokázali úspěšně transformovat dosavadní vrchnostenská a měšťanská zařízení (zejména palírny a pivovary) na továrny s vyspělým vybavením a moderními technologickými postupy. Další židé dokázali včas opustit neperspektivní zařízení a svůj kapitál investovat do rozvíjejících se odvětví, jak učinili např. židovští zakladatelé frýdeckých textilních továren. Nashromážděný kapitál pak židovským podnikatelům dovozoval účastnit se zakládání městských spořitel. Například zakladateli a posléze členy jedenáctičlenného výboru Frýdecké spořitelny, vůbec první spořitelny na Frýdecku a Místecku, byli mj. frýdečtí židé Wilhelm Fried (obchodník), Ignaz Munk a Julius Neumann (majitelé textilních továren).⁶

Nejen lokální židovská elita, ale i širší vrstva židovských obchodníků se zapojovala do činnosti řady spolků. Na tři desítky židů z Frýdku, Koloredova i Frýdlantu se např. roku 1882 staly členy Gymnasiálního spolku ve Frýdku (*Gymnasial-Verein in Friedek*), který si kladl za cíl zbudování frýdeckého gymnázia, Leopold Landsberger a Wilhelm Fried byli dokonce zvoleni do desetičlenného výboru tohoto spolku.⁷ Spolek zaměřený na podporu vzdělání vznikl také ve Frýdlantě (*Krejsarový spolek ku podpoře školní mládeže*, roku 1881) a hlavní roli při jeho zakládání hráli kromě čtyř nežidů také tři židé (řezník David Gottlieber a Filip Wechsberg z Frýdlantu a Hermann Löw z Koloredova).⁸

Riziko roztržky

V nejzazší podobě mělo začlenění do nežidovské společnosti podobu sňatku s křesťany a konverze ke křesťanství. Konverze ke křesťanství přitom až do roku 1868 představovala jedinou cestu ke sňatku osob židovského a křesťanského vyznání, neboť podle všeobecného občanského zákoníku nemohl křesťan uzavřít sňatek s nekřesťanem.⁹ Konverze křesťana k židovství přitom v podstatě nepřipadala v úvahu, protože podle všeobecného občanského zákoníku mohli rodiče odpadlíka od křesťanství vydědit,¹⁰ a trestní zákoník dokonce stanovoval za svedení k odpadnutí od křesťanství trest žaláře v trvání od šesti měsíců do jednoho roku, v závažných případech v trvání až pěti let.¹¹

Židovským konvertitům ke křesťanství sice nehrozil žádný občanskoprávní nebo trestněprávní postih, na druhou stranu však konverze s sebou nesla riziko hluboké roztržky s vlastní rodinou a vyvržení ze židovské komunity. Takový případ je dokumentován na přelomu 50. a 60. let

19. století ve Frýdlantě nad Ostravicí v rodině Marka a Karoliny Löwových, kteří si na svou 17letou dceru Amálii stěžovali, že *nezachovává židovské předpisy, stará se jen o židovské okolí v čemž je nepolepšitelná, a sama se chce stát křesťankou*. Vypjatou situaci v rodině pak frýdlantskému faráři vylíčila majitelka domu, u níž Löwovi bydleli: [...] *co [Amálie] od dobrodinců dostala, jí [rodiče] brali, často ji od sebe vyháňeli, jísti ji nedávali, tak že Amálie přinucena byla u křesťanů nádeničiti a živnosti hledati. Když sobě nějaké peníze vydělala, tak ji rodičové zase přijali od ní peníze vezmouce, brzy ji však zase vyhnali... Často ji také notně vybili. Příčina této nenávisti byla náchylnost Amálie ku křesťanské víře, její nezachovávání židovských obyčejů, obzvláště ji trýznili, když jim pokrmy strefnila [učinila rituálně nečistými]. Býval v domě skrz tu dceru ustavičný křik [...]*.¹² Markus Löw se po čase z Frýdlantu přestěhoval do Jablunkova, *náchylnost ku křesťanství* ovšem byla tak silná, že se Amálie vrátila do Frýdlantu a roku 1860 požádala o křest. Byl jí udělen na počátku

následujícího roku a konvertitka při něm přijala
jméno Anna Františka Matylda Löwová.¹³

Ústavní zakotvení principu rovnosti všech občanů před zákonem bez ohledu na vyznání roku 1867 si přirozeně vynutilo také změnu dosavadní legislativy týkající se konverzí.¹⁴ Zákon č. 49/1868 ř. z. ze dne 25. května 1868, *jímžto se pořádají poměry mezináboženské občanů státních v příčinách v něm jmenovaných* (zkráceně nazýván „interkonfesijní zákon“), především stanovoval, že každý může po dovršení věku 14 let svobodně vystoupit ze své církve či náboženské společnosti a vstoupit do jiné anebo zůstat bez vyznání, přičemž zákon samozřejmě rušil možnost vydědění kvůli odpadnutí od křesťanství a tresty za svedení k odpadnutí od křesťanství.¹⁵ Děti mladší 14 let měly následovat vyznání svých rodičů, ve smíšeném manželství pak – pokud se manželé před sňatkem nedohodli jinak – měli synové následovat vyznání otce a dcery vyznání matky.¹⁶

Citlivost židovských rodičů vůči konverzím jejich dětí ke křesťanství ovšem v průběhu 60. let nepoklesla, takže umožnění konverzí

[illegible]

P. František Halfar
(1807–1887), frýdlantský
farář v letech 1853–1862,
aktér průběhu konverze
Amálie Löwové, autoportrét
v kronice farnosti Frýdlant
n. O., kolem r. 1860,
Římskokatolická farnost
Frýdlant n. O.

jíž od 14 let se setkala s poměrně bouřlivými reakcemi. Jen několik měsíců po vydání interkonfesijního zákona vyšel v *Neue Freie Presse* článek, jenž měl posloužit jako *malá ilustrace provádění zákona o uspořádání mezináboženských poměrů*. Popisoval následující případ. Dne 12. srpna 1868 se za těšínským krajským rabínem Simonem Friedmannem dostavili manželé Jakob a Katharina Gottlieberovi z Kocurovic (část Dolních Domaslavic) a vyprávěli mu, že jejich 12letá dcera Rosa delší dobu pobývala u příbuzných v Paskově, ale před třemi dny od nich odešla k paskovskému starostovi Novákovi. Matka se sice za ním dostavila, ten jí však sdělil, že jejich dcera se chce nechat pokřtít a že u nich tedy zůstane, a nechal matku za pomoci policie

vyvést z domu. Na základě intervence krajského rabína pak bylo do Paskova vysláno četnictvo, ovšem to odmítlo rodičům dítě předat, protože rodiče dítěti *nebezpečně vyhrožovali*, kvůli čemuž bylo na rodiče dokonce podáno trestní oznámení a okresní úřad prozatím svěřil dítě pod dohled paskovského starosty. Krajský rabín pak znovu intervenoval u okresního úřadu s tím, že Rosa Gottlieberová má teprve 12 let, takže podle interkonfesijního zákona zatím nemá právo sama o své vůli konvertovat, ale ani po této intervenci okresní úřad své stanovisko nezměnil. Rabín proto vyslal dvoučlennou delegaci přímo za paskovským starostou, ale během vyjednávání se před jeho domem srotil dav, který jednoho člena delegace napadl. Po tomto incidentu rabín 25. srpna napsal na okresní úřad energický dopis a požadoval okamžitý zásah. V opačném případě se chtěl se stížností obrátit na ministerstvo. Než však zástupci okresního úřadu stačili paskovského starostu navštívit, dívka z Paskova zmizela. Později se zjistilo, že se nachází u faráře v Olšanech u Olomouce, odkud se přesunula do Kopřivnice, takže teprve na samém konci roku 1868 přikázal krajský soud v Novém Jičíně, aby dívka byla předána rodičům, což se také v lednu 1869 stalo.¹⁷

Civilními sňatky k interkonfesionalitě

Navzdory usnadnění konverzí stále zůstávalo v platnosti ustanovení všeobecného občanského zákoníku zakazující sňatek křesťanů s nekřesťany, takže pro účely uzavření sňatku mezi židem a křesťanem se jeden ze snoubenců musel oficiálně vzdát svého vyznání. Pokud ani jeden z nich nechtěl přímo konvertovat, naskýtala se ještě možnost, že křesťan vystoupil z církve a zůstal bez vyznání. Protože rabíni odmítali židovsko-ateistické páry sezdávat, mohli snoubenci podle zákona č. 47/1868 ř. z. ze dne 25. května 1868 uzavřít

Tabulka č. 1: Civilní smíšené sňatky židů uzavřené v obvodu Židovské náboženské obce Frýdek-Místek do roku 1918²⁵

Sňatek		Muž					Žena				
datum	místo	jméno	charakteristika	vyznání	stav	bydliště	jméno	charakteristika	vyznání	stav	bydliště
24. 11. 1883	Frýdek	Leopold Deutsch (1860–1951)	typograf	židovské	svobodný	Frýdek	Josefine Žaar (1858–1911)		bez vyznání, pův. římskokatolické	svobodná	Frýdek
11. 11. 1884	Frýdek	Ludwig Hantsch (* 1838)	soustružník	bez vyznání, pův. římskokatolické	ovdovělý	Frýdek	Sofie Bock (* 1855)		bez vyznání, pův. židovské	svobodná	Koloredov
28. 3. 1899	Místek	Jan Bača (* 1877)	syn chalupníka	bez vyznání, pův. římskokatolické	svobodný	Palkovice	Anna Weiner (* 1871)	dcera obchodníka	židovské	svobodná	Palkovice
19. 3. 1901	Těšín	Hugo Kuffler (1872–1943)	účetní	židovské	svobodný	Frýdek	Olga Grossmann (* 1877)	dcera obchodníka	bez vyznání, pův. římskokatolické	svobodná	Místek
6. 2. 1911	Frýdek	Alois Kubala (* 1887)		bez vyznání, pův. římskokatolické	svobodný	Baška	Franziska Kulka (* 1874)		židovské	svobodná	Baška
18. 3. 1911	Frýdek	Josef Herz (* 1885)		bez vyznání*	svobodný	Kunčice	Anete Rozehnal (* 1888)		bez vyznání, původně římskokatolické**	svobodná	Petřvald (okr. Nový Jičín)
7. 2. 1914	Místek	Scheja Deresiewicz	dámský krejčí	židovské	svobodný	Videň	Johanna Vrana	krejčí	bez vyznání	svobodná	Místek
17. 12. 1918	Místek	Armin Taub	tajemník dráhy	židovské	svobodný	Moravská Ostrava	Hefma Vondrák	dcera tkadlece	bez vyznání		Místek

Pozn.: * původně pravděpodobně židovské; ** ZA Opava, SMSK, inv. č. 11426, sign. P-X-17, fol. 26

civilní sňatek.¹⁸ Vystoupení z církve se přitom mohlo odehrát čistě formálně a po uzavření sňatku se „ateistický“ partner mohl znovu přihlásit zpět do své církve, jak se ostatně stalo i v případě vůbec prvního civilního sňatku ve Frýdku.

Tento sňatek uzavřel židovský typograf a knihvazač Leopold Deutsch (* 1860 Tyra, † 1951 Frýdek-Místek) s Josefínou Žaarovou (* 1858 Frýdek, † 1911 Frýdek) poté, co se jim 3. května 1883 narodila nemanželská dcera, jež byla o dva dny později pokřtěna.¹⁹ Ani jeden z rodičů nechtěl přestoupit k vyznání toho druhého, a tak se rozhodli využít možnosti uzavřít civilní sňatek. Josefina Žaarová 13. srpna 1883 vystoupila z katolické církve a zůstala bez vyznání, 24. listopadu 1883 partneri uzavřeli civilní sňatek,²⁰ poté se však Josefina Deutschová opět hlásila ke katolickému vyznání a své dcery i syny nechávala křtít.²¹ V praxi tedy bylo možné vcelku snadno zákaz sňatku křesťana s nekřesťanem obejít.

Díky tomu, že civilní sňatky nabízely cestu, jak si uchovat svou víru, představovaly zároveň způsob, jak se vyhnout zásadní roztržce v rodině a vyloučení ze židovské komunity. Ačkoliv totiž židovský účetní Hugo Kuffler (* 1872 Frýdek, † 1943 Terežín) uzavřel 19. března 1901 civilní sňatek s Olgou Grossmannovou (* 1877 Místek), která vystoupila z katolické církve, aby se do ní po sňatku zase vrátila, mohl se dále účastnit života frýdecké židovské náboženské obce a židovského dobročinného spolku *chevra kadiša*, a to dokonce i přesto, že se náboženské výchovy ujala jeho katolická manželka a že jeho syn Leo nebyl obřezán, nýbrž pokřtěn.²²

Na druhou stranu v jiných případech civilní sňatky představovaly spíše předstupeň konverze ke katolicismu. Katolík Ludwig Hantsch (* 1838 Ustroň) i židovka Sofie Bocková (* 1855 Lazníky) se na podzim 1884 před úřady prohlásili bez vyznání, aby spolu 11. listopadu 1884 mohli ve Frýdku uzavřít civilní sňatek. Potom však nejenže nechávali křtít své děti, ale přesně v den šestého výročí sňatku se nechala pokřtít samotná Sofie Hantschová pod jménem Sofie Rosalie Marie, do církve se vrátil i Ludwig Hantsch a ihned poté partneri uzavřeli ve Frýdku církevní sňatek.²³ Podobně nejdřív vystoupil z katolické církve syn palkovického chalupníka Jan Bača (* 1877 Palkovice). Jeho snoubenka Anna Weinerová (* 1877 Veřovice), dcera židovského obchodníka se smíšeným zbožím na Myslíku, potom sice civilní sňatek 28. března 1899 uzavřela ještě jako židovka, ale již v létě oznámila vystoupení ze židovské náboženské společnosti a 25. února 1900 se nechala v Palkovicích pokřtít.²⁴

Vydání interkonfesionálního zákona každopádně nevedlo k vymizení sňatků s přímou konverzí židovského partnera ke křesťanství.

53 Fol. 108

Zeit der Eheschließung nach dem mündlichen Bistand	Bräutigam				Braut				Der Beistände
	Nam.	geb.	gestorben	alt	Nam.	geb.	gestorben	alt	
14. April 1883	Jacob Wagner	18. 8. 1858		56	Wilhelmine Kitzschel, Witwe nach Ernst Kitzschel	18. 1. 1858		25	Robert Lauer, Beichtvater in Místek
27. Juli 1890	Maria Anna Blumenfeld	1. 8. 1871		18	Maria Anna Blumenfeld	1. 8. 1871		18	Joseph Kucelka, in Místek
24. Juli 1900	Jan Bača	1877		23	Anna Weinerová	1877		23	Dr. Josef Vlach, in Místek

Kvantifikovat tyto sňatky představuje poměrně obtížný úkol, neboť katolické oddací matriky u některých záznamů obsahují u původně židovského partnera poznámku *Neophytin*²⁶ nebo *Israelitin, getauft*.²⁷ Těžko ovšem říci, zda byla tato poznámka zapisována důsledně u všech pokřtěných židů. Ve frýdecké oddací matrice se nám tak v letech 1878–1919 podařilo dohledat jen tři sňatky pokřtěné židovky s římským katolíkem (dva roku 1890, jeden roku 1906), z nichž jeden ovšem představoval pouze konvalidaci dříve uzavřeného a již výše zmíněného civilního sňatku mezi Leopoldem Hantschem a Sofií Bockovou.²⁸

Záznamy v rodných matrikách a knihách konvertitů vedených frýdeckým katolickým farním úřadem nicméně nenaznačují, že by za nízkým

Zápis v oddací matrice farnosti Frýdek z let 1878–1924 o sňatku Viléma Kubíčka z Frýdku s konvertitkou (Neophytin) Marií Annou Blumenfeldovou z Tarnopolu uzavřeném v kostele sv. Kříže v Krakově 24. července 1890, Zemský archiv v Opavě

Sousoší znázorňující Kristův křest sv. Janem Křtitelem v řece Jordán a křtitelnice ve farním kostele sv. Jana Křtitele ve Frýdku, kolem r. 1935, archiv Davida Pindura

Ulice Tří Prutků (dnes Revoluční) ve Frýdku, hlavní komunikační spojnice centra Frýdku s Karlovou hutí a rovněž moravským Koloredovem (část Místku), na fotografii zprava sirotčinec milosrdných sester sv. Karla Boromejského, štít barokní sýpky panského dvora, synagoga, židovská škola (dnes č. p. 1280), vila Huber (obydlí rabína) a zcela vpravo v pozadí věž farního kostela sv. Jana Křtitele, r. 1908, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

počtem dohledaných smíšených sňatků s přímou konverzí ke křesťanství stálo nedůsledné zaznamenávání údajů o židovském původu a že by počet takových sňatků měl být nějak zásadně vyšší. Během let 1890–1919 totiž ve Frýdku přijalo křesťanství pouze 11 židů, přičemž tři z nich žili v civilním manželství a v jednom případě se jednalo o dítě v civilním manželství narozené.²⁹ Pokud se tedy ve Frýdku do roku 1919 přece jen uskutečnilo více katolických sňatků osob původně židovského vyznání než ony tři dohledané, pak jistě ne o mnoho.

Smíšené sňatky – ať již civilní nebo s konverzí ke křesťanství – tedy v porovnání s nesmíšenými židovskými sňatky představovaly spíše vzácnou událost. Stanovit počet nesmíšených sňatků na Frýdecku a Místecku je až do roku 1893 velmi obtížné, protože matriky židovských sňatků se pro tuto oblast začaly vést až se vznikem Židovské náboženské obce Frýdek-Místek roku 1893, a navíc se dochovaly pouze jejich opisy. Pro období po roce 1893 však již lze učinit následující srovnání: v letech 1893–1900 bylo na Frýdecku a Místecku uzavřeno celkem 19 nesmíšených židovských sňatků, jeden civilní (židovsko-ateistický) a pak také několik katolických sňatků židovských konvertitů ke křesťanství (viz tabulka č. 3). Z hlediska celé židovské společnosti na Frýdecku

a Místecku tedy interkonfesijní zákon nepřinesl zásadní zvrat, pro jednotlivé smíšené páry však samozřejmě tento zákon znamenal zásadní usnadnění jejich situace.

Zcela výjimečnou záležitost pak představoval židovský náboženský sňatek s křesťanským konvertitou k židovství. Na Frýdecku a Místecku se nám podařilo dohledat pouze jeden takový případ: 3. května 1910 oznámila vystoupení z katolické církve a přestoupení k židovskému vyznání Karolina Hecklová, aby 26. května 1910 mohla uzavřít v synagoze sňatek s Richardem Gottlieberem. Rovněž v tomto případě se však jednalo jen o poměrně krátkodobou konverzi, jelikož roku 1918 se dotyčná vrátila zpět do katolické církve.³⁰

Jak již bylo naznačeno, rovněž konverze osob židovského vyznání ke křesťanství se odehrávaly spíše vzácně. Z frýdecké knihy konvertitů ke katolickému vyznání (ve fondech místecké či frýdlantské farnosti se taková kniha nedochovala) vychází najevo, že v letech 1894–1920 ke křesťanství konvertovalo ročně přibližně jen 0,92 ‰ osob židovského vyznání (podrobněji viz tabulka č. 2). Velké kolísání hodnot (0,31–2,19 ‰) je s velkou pravděpodobností dáno malým statistickým vzorkem, jak ukazuje porovnání s konverzemi židů v Moravské Ostravě, kde počet konverzí

Tabulka č. 2: Počet konverzí židů k římskokatolickému vyznání ve Frýdku a v Moravské Ostravě³²

Období	Frýdek			Moravská Ostrava		
	počet konverzí	počet židů na konci období	počet konverzí na 1 000 židů na rok	počet konverzí	počet židů na konci období	počet konverzí na 1 000 židů na rok
1861–1870	?	173	?	1	267	0,37
1871–1880	?	217	?	1	724	0,14
1881–1890	?	262	?	6	1 356	0,44
1891–1900	5*	326	2,19	16	3 272	0,49
1901–1910	3	318	0,94	15	3 272**	0,46
1911–1920	1	323	0,31	19	4 969	0,38

Pozn.: * údaj od r. 1894; ** údaj k r. 1900

Tabulka č. 3: Sňatky židů v obvodu ŽNO Frýdek-Místek v letech 1893–1929³⁶

Období	Náboženský		Civilní							
	Ž + Ž		Ž + bv		bv + bv		Ž + řk		Ž + Ž	
1893–1894	5	100,0 %								
1895–1899	14	93,3 %	1	6,7 %						
1900–1904	12	92,3 %	1	7,7 %						
1905–1909	10	100,0 %								
1910–1914	16	84,2 %	2	10,3 %	1	5,3 %				
1915–1919	5	83,3 %	1	16,7 %						
1920–1924	23	69,7 %	2	6,1 %	1	3,0 %	4	12,1 %	3	9,1 %
1925–1929	13	54,2 %	1	4,2 %			1	4,2 %	9	37,5 %

Vysvětlivky: Ž = židovské vyznání; řk = římskokatolické vyznání; bv = bez vyznání; bv + bv = sňatek osob bez vyznání, alespoň jeden ze snoubenců však původně židovského vyznání

Pozn.: 1) údaje z let 1920–1923 zahrnují pouze sňatky ze soudního okresu Frýdek, protože v civilní matrice pro soudní okres Místek se v těchto letech nezaznamenávalo vyznání snoubenců; 2) r. 1921 jeden pár uzavřel náboženský i civilní sňatek (započítáno do obou kolonek)

přepočtený na 1000 osob židovského vyznání a na jeden rok vykazuje poměrně stabilní trend (v letech 1891–1900 to bylo 0,38–0,49 ‰). Zápisy frýdecké knihy konvertitů nevykazují takovou preciznost jako moravskoostravská kniha, takže z nich nelze stanovit socioekonomický profil pokřtěných židů. S velkou jistotou však lze ze zápisů vyčíst, že ženy tvořily 2/3 konvertitů, čímž se situace ve Frýdku nijak nelišila od Moravské Ostravy,³¹ a dále že žádný ze židů pokřtěných ve Frýdku nepocházel z Frýdecka či Místeka. Jednalo se tedy o židy, kteří se do Frýdku přistěhovali a jejichž vazby na místní židovskou komunitu byly velmi slabé, takže těmto osobám nečinilo velkou potíž ji opustit.

Civilní sňatky jako projev náboženské lhostejnosti

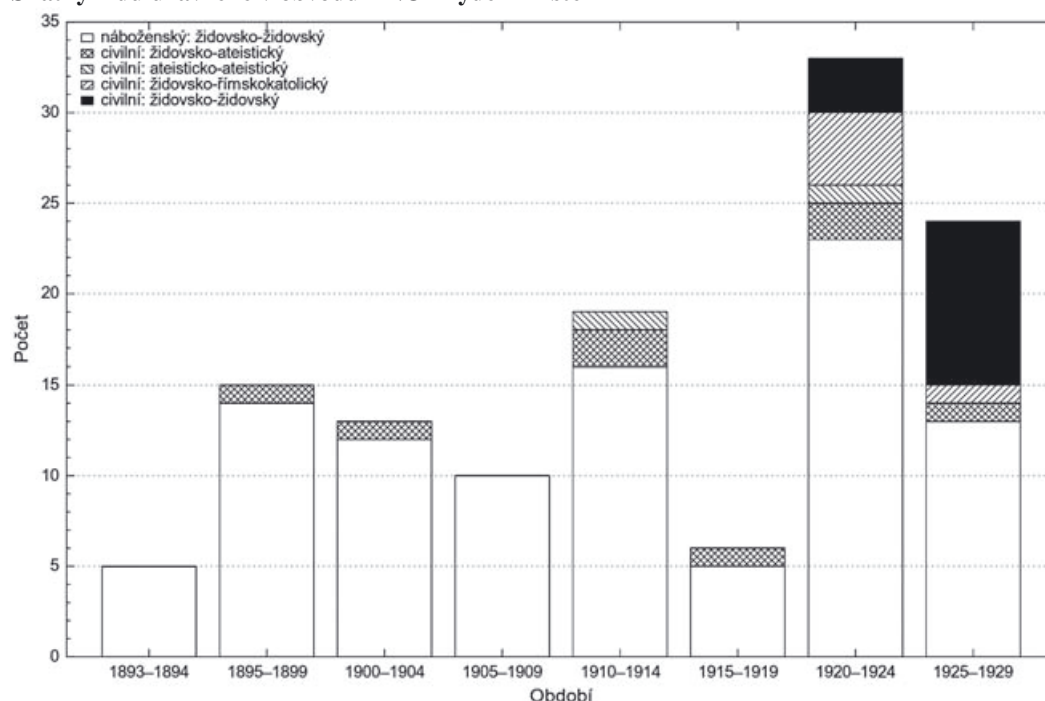
Již od přelomu 19. a 20. století lze v židovské společnosti nejen na Moravě a ve Slezsku sledovat

názny hluboké sekularizační proměny židovské společnosti, byť před první světovou válkou představitelé židovských náboženských obcí tyto názny převážně banalizovali a nebrali je vážně. Také ve frýdecko-místecké židovské komunitě se zdálo být v podstatě všechno v pořádku: místní židé roku 1893 přeměnili židovský náboženský spolek na židovskou náboženskou obec, přestavěli synagogu, postavili budovu židovské školy, zaměstnávali rabína, vystavěli zeď kolem židovského hřbitova. Nadační jmění židovské náboženské obce se jen během let 1906–1909 více než zdvojnásobilo a činnost židovského dobročinného spolku *chevra kadiša* se úspěšně rozvíjela. Alois Reik, který od roku 1901 zastával pozici místopředsedy a od roku 1906 funkci předsedy židovské obce, v projevu na volebním shromáždění roku 1910 sice přiznal jisté problémy s úbytkem žáků na frýdecké židovské škole, tyto problémy ovšem považoval jen za přechodné.³³ Jen malá část židů si uvědomovala skutečnou sílu

Náhrobek Leopolda Panetha (1839–1900), prokuristy v továrně Adolfa Landsbergra, místopředsedy frýdecko-místecké židovské náboženské obce a prvního předsedy spolku *Chewra Kadischa* in Friedek-Mistek (založeného r. 1896) na frýdeckém židovském hřbitově, foto David Pindur

Sňatky židů uzavřené v obvodu ŽNO Frýdek-Místek

*Alfred Landsberger
(1894–1964), syn
frýdeckého továrníka Adolfa
Landsbergera uzavřel
v r. 1921 civilní sňatek
s Izou Maryou Poznaňskou,
katoličkou z Lodže. V březnu
1939 se mu podařilo
uprchnout před nacisty,
zemřel v severoirském
Belfastu, kolem r. 1924,
archiv Sashi Meyer*

sekularizačních tendencí a rostoucí náboženskou lhostejnost, jež se projevovala například úbytkem účastníků synagogálních bohoslužeb nebo slavením křesťanských svátků (Vánoc a Velikonoc) v židovských rodinách.³⁴

Teprve první světová válka, zánik Rakouska-Uherska a vznik Československa obnažil tuto hlubokou proměnu židovské společnosti. Bezpochyby k tomu přispěla i nová legislativa, zejména zákon č. 320/1919 Sb. ze dne 22. května 1919, *kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství*. Zrušil mj. zákaz uzavírání sňatků mezi křesťany a nekřesťany³⁵ a také již nestanovoval podmínku, že k uzavření civilního sňatku musí snoubenci předložit doklad, že je odmítli seždat jejich duchovní. Okamžitě po vydání tohoto zákona se významně proměnil poměr mezi jednotlivými způsoby uzavírání sňatků židy. Dosavadní modely samozřejmě přetrvávaly: židé dále uzavírali konfesijně nesmíšené sňatky v synagoze, civilní židovsko-ateistické sňatky anebo smíšené sňatky s přímou konverzí židovského partnera v katolickém kostele, ovšem kromě toho začali v hojně míře uzavírat civilní sňatky s katolíky a pak také civilní židovsko-židovské sňatky. Tyto dva nové způsoby začaly dokonce v rámci civilních sňatků převažovat (viz tabulka č. 3). Zatímco do roku 1918 uzavírali civilní sňatky spíše ojediněle, ve 20. letech 20. století již tvořily třetinu všech sňatků, jež židé v obvodu Židovské náboženské obce Frýdek-Místek uzavřeli. K letům 1920–1923 je přitom nutné poznamenat, že civilní matrika pro politický okres Místek v tomto období neuváděla vyznání snoubenců, a tak ve skutečnosti byl podíl

civilních sňatků uzavřených židy ještě o něco vyšší.

Zejména prudký nárůst podílu civilních židovsko-židovských sňatků na úkor nábožensky nesmíšených sňatků vypovídá o rostoucí náboženské lhostejnosti v židovské společnosti. V naprosté většině případů tyto sňatky uzavírali mladí svobodní lidé, u nichž neexistovaly překážky k uzavření židovského náboženského sňatku, jednalo se však o „matrikové židy“, jevící o náboženské rituály pramalý zájem. Svědčí o tom i případ Alfréda Beutlera (* 1891 Jičín, † 1944 Osvětim) a Adély Joklové (* 1906 Staré Hamry, † 1942 Osvětim), kteří uzavřeli civilní sňatek ve Frýdku 15. února 1926, dokud jim z toho však neplynuly žádné potíže, zůstávali i nadále „matrikovými židy“. To se změnilo roku 1938, kdy v předtuše, že by jim zápis v židovské rodné matrice mohl zkomplikovat život, ohlásili vystoupení ze židovské náboženské společnosti. Nacisté ovšem na odpadnutí od židovské víry nebrali žádný ohled, takže manžele Beutlerovy stejně jako jiné židy zavraždili v Osvětimi.³⁷

Závěr

Emancipace uvedla židovskou společnost na Moravě a ve Slezsku do pohybu. Odchod z dosavadního bydliště v ghettu a hledání štěstí ve velkých a ekonomicky perspektivních lokalitách sice s sebou nevyhnutelně neslo zpřetrhání či oslabení původních vazeb, jak ovšem ukázala analýza situace na Frýdecku a Místecku, židé se zpravidla snažili uchovat si svou identitu. Židé (nejen) na Frýdecku a Místecku velmi usilovali o socioekonomické, politické i spolkové začlenění do nežidovské společnosti a po překonání počátečního odporu ze strany měšťanů začaly tyto snahy nejpozději na přelomu 60. a 70. let 19. století docházet svého viditelného naplnění. Při transformaci své identity vykazovali poměrně velkou flexibilitu a ochotně přejímali jazyk i kulturu svého okolí.

Analýza konverzí a smíšených sňatků nicméně odhalila jednu jasnou mez, kterou jen zanedbatelná část židů byla ochotna překročit. Navzdory usnadnění konverzí, zavedení civilních sňatků a povolení židovsko-křesťanských sňatků i navzdory rostoucí sekularizaci židovské společnosti a přejímání vnějších forem křesťanských svátků si židé za své partnery v drtivé většině případů vybírali osoby židovského původu a za sobě vlastní společnost považovali tu židovskou. Když nejpozději se skončením první světové války náboženství ztratilo svou konstitutivní funkci židovské identity, zůstala právě kmenová příslušnost jejím nejdůležitějším prvkem, jenž bránil tomu, aby integrace přerostla v asimilaci ve smyslu úplného splnutí

s okolím. Svou funkci pak tento prvek dokonce plnil i ve 30. letech u příslušníků nejmladších židovských generací, jež vědomí o své kmenové příslušnosti ztráceli, a přesto si stále intuitivně za svého partnera vybírali osoby židovského

původu. Jistou roli při volbě židovského partnera mohl hrát také rostoucí nacionalismus české a německé společnosti, prokázání této kauzality v případě židů na Frýdecku a Místecku je ovšem teprve otázkou dalšího výzkumu.

Jewish Identity in the Borderland

Conversions and Marriages of Jews around Frýdek and Místek

The emancipation in the mid-19th century gave Jews previously unknown rights to migrate as well as new options to earn a living and develop their own culture, but it also forced them to face new challenges. As they were trying to identify themselves within the new civic society, the Jews could not avoid the question of how their previous identity should be modified within the integration process, and what forms of integration were acceptable. The author explores the answers that the Jews from the region around Frýdek and Místek arrived at, what steps were common as part of their integration into the non-Jewish society, and to what extent it was uncommon to adopt a Christian identity or marry a Gentile. The ultimate conclusion the author arrives at is that in spite of facilitated conversions, the introduction of secular weddings, the approval of mixed Jewish-Christian marriages, and even the secularization and adoption of Christian practices, nothing brought about full assimilation and wiped out the sense of belonging across the Jewish community.

POZNÁMKY

- Autor studie:
- Mgr. Daniel Baránek; doktorand; Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze; daniel.baranek@gmail.cz
 - Text vznikl s podporou vnitřního výzkumného záměru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy České země jako otevřený prostor svěbytné historické zkušenosti v Evropě. Od počátku 18. do 21. století (Prvok 12), jehož nositelem je Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK.
1. Jemelka, Martin: K náboženskému životu v Moravské Ostravě v letech 1854–1920. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity – Historie, 15, 2008, s. 54–55.
 2. Zemský archiv v Opavě (dale jen ZA Opava), fond Zemská vláda slezská Opava (dale jen ZVSO), inv. č. 1504, č. k. 2029, čj. 7077/1890.
 3. Archiv Židovského muzea v Praze (dale jen AŽM Praha), fond Židovská náboženská obec Frýdek-Místek (dale jen ŽNO F-M), sign. 1798, s. 22–23; Baránek, Daniel: Formování a limity židovských náboženských spolků na Frýdecku a Místecku. Židé a Morava, 18, 2012, s. 76–105. K tématu frýdecko-místecké židovské komunity viz také zejména Spyra, Janusz: Židé v rakouském Slezsku (1742–1918). Nástin dějin. In: Spyra, J. – Wodziński, M. (edd.): Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku. Český Těšín 2001, s. 7–47; Spyra, Janusz: Židovské rody ve Slezsku. Munkové z Frýdku. Těšínsko, 40, 1997, č. 2, s. 7–9; týž: Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742–1918). Katowice 2009, s. 149–170; týž: Ztracený svět Židů na Těšínském Slezsku. Utracony Świat Żydów na Śląsku Cieszyńskim. Český Těšín 2013.
 4. Polásek, Jaromír – Polášková, Jiřina: Židé a jejich zasahování do veřejné správy a společenského života ve Frýdku a Místku (1870–1939). Židé a Morava, 13, 2007, s. 68–69.
 5. Státní okres archiv Frýdek-Místek (dale jen SOKA Frýdek-Místek), fond Archiv města Frýdek (dale jen AMF), inv. č. 547, č. k. 113, složka D 1899.
 6. Juřák, Petr: Frýdek-Místek. Frýdek-Místek 2002, s. 55–56.
 7. SOKA Frýdek-Místek, fond AMF, inv. č. 547, č. k. 111, složka D 1884.
 8. SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv městečka Frýdlant nad Ostravicí, inv. č. 53, s. 69.
 9. Justizgesetzsammlung (dale jen JGS), 946/1811, s. 284, § 64.
 10. Tamtéž, s. 374, § 768 lit. a).
 11. RGBL., 117/1852, § 122–124.
 12. SOKA Frýdek-Místek, fond Farní úřad Frýdlant nad Ostravicí, inv. č. 177, č. k. 17; Vašutová, Lenka: Frýdlant n. O. v letech 1848–1918. Městečko v posledním století monarchie. In: Al Saheb, J. a kol.: Dějiny Frýdlantu n. O., Lubna a Nové Vsi. Ostrava 2009, s. 253.
 13. ZA Opava, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje (dale jen SMSK), inv. č. 1693, sign. M-VI-11, fol. 86.
 14. RGBL., 142/1867, čl. 2.
 15. RGBL. 49/1868, Art. 4–7.
 16. Tamtéž, Art. 1.
 17. Neue Freie Presse, 27. 9. 1868, s. 5; tamtéž, 4. 2. 1869, s. 5.
 18. RGBL. 47/1868, Art. 2.
 19. ZA Opava, SMSK, inv. č. 2863, sign. Fr-VII-6, pag. 240; tamtéž, SMSK, inv. č. 2879, sign. Fr-VII-22, fol. 367.
 20. SOKA Frýdek-Místek, fond AMF, inv. č. 547, č. k. 111, složka Povolení sňatku 1883–1901, č. 1; ZA Opava, SMSK, inv. č. 11187, sign. CV-IV-1, pag. 1–2.
 21. ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 2879, sign. Fr-VII-22, fol. 402, 485, 518, 559, 609 a 655.
 22. SOKA Frýdek-Místek, fond AMF, inv. č. 547, č. k. 111, složka Povolení sňatku 1883–1901, č. 3; Národní archiv v Praze (dale jen NA Praha), Státní úřad statistický I – Sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, Praha, č. k. 8751; ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 11187, sign. CV-IV-1.
 23. SOKA Frýdek-Místek, fond AMF, inv. č. 547, č. k. 111, složka Povolení sňatku 1883–1901, č. 2; ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 2879, sign. Fr-VII-22, fol. 424, 452, 503 a 559; tamtéž, inv. č. 8815, sign. Fr-VII-24, fol. 105; tamtéž, inv. č. 11887, sign. CV-IV-1, s. 3–4.
 24. ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 1754, sign. M-X-1, fol. 156; tamtéž, inv. č. 11198, sign. CV-XI-2, záznam č. 14.
 25. Tamtéž, inv. č. 11187, sign. CV-IV-1; tamtéž, inv. č. 11198, sign. CV-XI-2.
 26. Tamtéž, inv. č. 8815, sign. Fr-VII-24, fol. 103.
 27. Tamtéž, fol. 322.
 28. Tamtéž, inv. č. 8815, sign. Fr-VII-24.
 29. Tamtéž, inv. č. 2879, sign. Fr-VII-22; tamtéž, inv. č. 10791, sign. Fr-VII-25; SOKA Frýdek-Místek, fond Farní úřad Frýdek (dale jen FÚF), inv. č. 102, sign. Vm; tamtéž, inv. č. 103, sign. Vm.
 30. SOKA Frýdek-Místek, fond Farní úřad Místek, inv. č. 229, sign. Vm, č. k. 26; NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (dale jen HBMA), inv. č. 372, pag. 59.
 31. Jemelka, M.: K náboženskému životu, s. 54–55.
 32. Jemelka, M.: K náboženskému životu, s. 49, 51; Haas, Theodor: Die Juden in Mähren. Brünn 1908, s. 58–64; SOKA Frýdek-Místek, fond FÚF, inv. č. 102, sign. Vm; tamtéž, inv. č. 103, sign. Vm.
 33. AŽM Praha, ŽNO Frýdek-Místek, inv. č. 1, sign. 1798, kapitola IX, zpráva Aloise Reika o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1907–1910.
 34. Baránek, Daniel: Židovská náboženská obec Frýdek-Místek v letech 1918–1942. Asimilace Židů do většinové společnosti. Moderní dějiny, 20, 2012, č. 2, s. 139–176.
 35. Viz § 25 odst. 1 zákona č. 320/1919 Sb.
 36. NA Praha, fond HBMA, inv. č. 372; tamtéž, inv. č. 1263; ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 9725, sign. C-XI-1; tamtéž, inv. č. 11187–11194, sign. CV-IV-1–CV-IV-8; tamtéž, inv. č. 11195, sign. CV-V-1; tamtéž, inv. č. 11196, sign. CV-IX-3; tamtéž, inv. č. 11197, sign. CV-IX-4; tamtéž, inv. č. 11198, sign. CV-XI-2; tamtéž, inv. č. 11199, sign. CV-XI-3.
 37. ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 11190, sign. CV-IV-4, fol. 251; AŽM Praha, fond Židovská náboženská obec Frýdek-Místek, sign. 56218, čj. 365/1938; Databáze obětí holocaustu, záznam Alfred Beutler. Institut Tereziánské iniciativy [WWW dokument] <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1242970> (stav k 16. 12. 2013); The Central Database of Shoah Victims' Names, záznam Adele Beutler [WWW dokument] <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=5396291&language=en> (stav k 16. 12. 2013).

„Moje jméno zní tak jako v polštině Těšín, který jste ukradli“

**Trampoty dr. Franciszka K. Cieszyńskiego
při cestě přes Československo v roce 1936
na pozadí československo-polských vztahů**

Jiří Friedl

Franciszek Ksawery Cieszyński – portrét z období druhé světové války, Biblioteka Lekarska im. Stanisława Konopki Warszawa

Dne 27. května 1936 v poledne přijel vlakem do hraniční stanice Petrovice u Karviné polský lékař dr. Franciszek Ksawery Cieszyński. Cestoval už čtyři dny a mířil do Vídně na mezinárodní kongres katolických lékařů, kde hodlal přednést referát o činnosti svých polských kolegů v Číně. Ne že by cesta z Varšavy, kde žil, na československé hranice trvala tak dlouho. Cieszyński se totiž zastavil ještě v Čenstochové a Katovicích, kde se zúčastnil setkání s kolegy angažovanými v katolickém lékařském hnutí. V Petrovicích ho však československé orgány vyzvaly, aby vystoupil z vlaku a dostavil se do kanceláře na nádraží k deklaraci převážených peněz. Cieszyńskiego poněkud vylekalo, proč si právě jeho vybrali ke kontrole. Únava z dlouhé cesty v kombinaci s nervozitou kvůli protahující se hraniční proceduře podle jeho slov způsobily podrážděnost, s jakou reagoval na potíže policejního obvodního inspektora II. třídy Aloise Svačiny při zapisování jeho jména z cestovního pasu. *Moje jméno zní tak jako v polštině Těšín, který jste ukradli*, poučil ho lékař německy. Úředník odložil Cieszyńskiego pas stranou, něco řekl svému kolegovi přítomnému v místnosti a překvapenému Polákovi oznámil, že bude zatčen. Onen druhý úředník byl policejní agent Karel Bednář. Zeptal se Cieszyńskiego, zda skutečně řekl, že Češi ukradli Těšín. Cieszyński trval na svém s tím, že se jedná o *historickou pravdu* a že *to bude vždy říkat*.¹ V pozdějším rozhovoru pro *Expres Poranny* Cieszyński dodal, že jeho výroku v němčině předcházela dotaz úředníka, jak se jeho příjmení píše, přičemž svou otázku měl pronést *provokativním tónem*.²

Polský lékař už pas zpět nedostal. Začínal si uvědomovat vážnost situace a snažil se přesvědčit policejního úředníka, aby nedělal rozruch kvůli několika nerozvázným slovům. Ten ale na jeho prosbu nereagoval. Přesto získal Cieszyński dojem, že v Bohumíně mu bude pas nakonec vrácen a na celou záležitost se zapomene, protože ho nechali nastoupit zpět do vlaku. Avšak v Bohumíně přišli oba úředníci z Petrovic za ním do kupé, ukázali mu policejní legitimace a vyzvali jej, aby si vzal zavazadla a následoval je na policejní stanici.³ Cesta dr. Cieszyńskiego do Vídně se

začala komplikovat, přičemž v postupu československých orgánů se odrážel i tehdejší stav vztahů mezi Československem a Polskem. Proto si jeho případ zaslouží pozornost.

Franciszek Ksawery Cieszyński pocházel z velkopolského Koźminu, kde se 2. prosince 1892 narodil. V roce 1912 odmaturoval na gymnáziu v Krotoszyně, poté studoval medicínu na univerzitách ve Vratislavi, Krakově, Lvově a Lipsku, aby závěrečné zkoušky nakonec složil v roce 1917 v Berlíně. O rok později vydal v Poznani svou doktorskou práci.⁴ Byl nejen polským vlastencem, jak dokládají jeho členství v organizacích jako např. Polskie Towarzystwo Naukowe (Polská vědecká společnost) v Berlíně, Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich (Společnost pro rozvoj východních území), ale také významným odborníkem, jenž se zasloužil o rozvoj pediatrie v Polsku. V tomto oboru publikoval řadu odborných i popularizačních prací, byl aktivní ve vědeckých a profesních sdruženích. O jeho niterném vztahu ke katolické víře a občanské angažovanosti svědčily aktivity v dobročinných spolcích (byl např. místopředsedou varšavské oblasti Katolického svazu abstinentů).⁵ Zároveň se zdá, že pokud se dr. Cieszyński dostal do vypjatější situace, nedával si pozor na ústa. Důkazem jsou dokumenty o projednávání stížnosti lékařky Marty Erlichówny soudem lékařské komory. Ten totiž 29. května 1926 Cieszyńskému udělil varovné napomenutí (*ostrzeżenie*) za to, že veřejně na pediatrické klinice (pravděpodobně ve Varšavě) slovně napadl svou kolegyni a vznesl vůči ní neopodstatněná obvinění. Cieszyński se však odvolal a při dalším projednávání případu soud uznal, že byl podle svědků ve stavu nervového podráždění, které vyplývalo ze špatné atmosféry na klinice kvůli rozdílným charakterům Cieszyńskiego a Erlichówny a také z přehnané urážlivosti a podezřívavosti (*nadmiernej drażliwości i podejrzliwości*) dr. Cieszyńskiego. S ohledem na tyto skutečnosti soud uznal jeho psychický stav při incidentu za polehčující okolnost a od potrestání upustil.⁶

Vlaková stanice v Petrovicích
u Karviné, r. 1922,
Muzeum Těšínska

Tento případ by mohl ukazovat na to, že dr. Cieszyński mohl mít sklon k impulzivnějšímu jednání, pokud se nacházel ve vypjatější situaci. To může platit i v případě únavy po dlouhé cestě, kdy má člověk obecně sklon být podrážděný. České prameny naproti tomu zdůrazňují, že lékař byl při kontrole v Petrovicích klidný, nevypadal unaveně a žádný z policejních úředníků nezavdal svým chováním podnětu k nějakému rozčilení *Dra Cieszyńskieho*.⁷ Tím se ale dostáváme ke klasickému problému, který studium česko-polských vztahů ve 20. století mnohdy provází. V případě incidentů a konfliktů se ličení obou stran často diametrálně liší a dopátrat se pravdy je většinou nemožné. Faktem zůstává, že dr. Cieszyński zamířil do vazební věznice krajského soudu v Moravské Ostravě a až o dva dny později se mu podařilo setkat s vyšetřujícím soudcem. Ten mu oznámil, že na něj bude podána žaloba pro porušení § 14, 1. odstavce zákona č. 50 na ochranu republiky z roku 1923.⁸ *Kdo veřejně nebo před více lidmi nebo více lidí pobuřuje proti státu pro jeho vznik, proti jeho samostatnosti, ústavní jednotnosti nebo demokraticko-republikánské formě, trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do dvou let, znělo příslušné ustanovení zákona.*⁹ Důvod takové klasifikace činu dr. Cieszyńského státní zastupitelství v Moravské Ostravě vysvětlilo následovně: *Výroky obviněného pronesené veřejně svědčí již svým štvavým obsahem a houževnatým opakováním téže nepravdivé provokace o úmyslném a svého účelu plně dosahujícím pobuřování ze strany obviněného proti čsl. státu pro jeho vznik, pokud jde o přičlenění Těšínska včetně města Českého Těšína k ČSR a zakládají*

*tudíž obžalovaný přečin rušení obecného míru podle § 14/1 zákona na ochr. rep.*¹⁰

Vyšetřující soudce 29. května seznámil Cieszyńského s obviněním a sdělil mu, že rozprava se bude konat následující den. Zároveň byl o případu informován konzulát v Moravské Ostravě, jehož úředník zakrátko Cieszyńského navštívil. Lékař mu stručně vše vylíčil a prosil o intervenci u předsedy soudu s odůvodněním, že má právě 30. května o půl desáté přednést referát na kongresu ve Vídni. Předseda soudu se podle slov Cieszyńského podrobně s případem seznámil a měl zástupci konzulátu sdělit, že se diví, proč taková malicherná (*blaha*) záležitost byla soudu vůbec předána a nebyla vyřízena přímo na místě v Petrovicích, resp. v Bohumíně. Cieszyński pohotově navrhl, aby tedy byl případ odložen. Předseda to ovšem odmítl a nabídl pouze propuštění na kauci 10 000 Kč. Konzulát po dohodě s varšavskou centrálou kauci zaplatil a vzal si od Cieszyńského potvrzení na 1 000 zlotých, které měl lékař na spořicí knížce v Polsku. Přelíčení bylo přesunuto na 22. června 1936 a Cieszyński dal čestné slovo, že se na něj dostaví.¹¹

Polský lékař tak mohl 29. května 1936 okolo sedmnácté hodiny konečně opustit vazební věznici krajského soudu a pokračovat v cestě do Vídně. Avšak znovu se dostal do konfliktu s československými orgány na hraniční stanici v Břeclavi. Příčinou se stal obnos ve výši 400 rakouských šilinků. Cieszyński jej sice při prohlídce v Petrovicích deklaroval, nikdo mu však už nevystavil potvrzení o převážení valutách. Předpokládal, že dostatečným důkazem o legálním nabytí peněz bude potvrzení o jejich nákupu

ve Varšavě, jež měl zaznamenáno v cestovním pase. Příslušník finanční stráže se s tím ovšem nespokojil a chtěl peníze zadržet. Předvedl Cieszyńskiego na celní úřad, kde však lékař odmítl peníze ponechat. Pokládal takové jednání za šikanu, a tak veden *pudem sebezáchovy* – jak sám napsal – utekl zpět do vlaku, a to do vagónu plného cestujících v naději, že se tam finančníkům ztratí. Těm se ho však podařilo najít, násilím z vlaku vytáhnout a předvést na nádražní policejní stanici, kde lékaře za rušení veřejného pořádku potrestali pokutou 200 Kč. Navíc musel v Břeclavi ponechat 200 šilinků (Cieszyński požádal, aby byly doručeny na konzulát v Moravské Ostravě, který je poté poslal lékaři do Vídně). Podařilo se mu ještě stihnout vlak do Vídně 30. května ráno a do rakouského hlavního města dorazil čtvrt hodiny před plánovaným přednesením svého referátu. Účastníky kongresu s jeho obsahem

nakonec mohl seznámit jen s menším zpožděním oproti původnímu programu.¹²

Doktor Cieszyński se ve Vídni se svými zážitky při průjezdu Československem podělil s kolegy a informoval rovněž lékařskou komoru v Polsku. Podrobně si promýšlel obhajovací řeč a chtěl se před soudem bránit sám, bez advokáta. Byl přesvědčen, že veřejnost se musí dozvědět o jeho případu, a tak informoval v redakci deníku *Ilustrowany Kurier Codzienny* i svého známého, jenž měl kontakty s českými novináři. *Korespondenti z celé Evropy mohou a musí být přítomni [soudnímu líčení]*, psal Cieszyński v dopise na konzulát v Moravské Ostravě.¹³

Polské ministerstvo zahraničních věcí bylo o incidentu v Petroviciích informováno velmi rychle. Už 30. května 1936 poslal ostravský konzulát podrobnou zprávu, v níž navrhoval, aby se o případ začala intenzivně zajímat média. Zejména

Výstřížek z deníku „*Expres Poranny*“ z 24. června 1936 s rozhovorem dr. Franciszka K. Cieszyńskiego, Archiwum Akt Nowych Warszawa

Expres Poranny 24. VI. 36.

Jak to bylo na hranici české

opovídá dr. Cieszyński

Jak donosilišmy wczoraj, władze polskie odmówiły wydania paszportu zagranicznego na wyjazd do Czechosłowacji dr. Cieszyńskiemu, który chciał się udać do Morawskiej Ostrawy na wytoczony mu przez Czechów proces.

skiel, przyjechałem w dniu 27-ym maja.

Przy przeglądaniu paszportu w komorze rewizyjnej, chociaż nazwisko moje wyraźnie było napisane, urzędnik zażądał odemnie wyjaśnień w jaki sposób należy nazwisko me pisać. Powiedział to wręcz prowokacyjnym tonem, na co odburknąłem:

„Piszę się podobnie. Jak młasto, któreście nam zabrali”.

Skutek mych słów był taki, że niezwłocznie zjawił się urzędnik wyższej rangi i zapytał czy podtrzymuję swe słowa. Odpowiedziałem spokojnie, że słów tych nie cofnę, gdyż jest to historyczna prawda, której muszę być wierny.

— Czy wówczas pana doktora aresztowano?

— Nie. Zatrzymano mi tylko paszport i pozwolono wsiąść do wagonu. Na następną jednak stację, w Bożuminie, polecono mi udać się na posterunek policji.

Kierownik posterunku zawyrokował bez namysłu. Nie zapoznawszy się ze sprawą, nie przesłuchawszy mnie, wydał wyrok, skazujący mnie na dwa miesiące więzienia oraz 1000 zł. grzywny.

Dopiero potem sporządzono protokół, a następnie przewieziono mnie karetką do Morawskiej Ostrawy, gdzie po bardzo szczegółowej osobistej rewizji oraz zbadaniu moich rzeczy, osadzono mnie w celi więziennej.

— Długo pan doktor przebywał w areszcie?

— Dwie doby. Byłem narażony na szykany ze strony nadzorca więzienia, który nie tylko nie chciał umożliwić mi porozumienia się z konsulem polskim, ani z urzędnikami trybunału ale odniósł się do mnie arogancko, wygadując na temat „porządków polskich”.

— Kiedy doreczono mi akt oskarżenia, na me usilne żądania sprowadzono do celi wreszcie urzędnika polskiego konsulatu, który udał się natych-

miast z interwencją do prezydenta trybunału i wyjednał zwolnienie mnie z więzienia za kaucją 10 tys. koron. Prezydent sądu wyraził się przytem, że sprawa jest błaha i przypadkowo znalazła się w trybunale.

Po 2-ech i pół dobach wyrlechałem z Morawskiej Ostrawy. Na granicy, do Austrii, na stacji Břeclav zatrzymano mi połowę austriackiej waluty w kwocie 200 szylingów oraz wyznaczono mi karę w wysokości 200 koron za to, że nie miałem zaświadczenia władz czeskich na prawo przewozu obcej waluty. Na kwadrans przed wyznaczonym terminem zjawiłem się na kongresie i po usprawiedliwieniu późnego przybycia wygłosiłem referat.

Wyrok w mojej sprawie zapadł zaocznie w dniu 22 b. m. w Morawskiej Ostrawie. Chociaż prezydent trybunału wówczas mówił, że „sprawa jest błaha” powtórzono wyrok komendanta posterunku w Bożuminie, mocą którego skazany zostałem na dwa miesiące więzienia oraz tysiąc zł. grzywny. Nie poprzestaje na tem, ale za pośrednictwem adwokata Polaka skarże te decyzje do wyższych władz sądowych republiki Czechosłowackiej.

Zwróciliśmy się do dr. Cieszyńskiego z prośbą o przedstawienie przebiegu incydentu z urzędnikami czeskimi, który był powodem jego aresztowania.

Oto, co oświadczył dr. Cieszyński przedstawicielowi „*Expressu Porannego*”:

— Przykry incydent ten wydarzył się w Piotrowicach. Jechałem na 2-zi międzynarodowy zjazd lekarzy katolickich do Wiednia, gdzie miałem wygłosić referat o działalności lekarskiej miłsy polskich w Chinach.

Do Piotrowic, granicznej stacji cze-

měla být zdůrazněna *směšná disproportion* mezi spáchaným činem a jeho právní klasifikací. Rovněž doporučoval, aby ministerstvo vnitra nebo ministerstvo dopravy vydalo veřejnou výzvu, která by cestující varovala při průjezdu Československem před veřejnými a kritickými poznámkami na adresu jižního souseda.¹⁴

Cesta z Vídně do Varšavy dr. Cieszyńskému trvala mnohem déle. Na doporučení ministerstva zahraničních věcí se vracel oklikou mimo československé území (ministerstvo slíbilo zvýšené náklady uhradit).¹⁵ Lékař byl přesvědčen o své nevině, resp. že zásah proti němu byl přehnaný, což ostatně uznával, jak již zmíněno, i předseda krajského soudu v Moravské Ostravě. Incident je přitom nutné vnímat v rámci širšího kontextu tehdejších československo-polských vztahů. Jak známo, spor o Těšínské Slezsko v letech 1918–1920 mezi Československem a Polskem velmi negativně ovlivnil pro následující léta nejen vztahy mezi oběma státy, ale také mezi Čechy a Poláky, zvláště pak na Těšínsku. Odborná literatura se těmto otázkám podrobně věnovala, a tak je zde nebudeme blíže rozebírat. V kontextu tvrzení dr. Cieszyńského pouze dodejme, že město Těšín bylo rozděleno mezi Polsko a Československo. Část ležící na pravém břehu řeky Olzy a představující jádro města zůstala na polském území, pravobřežní připadla československému státu. Reprezentanti polské menšiny na Těšínsku¹⁶ se postupně zapojili do politického života v Československu, měli své poslance v Národním shromáždění a zdálo se, že přece jen nastane postupné zlepšování vzájemných vztahů. Byla to však pouze iluze a vzájemná nedůvěra zůstávala značná. Češi pokládali Poláky za neloajální menšinu, Poláci zase vytýkali československým úřadům asimilační snahy a nedodržování menšinových práv.¹⁷ Situace se vyhroutil počátkem roku 1934, který zahájil hlubokou krizi v česko-československo-polských vztazích. Tehdy začala v Polsku silná antičeskoslovenská kampaň a u příležitosti 15. výročí týdenní československo-polské války o Těšínské Slezsko se konaly na polské straně četné manifestace. Ministerstvo zahraničních věcí ve spolupráci s hlavním štábem polské armády rozběhlo další protičeské akce přímo na Těšínsku: vznikaly bojové skupiny, které šířily štvavé letáky a konaly různé záškodnické či přepadové akce (rozbíjení oken českých škol, přepadávání českých úředníků známých antipolskými postoji, strhávání úředních cedulí z úřadů).¹⁸ V únoru 1934 se generálním konzulem v Moravské Ostravě stal Leon Malhomme, jenž se snažil politicky sjednotit polskou menšinu na Těšínsku a rozvíjel antičeské aktivity. Jeho počínání nakonec vedlo k odebrání exequatur a Malhomme

musel Československo opustit. O mnoho lépe si nepočínal ani jeho nástupce Aleksander Klotz, kterého zanedlouho potkal stejný osud. Atmosféra se velmi vyhroutil a aktivně začaly vystupovat také české nacionalistické spolky, již dostaly do rukou argument, že polská menšina je k československému státu neloajální a je nutné proti ní zakročit. Ke zhoršení mezistátních vztahů přispělo uzavření smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem v květnu 1935, kterou Polsko vnímalo jako hrozbu bolševického nebezpečí.¹⁹ V létě 1935 se situace na Těšínsku vyhroutil natolik, že úřady zakázaly veřejnou připomínku tragédie polských letců Franciszka Żwirka a Stanisława Wigury, jež zahynuli u Těrlicka, když se jejich letoun dostal 11. září 1932 do bouře.²⁰ Protesty z české strany vyvolala kniha Tadeusze Janowicze *Czesi. Studium historyczno-polityczne* vydaná v roce 1935, stejnou nevoli o rok později v Polsku způsobily publikace Václava Fialy *Soudobé Polsko* (vydaná navíc i ve francouzštině) a československého vyslance v Bukurešti Jana Šeby *Rusko a Malá dohoda v politice světové*.²¹

Za této situace československé úřady reagovaly na sebemenší náznaky antičeských postojů velmi citlivě. Známý se stal případ polského

Pohled ze střechy nárožního domu stojícího na křižovatce ulic Nádražní a Střelníční na pravobřežní část Těšína s dominantním Ježíšovým kostelem. V popředí závod plynárny, kolem r. 1930, Muzeum Těšínska

Výstřížek z deníku „Ilustrowany Kurjer Codzienny“ z 10. listopadu 1935 s článkem o kauze stíhaných občanů Arona Ringera a Jana Delonga za protičeské postoje, Archiwum Narodowe w Krakowie

Potworne tortury cierpią Polacy w więzieniach czeskich.

Cieszyn, 8 listopada. (W) W piątek został wypuszczony z więzienia czeskiego i przeprowadzony przez most graniczny w Cieszynie Aron Ringer, obywatel polski, aresztowany dnia 11 sierpnia, który udał się, mając oficjalną przepustkę, do swych krewnych, mieszkających po czeskiej stronie.

Bydąc już na terenie Czechosłowacji, spotkał tam znajomego studenta Polaka, z którym rozmawiał o Polsce i Marsz. Piłsudskim.

Rozmowę tę podsłuchał przechodzący obok nieznanomy Czech, który zaczął ich wymyślać od polskich świąt i ubliżać w niegodziwy sposób Marsz. Piłsudskiemu. Ringer wraz ze studentem stanął w obrobie Polski i Marsz. Piłsudskiego. Za to zo-

stali aresztowani i odwiezieni do więzienia w Mor. Ostrawie. W drodze kilkakrotnie eskortujący żandarmi bili ich kolbami. Jak opowiada dalej Ringer, dozorczy więzienni welagneli go do piwnicy i tam w straszliwy sposób pobili tak, że na drugi dzień z upływu krwi nie mógł stać na nogach. Dostał on wskutek tego silnej gorączki, a następnie ataku serca.

Zarząd więzienia na wniosek lekarza zmuszony był go odstawić do szpitala więziennego.

Tam, w szpitalu więziennym, spotkał się z przesładowanym w więzieniu harcerzem Delongiem. P. Ringer opowiada, że Delong ma ślady krwawe od kajdan na rękach i nogach. Całe jego ciało jest posiniaczone. Sam on nie mówi o katowaniu go w

harcera z Těšínska Jana Delonga potrestaného za účast na antičeské demonstraci v Těšíně u příležitosti 15. výročí rozdělení Těšínského Slezska.²² K potíživ s úřady stačil i sebemenší náznak nepřátelského postoje k republice, byť to ani tak nemuselo být myšleno. Rozsudek osmi dní žaláře a 200 Kč pokuty vynesl soud jako trest Zofii Rzymanové za to, že do pamětní knihy v turistické ubytovně v Horní Lomné napsala polsky tato slova: *Nádherné počasí, dráž než v Polsku, není slyšet polštinu. Co se stalo s Poláky. Olza teče údolím jako před lety, pouze lidé se změnili více na Pepíky.*²³ Obžaloba byla přesvědčena, že Rzymanová *tupila český národ tak surovým způsobem, že by to mohlo ohrozit veřejný mír.*²⁴ Je zřejmé, že podobně československé bezpečnostní orgány vnímaly i případ dr. Cieszyńského.

Lze se domnívat, že dr. Cieszyński věděl o aktuálně napjatých československo-polských vztazích a také o tom, jak za této situace dokázaly jindy malicherné incidenty vyvolat podrážděnou reakci československých úřadů. Cieszyński byl samozřejmě odkázán především na ne zcela objektivní a navíc často emotivně laděné informace z polského tisku. Mohly proto u Cieszyńského navodit pocit zloby vůči Čechům, již pak dal průchod během kontroly v Petroviciích. Zajímavá je úvaha neznámého polského diplomata nad příčinami postupu československých orgánů vůči dr. Cieszyńskému. Podle něj nebyla pro znalce poměrů v Československu odpověď na otázku *Proč?* složitá. *Strach, obrovský strach přerůstající v hysterii prikazující dokonce nejvyšším českým představitelům*

neustupovat před činy podobnými jako záležitost dr. Cieszyńského, čteme v dokumentu. Zdroj tohoto strachu viděl autor ve zhoršující se geopolitické situaci Československa, které kvůli používání *specifických metod* na mezinárodním poli mělo špatné vztahy prakticky se všemi sousedy. Vytýkal pražské vládě asimilační tendence československé administrativy na Těšínsku a potírání autonomistických snah Slováků s tím, že tímto způsobem se vnitřní síla státu nevybudoje. Naopak je nutné potřebám menšin vyhovět, argumentoval dále. Zapomínal však, že ani tehdejší Polsko nemohlo být v tomto ohledu příkladem.²⁵

Doktor Cieszyński měl v úmyslu do Moravské Ostravy na projednávání svého případu přijet. Pokládal to za nutné nejen s ohledem na své čestné slovo, ale také proto, že byl skálopevně přesvědčen o své nevině. *Jest to historická pravda, Kristus trpěl za pravdu, já budu též trpět*, měl prohlásit při jednom z výslechů v Bohumíně.²⁶ Ministerstvo zahraničních věcí ve Varšavě tento názor ale nesdílelo. S ohledem na ochranu polského občana a nedůvěru v objektivitu československého soudu se rozhodlo dr. Cieszyńskému doklady na cestu do ČSR nevystavit. Chtělo také předejít tomu, aby se proces nestal příčinou nové vlny antičeských nálad v polské společnosti. Viceministr zahraničních věcí Jan Szembek se 18. června 1936 dokonce sešel s vyslancem Jurajem Slávikem a navrhl, aby stíhání lékaře bylo zastaveno a vrácena mu kauce. Slávik sice slíbil požadavek předat do Prahy, efekt však nebyl žádný.²⁷ Soud proběhl za nepřítomnosti Cieszyńského, jemuž uložil trest dvou měsíců tuhého vězení a 1 000 Kč pokuty, *změnitelné v případě nedobytnosti k dalším 10 dnům vězení, nepodmínečně, a k vyhoštění z republiky*. Dva dny vazby se mu do trestu započítávaly.²⁸ Nelze přitom vyloučit, že Cieszyńskému přitížil břeclavský incident. Soudní rada dr. Fischer totiž ještě před vynesením rozsudku v rozhovoru s úředníkem ostravského konzulátu odhadoval, že by lékař mohl být odsouzen na jeden měsíc, pokud ovšem nebudou Cieszyńskému přidány k tíži právě události v Břeclavi. Státní zástupce ve své řeči označil polského lékaře za člověka, který *zneužil pohostinství, urazil štvavě republiku, nejso nikým provokován, a své jednání postavil do pravého světla nejen tím, že provokace opakoval, nýbrž že nestál v [sic!] čestném slově, jímž slíbil prezidentu soudu, že se vrátí*. I když se Cieszyński z jednání předem omluvil s tím, že mu polské úřady odmítly vydat cestovní pas, nepokládal to státní zástupce za dostatečný důvod. Prohlásil, že mohl jako propustku na československé území použít předvolání k soudu.²⁹ Proti takovému tvrzení se ale zase ohradilo polské vyslanectví: *Tímto*

Výstřížek z polského tisku informující o případu dr. Cieszyńského, Archiwum Akt Nowych Warszawa

W przejeździe przez Czechy trzeba milczeć jak grób!

Bo inaczej idzie się do kryminalu!

Dnia 27-go maja na stacji w Boguminie aresztowany został w poślugu — jak już donosiliśmy — obywatel polski dr. Ksawery Cieszyński, lekarz chorób dziecięcych i członek katolickiej organizacji lekarzy, który brał niedawno udział w uroczystościach katolickich w Czeszochowie a obecnie jechał właśnie do Wiednia na międzynarodowy kongres lekarzy katolickich.

W czasie formalności granicznych na stacji w Plotrowicach jeden z funkcjonariuszów czeskich nie umiał poprawnie napisać jego nazwiska skutkiem czego wynikło nieporozumienie i utarczka słowna, na temat związku między brzmieniem nazwiska dra Cieszyńskiego, a nazwy miasta Cieszyňa.

Po tem zaiscju na stacji następnej czeskiej t. zn. Boguminie dr. Cieszyński został nagle aresztowany i odtawiony do więzienia w Mor. Ostrawie. Akt oskarżenia zakwalifikował wyżej przytoczoną utarczkę słowną ze strażnikiem granicznym jako zbrodnię z ustawy o ochronie republiki(!). Rozprawa sądowa miała odbyć się natychmiast, ponieważ jednak dr. Cieszyński właśnie tego dnia miał wyznaczony odczyt na kongresie w Wiedniu prezydjum sądu zgodziło się wypuścić go za kaucja 10.000 Kč., a rozprawę odroczone do 22 czerwca.

Fakt bezprzekladnego aresztowania obywatela polskiego w chwili przejazdu przez Czechosłowację z powodu drobnej, utarczki słownej z funkcjonariuszem granicznym musi wywołać jak najżywszy odruch oburzenia.

Jest to jeder z incydentów w rodzaju osławionego procesu Rzymanowej czy Delonga. Władze czeskie korzystając z byle pozorów wytaczają wielkie procesy polityczne obywatelom polskim. Przeciwno spokojnym podróżnym i turystom polskim nastawia się wielka machina biurokratyczna w postaci ustaw o ochronie republiki ze wszystkimi jej konsekwencjami.

W sprawie dra Cieszyńskiego jedna rzecz jest pocieszająca: Wypadek ten jest chyba najoczywistszym dowodem jak gnębi Czechów nieczyste sumienie z powodu traktowania ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim, skoro samo słowo „Cieszyński” wywołuje u nich tego rodzaju wybuchy wściekłości. W każdym razie należy przestrzec naszych obywateli udających się do Czechosłowacji lub bawiących tam przejazdem iż powinni zachowywać daleko idącą ostrożność przy prowadzeniu jakiegokolwiek rozmów politycznych, jeśli nie chcą być narażeni na przykrość ze strony władz czeskich, weszających wszędzie „wrogów republiki”.

způsobem vyzýval státní zástupce příslušníka cizího státu, aby jednal proti zákonům své vlasti, ježto dobře věděl, že polští příslušníci nesmějí opustiti svou zem bez potřebných dokladů [...].³⁰

Zatímco český tisk se případu dr. Cieszyńskiego věnoval jen okrajově a prameny zaznamenávají pouze informativní články v *Lidových novinách* ze 24. června 1936 pod názvem *Varšavský lékař uráží Československo*, tak polské deníky se už v červnu na toto téma čile rozepsaly. Ironické titulky jako např. *Nebezpečné příjmení* nebo *Při průjezdu přes Čechy je třeba mlčet jako hrob!* dávaly najevo, že polské noviny incident vnímají jako přehnané zveličování malicherné záležitosti.³¹ Případ zarezonoval i během pobytu československých představitelů veteránské organizace FIDAC v Polsku v září 1936, jak se zmiňuje ve svých pamětech tehdejší vyslanec Juraj Slávik.³² Protest poslal také Svaz lékařů polského státu (Związek Lekarzy Państwa Polskiego), který kromě jiného upozorňoval na špatné zacházení vězeňských orgánů s dr. Cieszyńským. Z dopisu svazu rovněž vyplývá, že se proti rozsudku odvolal.³³ Nevíme, jaké stanovisko zaujaly vyšší instance, lze se však domnívat, že rozsudek potvrdily. Naznačoval by to dopis Cieszyńskiego adresovaný ministerstvu zahraničních věcí po odstoupení Těšínska Polsku v říjnu 1938. Vedle výrazů radosti nad připojením obcí, k nimž se váží *moje nepřijemné vzpomínky*, se ptal, zda nebyla v Československu případně vyhlášena amnestie za politické přečiny, jako byl ten jeho. A pokud nikoli, zda by se polské vyslanectví nemohlo pokusit dosáhnout u československých úřadů umocnění jeho trestu. Jinak totiž musel vždy při cestách na jih objíždět československé území, kde mu nadále hrozilo zatčení a nástup k výkonu trestu. Zprvu na ministerstvu o intervenci uvažovali: polské ultimátum ze 30. září 1938 ve věci odstoupení Těšínska totiž obsahovalo i požadavek amnestie všech politických přečinů

Poláků.³⁴ Nakonec ale usoudilo, že situace k tomu není momentálně vhodná a chtělo počkat na lepší příležitost.³⁵

Prameny již mlčí o tom, zda vůbec nastala. Vzhledem k rychlému vývoji událostí lze předpokládat, že nikoli. A po zániku Česko-Slovenska v březnu 1939 mohl Cieszyński již přes české země či Slovensko opět jezdit. Stěží se dalo očekávat, že by ho někdo zatkl kvůli odpykání trestu za porušení zákona na ochranu již neexistujícího státu. Dlouho se ovšem z tohoto komfortu těšit nemohl, neboť Polsko se samo v září 1939 stalo obětí německé agrese.

O dalších osudech dr. Cieszyńskiego toho mnoho nevíme. Dál provozoval praxi dětského lékaře ve Varšavě. Během povstání v roce 1944 zřejmě přišel o veškerý majetek, jak lze soudit z korespondenčního lístku adresovaného nakladatelství vydávajícímu lékařskou literaturu. Píše v něm, že hitlerovci mu 18. srpna 1944 spálili všechny exempláře jeho doktorské práce, jež kdysi vyšla tiskem. Lístek přitom Cieszyński poslal v roce 1956 z Vratislavi, kam se po válce přestěhoval. Na lékařské fakultě univerzity v Poznani předložil habilitační práci nazvanou *Sociální péče o matku a dítě*, avšak řízení bylo z neznámých důvodů na jeho žádost zastaveno. Zemřel po dlouhé nemoci 7. dubna 1965 ve Vratislavi, kde byl také na hřbitově sv. Vavřince pohřben. Skromný pomník³⁶ ani v nejmenším nedává znát, že pod ním našel věčný odpočinek nejen zasloužilý polský pediatr, ale i člověk, do jehož života poněkud nešťastným způsobem zasáhl česko-polský spor o Těšínsko. Jeho trampoty s československými úřady v roce 1936 jsou pro historika zejména svědectvím o atmosféře doby, v níž se odehrály, a ukazují, jak spor o Těšínsko a napjaté česko-polské vztahy natolik ovlivňovaly psychiku československých úředníků, že dokázali nejen z dnešního pohledu malichernou příhodu přetvořit ve „zločin“.

“My Name sounds in Polish just like the Town you stole”

The Hardships of Dr. Franciszek K. Cieszyński crossing Czechoslovakia in 1936, viewed through the Czechoslovak-Polish Relations at the Time

The dispute over Těšín/Cieszyn Silesia between Czechoslovakia and Poland in 1918–1920 cast a shadow on the relations between these two countries. After a spell of certain calm in the 1920s, tensions intensified again after 1934. This air of tension affected the actions on the part of the Czechoslovak authorities when incidents, otherwise petty, were dealt with in a harsh manner. Such incidents included the case of a Polish physician, Dr. Franciszek Ksawery Cieszyński, who was arrested on 27th May 1936 during a border check in Petrovice, after he had declared that his name “sounded just like the name of the town stolen by the Czechs from the Poles”. Another problem awaited him in Břeclav, as customs officers requested Cieszyński to present a confirmation in writing issued by the Czechoslovak border officials in Petrovice concerning the amount of foreign currency he was carrying. Based on documents from both Czech and Polish archives, the article replays the whole incident, viewed through the status of Czechoslovak-Polish relations at the time. The article attempts to show that these relations were what affected the stance of the Czechoslovak authorities as they considered the case much harsher than might have been assumed.

- Autor studie:
- doc. PhDr. Jiří Friedl, Ph.D.; Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.; friedl@hiu.cas.cz
 - Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 67985963.
- 1 Archiwum Akt Nowych Warszawa (dále jen AAN), fond Ministerstwo Spraw Zagranicznych 1918–1939 (dále jen MSZ), sign. 5620, s. 59, Protokol z přežyc z wladzami czeskiemi (nedatováno), s. 3, zpráva polského konzulátu v Moravské Ostravě ze dne 30. května 1936. Zemský archiv Opava (dále jen ZA Opava), fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – prezidiální spisy (dále jen PRMO-PS), sign. 1/430, č. k. 391, zpráva o zatčení dr. Cieszyňského. V tomto dokumentu se uvádí německý výrok dr. Cieszyňského poněkud odlišně, a sice: *Moje jméno zní jako město, které jste ukradli (Mein Name heisst so wie die Stadt, die ihr geraubt hat)*. V některých dalších drobnostech se ličení incidentu v polských a českých pramenech liší, nejví se však jako relevantní.
 - 2 AAN, fond MSZ, sign. 5620, Jak to bylo na hranici české. Opowiada dr. Cieszyński, Expres Poranny ze 24. června 1936 (výstřižek).
 - 3 AAN, fond MSZ, sign. 5620, s. 59, Protokol z přežyc z wladzami czeskiemi (nedatováno), s. 3, zpráva polského konzulátu v Moravské Ostravě ze 30. května 1936. Případ dr. Cieszyňského bez větších podrobností zmiňují: Gawrecki, Dan: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938. Studie o Těšínsku 15. Český Těšín 1999, s. 297; Slávik, Juraj: Moja pamäť – živá kniha. Moje poslanie vo Varšave. Edd. Jan Němeček v spolupráci s Andrzejom Essenom a Janom Kuklíkom. Bratislava 2010, s. 103.
 - 4 Vyšla pod názvem Über die Flüssigkeitsausscheidung im Harm nach Gebrauch von Wernarzer Wasser und Bissinger Auerquell, verglichen mit der nach Leitungswasser. Główna Biblioteka Lekarska im. Stanisława Konopki Warszawa (dále jen GBL Warszawa), Dział Zbiorów Specjalnych (dále jen DZS), fond Katalog Osobowy Lekarzy, korespondenční lístek s podacím razítkem 21. března 1956.
 - 5 Údaje jsou čerpány z těchto zdrojů: GBL Warszawa, DZS, fond Akta osobowe Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej, sign. 2/1/668, Franciszek Ksawery Cieszyński; Łoza, Stanisław: Czy wiesz, kto to jest? Warszawa 1983, s. 43–44 (jedná se o reprint publikace, která vyšla v Polsku v meziválečném období).
 - 6 GBL Warszawa, DZS, fond Akta osobowe Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej, sign. 2/1/668, Franciszek Ksawery Cieszyński, s. 2, opis výroku soudu Nejvyšší lékařské komory (Naczelnia Izba Lekarska) ze 25. května 1928.
 - 7 ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, zpráva prezidia Policejního ředitelství v Moravské Ostravě ze 14. srpna 1936 (čj. Pr.1/355/4).
 - 8 AAN, fond MSZ, sign. 5620, s. 61, Protokol z přežyc z wladzami czeskiemi (nedatováno), s. 57, text obžaloby ze 28. května 1936.
 - 9 Sbírka zákonů a nařízení státu československého, částka 23, 31. března 1923, s. 210.
 - 10 AAN, fond MSZ, sign. 5620, s. 57, text obžaloby ze 28. května 1936.
 - 11 AAN, fond MSZ, sign. 5620, s. 61–62, Protokol z přežyc z wladzami czeskiemi (nedatováno), s. 4, zpráva polského konzulátu v Moravské Ostravě ze 30. května 1936; ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, nedatovaný rukopisný koncept zprávy Zemskému úřadu v Brně (čj. Pr.1/267/3).
 - 12 AAN, fond MSZ, sign. 5620, s. 62–63, Protokol z přežyc z wladzami czeskiemi (nedatováno), s. 39, opis dopisu dr. Cieszyňského z 1. června 1936; ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, nedatovaná cyklostylová zpráva.
 - 13 AAN, fond MSZ, sign. 5620, s. 39, opis dopisu dr. Cieszyňského z 1. června 1936. Na dokumentu není uvedena adresa, ale z jeho obsahu je zřejmé, že byl adresován ostravskému konzulátu.
 - 14 Tamtéž, s. 3–4, zpráva ostravského konzulátu ze 30. května 1936.
 - 15 Tamtéž, s. 37, dopis ministerstva zahraničních věcí konzulátu ve Vídni ze 16. června 1936.
 - 16 Termín Těšínsko se v české odborné literatuře běžně používá k označení té části Těšínského Slezska, která v roce 1920 připadla Československu. V polských pracích se naproti tomu stal běžným výraz Zaolzie (česky Zaolží, lze se setkat i s překladem Zaolží nebo Zaolší). Ten však v sobě zahrnuje pouze území obydlené Poláky, tj. v zásadě meziválečné politické okresy Český Těšín a Fryštát.
 - 17 Podrobněji např. Baran, Ivo: Dva dokumenty zemského prezidenta Šrámků k národnostním poměrům na československém Těšínsku na počátku 20. let. Slezský sborník, 105, 2007, č. 3, s. 200–215; Nowak, Krzysztof: Mniejszość polska w Czechosłowacji 1945–1989. Między nacjonalizmem a ideą internacjonalizmu. Cieszyn 2012, s. 22–52.
 - 18 Podrobněji Długajczyk, Edward: Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919–1939. Katowice 1993, s. 51 an.; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938, s. 318 an.
 - 19 Podrobněji o polském vnímání československo-sovětské smlouvy Kołakowski, Piotr: Między Warszawą i Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939. Warszawa 2007, s. 415 an.
 - 20 Velmi zajímavou analýzu, jak se v budování pomníku a každoročním uctívání památky obou letců odrážel vývoj česko-polských vztahů na Těšínsku ve 30. letech, přináší Borák, Mečislav: Památník letecké tragédie v Těrlicku – symbol proměn česko-polských vztahů na Těšínsku v letech 1932–1938. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 51, 2002, č. 3, s. 269–288. K vyhocení česko/československo-polských vztahů v letech 1934–1935 viz zejména Januszewska-Jurkiewicz, Joanna: Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925–1937). Katowice 2001, s. 104 an.; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938, s. 294–299; Nowak, Krzysztof: Leon Wolf (1883–1968). Biografia polityczna. Katowice 2002, s. 158 an.
 - 21 Představitel polské sekce veteránské organizace FIDAC (Fédération Interalliée des anciens combattants – Mezispojenecký svaz bývalých bojovníků) Fialovu knihu označili za *se zlou vůlí a vyrafinovaností napsaný antipolský pamflet, o to škodlivější, že se snaží zachovat dojem vědecké objektivity*. AAN, fond MSZ, sign. 5518, s. 8, dopis ze 7. ledna 1937. V této souvislosti je možné doplnit, že českoslovenští a polští veteráni tehdy vedli mezi sebou polemiku ohledně československé politiky vůči polské menšině na Těšínsku. Podrobněji Januszewska-Jurkiewicz, Joanna: Polacy na Zaolziu jako przedmiot zainteresowania polskich i czechosłowackich organizacji kombatanckich w latach trzydziestych. Pamiętnik Cieszyński, 11, 1996, s. 64–68. K tzv. Šebově aféře viz Dejmek, Jindřich: Šebova aféra. Slovanský přehled, 79, 1993, č. 3–4, s. 253–265. O tom, jak se antičeské nebo antipolské články a publikace promítaly do československo-polských vztahů, podrobně píše ve svých pamětech tehdejší vyslanec v Polsku Slávik, J.: Moja pamäť, s. 91 an. Viz též politické zprávy československého vyslance z této doby uchovávané v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze.
 - 22 Podrobněji Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938, s. 324 an.
 - 23 V originále: *Cudowna pogoda, drożej jak w Polsce, niesłychać nic polskiego. Co się stało z Polakami. Olza płynie w dolinie jak przed laty, tylko ludzie zmienili se bardzo na Pepiki*. Citováno podle Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938, s. 297.
 - 24 Citováno podle tamtéž.
 - 25 K polské menšinové politice viz např. Tomaszewski, Jerzy: Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939. Warszawa 1985.
 - 26 ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, s. 101, zpráva prezidia PRMO ze 14. srpna 1936.
 - 27 AAN, fond MSZ, sign. 5620, s. 6, záznam pro ministra zahraničních věcí ze 17. června 1936; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze, fond Politické zprávy Varšava 1936, zpráva č. 55 z 18. června 1936; Komarnicki, Tytus (ed.): Dziariusz i teki Jana Szembeka (1935–1945). Tom II. London 1965, s. 225. Otázku nevydání cestovních dokladů Cieszyňskému projednal Szembek i přímo s ministrem zahraničních věcí Józefem Beckem. Tamtéž, s. 226.
 - 28 ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, s. 30, nedatovaná cyklostylová zpráva.
 - 29 Tamtéž.
 - 30 ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, s. 116, český překlad polské noty ze 4. září 1936.
 - 31 ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, nedatovaná cyklostylová zpráva; AAN, fond MSZ, sign. 5620, výstřižky z polského denního tisku o případu dr. Cieszyňského.
 - 32 Slávik, J.: Moja pamäť, s. 103.
 - 33 ZA Opava, fond PRMO-PS, sign. 1/430, č. k. 391, český překlad dopisu svazu z 10. července 1936. Polskou verzi viz GBL Warszawa, DZS, fond Akta osobowe Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej, sign. 2/1/668, Franciszek Ksawery Cieszyński, s. 7.
 - 34 Srov. Dejmek, Jindřich a kol. (edd.): Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II (1. červenec – 5. říjen 1938). Praha 2001, s. 462, č. 782.
 - 35 AAN, fond MSZ, sign. 5621, s. 163, dopis ministerstva zahraničních věcí dr. Cieszyňskému ze 23. listopadu 1938, s. 164, dopis dr. Cieszyňského z 12. října 1938, s. 165, rukou napsaná poznámka k případu z 25. října 1938.
 - 36 Fotografie viz <http://www.genealogia.okiem.pl/foto2/displayimage.php?pid=4762> (stav k 15. 5. 2014).

Polská menšina na českém Těšínsku ve světle sčítání lidu z roku 2011

Zbyšek Ondřeka

V roce 2011 se na území České republiky uskutečnilo sčítání lidu. Česká část Těšínska je tradičně obývána i příslušníky národnostních menšin, především polské a slovenské. Výsledky sčítání lidu, zejména údaje o národnostní orientaci obyvatel, očekávali především představitelé polské minority, soustředění v Kongresu Poláků v České republice (dále jen KP v ČR), s velkým zájmem. Tematika volby národnosti zaplňovala stránky českého i polského tisku, hlavně novin *Głos Ludu*, které v polském jazyce vydává KP v ČR, a to jak před, tak po sčítání. Polští menšinoví aktivisté si samozřejmě byli vědomi trvalého trendu snižování podílu obyvatelstva polské národnosti na obyvatelstvu českého Těšínska a KP v ČR se ještě před konáním sčítání rozhodl tomuto trendu čelit. Zorganizoval řadu informačních přednášek, tiskových konferencí apod., a především informační mediální kampaň nazvanou *Sázka na polskost (Postaw na Polskość)* včetně využití moderních prvků, jako jsou televizní reklamní spoty s tvářemi známých osobností. *Tato kampaň má své logo a svou tvář, dokonce dvě velmi populární tváře. Bylo to velmi jednoduché rozhodnutí. První je Ewa Farna, mladá, dynamická, velice populární a pozitivně naladěná osoba. Na druhé straně o generaci starší, správný tvrdý chlap, sportovec, popularizátor goralské kultury a folkloru, Alojzy Martynek [...]. Zdůrazňujeme, že příslušnost k národnosti, která má zajímavou historii, kulturu, jazyk i zvyky, která má své organizace, školství, divadla, je velkým bohatstvím, které je třeba opečovávat a předávat dalším generacím. A také čím nás sčítání vykáže více, tím více peněz i z Evropské unie můžeme získat na své projekty,* uvedl v tisku při zahájení kampaně předseda KP v ČR Józef Szymeczek.¹ K volbě národnostní orientace lidmi žijícími na Těšínsku jsme si také mohli v novinách, resp. na internetu přechýst jeho pozoruhodnou interpretaci: *Cílem této kampaně je připomenout lidem v regionu, že slezské nářečí je formou polského jazyka a každý, kdo mluví „po našimu“, ať uvede jako mateřskou řeč jazyk polský.*²

Údaje o počtu osob hlásících se k té či oné národnosti jsou podle naší platné legislativy v mnohém důležité. Legislativa vychází z *Evropské charty regionálních a menšinových jazyků*. Její přijetí schválila vláda České republiky 16. října 2000. Dne 9. listopadu 2000 došlo

k podpisu charty, ratifikační proces nutný k jejímu přijetí byl v Parlamentu ČR ukončen 19. dubna 2006. Dokument nabyl platnosti 1. března 2007. Jejím přijetím a následnou implementací jejich ustanovení do příslušných českých zákonů byl položen základní rámec pro uplatňování práv národnostních menšin, včetně dvojjazyčnosti. Připomeňme v této souvislosti, že 1. dubna 1998 je ČR vázána i tzv. *Rámcovou úmluvou o ochraně práv národnostních menšin*, přitom Česká republika tento dokument podepsala již 12. dubna 1995. Vývoj vedl k přijetí *Zákona o právech představitelů národnostních menšin a o změně některých zákonů*, jenž byl Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR schválen 10. července 2001 a promítá se i do další legislativy. Jmenujme např. označování názvů obcí, jejich částí, ulic a ostatních veřejných míst, příp. označení budov státních a samosprávných orgánů v jazyce národnostní menšiny umožňuje *zákon č. 128/2002, o obcích*, v případě, že v obci podle posledního sčítání lidu žije více než 10 % příslušníků národnostní menšiny, a to za podmínky, že menšinové organizace o takovéto označení požádají orgány obce a realizaci žádosti zároveň doporučí jí ustanovený výbor pro národnostní menšiny. V České republice je v současné době kromě polské dalších 11 oficiálně uznaných národnostních menšin – bulharská, chorvatská, maďarská, německá, romská, rusínská, ruská, řecká, slovenská, srbská a ukrajinská. Jejich zástupci jsou členy Rady vlády ČR pro národnosti. Pouze polská menšina však obývá kompaktní území a využívá rovněž možnosti vzdělávání ve školách a poskytování informací v polském jazyce.

Představitelům polské menšiny šlo při přípravách na sčítání lidu především o to, aby občané vůbec zvolenou národnost ve svých sčítacích formulářích uvedli. Dobře si byli vědomi úskalí, jaká mohla přinést dobrovolná volba národnosti (při uvedení národnosti ve sčítacím archu se dosud poprvé jednalo o tzv. *nepovinný údaj*, který každý podle svého přesvědčení mohl – ale také nemusel vůbec uvést). Nově bylo umožněno uvést nejen jednu, ale dvě národnosti (např. polskou a českou, polskou a slezskou, polskou a moravskou nebo polskou a slovenskou), což mohlo přinést komplikace při pozdější interpretaci výsledků sčítání. Námitky ke způsobu sčítání byly adresovány ČSÚ ještě před ním, ale KP v ČR se je nepodařilo

prosadit. K metodice sčítání se vyslovil i místopředseda ČSÚ Stanislav Drápal: *Dnes už má každý občan právo napsat do formulářů jakoukoliv národnost, ke které se bude chtít přihlásit. Otázka na národnost je uvedena jako jedenáctá na zeleném Sčítacím listu osoby. Tato otázka je dobrovolná a každý má možnost rozhodnout se, zda se bude k nějaké národnosti chtít přihlásit. Národnost je na rozdíl od jazyka nebo občanství otázkou pocitu a je na každém z nás, jestli budeme chtít do formulářů tento pocit uvést.* Dodejme, že zatímco uvedení národnosti bylo při sčítání nepovinným údajem, uvedení mateřského jazyka bylo pro respondenty povinné a rovněž skutečnost, že obdobně jako v ČR je možnost uvést dvojí národnost i při cenzech organizovaných na území Polska, jež se jako členský stát EU rovněž řídí výše uvedenou chartou a rámcovou úmluvou o ochraně práv příslušníků národnostních menšin.

O výsledcích sčítání z roku 2011 byla ČSÚ podána podrobná zpráva několik měsíců po jeho uskutečnění. Výsledky byly uveřejněny jak v tisku, tak na internetových stránkách úřadu. Na území České republiky žilo v roce 2011 celkem 39 096 osob, které při sčítání deklarovaly polskou národnost, což z celkového počtu 10 562 214 obyvatel státu představuje zhruba 0,4% zastoupení. Dalších 3 206 osob v rámci ČR využilo možnosti uvést dvě národnosti a uvedlo polskou národnost v kombinaci s jinou národností – z toho 2 804 s národností českou, 250 se slezskou a 152 s moravskou. Sčítání tedy zaznamenalo zjevný absolutní úbytek osob, jež se hlásily k polské národnosti (v roce 2001 na celém území ČR žilo 51 968 Poláků), téměř se nezměnilo poměrné zastoupení.³

Na území Moravskoslezského kraje, jehož je celá historická česká část Těšínska dnes součástí, se v roce 2011 k polské národnosti přihlásilo 28 430 osob z 1 205 834 obyvatel kraje, tj. 2,3 % (v roce 2001 to bylo 38 900 osob z 1 265 019

obyvatel kraje, tj. 3,3 %). V okrese Karviná se k polské národnosti v roce 2011 přihlásilo 13 399 osob z 265 379 obyvatel okresu, tj. 5,04 % (v roce 2001 to bylo 19 040 osob z 279 436 obyvatel, tj. 6,8 %) a v okrese Frýdek-Místek 13 743 osob z 211 768 obyvatel okresu, tj. 6,48 % (v roce 2001 to bylo 18 077 osob z 226 818 obyvatel, tj. 8,0 %).

Údaje z jednotlivých správních obvodů výše uvedených dvou pohraničních okresů (jsou nazvány podle tzv. střediskových obcí) nabízejí zjevně lepší představu o současném geografickém rozložení polské populace: v roce 2011 se na Bohumínsku k polské národnosti přihlásilo 615 osob z 29 195 obyvatel obvodu, tj. 2,10 %, na Českotěšínsku 3 534 osob ze 26 377 obyvatel, tj. 13,39 %, na Frýdecko-Místecku 487 osob ze 110 039 obyvatel, tj. 0,44 %, ve správním obvodu Frýdlant nad Ostravicí 20 osob ze 23 498 obyvatel, tj. 0,08 %, na Havířovsku 3 771 osob z 94 351 obyvatel, tj. 3,99 %, na Jablunkovsku 4 382 osob z 22 638 obyvatel, tj. 19,35 %, na Karvinsku 4 414 osob ze 70 793 obyvatel, tj. 6,23 %, na Orlovsku 1 065 osob ze 44 663 obyvatel, tj. 2,38 % a konečně na Třinecku 8 854 osob z 55 593 obyvatel správního obvodu, tj. 15,92 %.⁴

Zastoupení obyvatel polské národnosti podle sčítání lidu v roce 2011 ve správních obvodech v okresech Karviná a Frýdek-Místek

Okres Karviná	265 379	13 399 (5,04 %)
Z toho správní obvod:		
Bohumín	29 195	615 (2,10 %)
Český Těšín	26 377	3 534 (13,39 %)
Havířov	94 351	3 771 (3,99 %)
Karviná	70 793	4 414 (6,23 %)
Orlová	44 663	1 065 (2,38 %)

Okres Frýdek-Místek	211 768	13 743 (6,48 %)
Z toho správní obvod:		
Frýdek-Místek	110 039	487 (0,44 %)
Frýdlant nad Ostravicí	23 498	20 (0,08 %)
Jablunkov	22 638	4 382 (19,35 %)
Třinec	55 593	8 854 (15,92 %)

Sledovanou desetiprocentní hranici zastoupení občanů polské národnosti zaznamenalo sčítání v roce 2011 ve 30 českých obcích, z nichž nejvíce je soustředěno v jižní části historického Těšínska, v regionu od Jablunkova přes Třinec po Český Těšín, v zásadě se jedná o území bývalého českotěšínského okresu (do roku 1960). Největší koncentraci občanů polské národnosti ale neznamenalo sčítání v Českém Těšíně, jak by se mohlo na první pohled zdát vzhledem k jeho geografické poloze na samé hranici státu s Polskem či ze skutečnosti, že právě zde sídlí KP v ČR, nýbrž

v Třinci, kde se jednalo o 4 918 osob z 37 056 obyvatel města, tj. 13,27 % podíl. V Českém Těšíně se jednalo o 3 350 osob z 25 234 obyvatel města, tj. 13,28 % podíl. Například v Karviné se jednalo o 3 286 osob z 59 627 obyvatel města, tj. 8,06 %, v Havířově o 1 908 osob ze 79 679 obyvatel města, tj. 2,39 %. Pro srovnání uvedme, že v Bystřici se k polské národnosti přihlásilo 1 274 osob z 5 267 obyvatel obce, tj. 12,92 %, a ve Vendryni 1 097 osob ze 4 214 obyvatel obce, tj. 26,03 %. Relativně vysoké podíly zastoupení občanů polské národnosti zaznamenalo sčítání především v malých podhorských obcích jižního Těšínska – v Hrádku (567 osob z 1 814, tj. 31,26 %), Milíkově (401 z celkem 1 309, tj. 30,63 %), Bocanovicích (117 osob ze 431, tj. 27,15 %), Košariskách (98 osob z 392, tj. 25,65 %), Bukovci (348 osob z 1 675, tj. 25,31 %), Ropici (352 osob z 1 491, tj. 23,61 %), Dolní Lomné (193 osob z 856, tj. 22,55 %) a Smilovicích (158 osob ze 714, tj. 22,13 %) s výjimkou Hřavy, kde se jednalo pouze o 9 osob z 258 obyvatel obce, tj. 3,48 %. Naopak nejnižší podíly eviduje sčítání v obcích severního Těšínska – v Petřvaldě (59 osob ze 7 024 obyvatel, tj. 0,84 %), v Rychvaldě (136 osob ze 7 151 obyvatel, tj. 1,90 %), Dětmarovicích (85 osob ze 4 022 obyvatel, tj. 2,11 %), Bohumíně (479 osob z 22 044 obyvatel, tj. 2,17 %) a v Orlové (768 osob z 31 342 obyvatel, tj. 2,45 %). Desetiprocentní hranice zastoupení obyvatel polské národnosti nebyla překročena v Těrlicku, kde se ze 4 247 obyvatel k polské národnosti přihlásilo jen 414 osob, což představuje 9,75 %, zatímco před deseti lety to bylo 12,92 %.

Výsledky sčítání nalezly pochopitelně řadu ohlasů, zejména v regionálním tisku. Józef Szymeczek, předseda KP v ČR, reprezentace zastřešující prakticky všechny polské minoritní spolky a organizace působící v současné době na českém území, zveřejněné údaje komentoval slovy: *Ze sčítání se zdá, že na Záolší nás ubylo v posledních deseti letech deset tisíc. Toto číslo zcela jistě není přesné, mnoho Poláků se pravděpodobně zachovalo stejně, jako dalších 2,7 mil. občanů republiky a svoji národnost neuvedlo vůbec. [...] Počet osob, které deklarovaly dvojí polsko-českou resp. česko-polskou národnost pro nás není žádným překvapením, i když já, jako historik s termínem dvojí národnost absolutně nesouhlasím. Dříve tato kategorie neexistovala, je tedy těžké ji s čímkoli porovnávat... Slovy kolosální překvapení přitom Szymeczek označil počet osob, deklarujících při sčítání užívání polštiny, a mj. uvedl: Z výsledků sčítání je zjevné, že lidé se nechtějí odlišovat podle národnosti. To mne utvrzuje v přesvědčení, že pro stanovení práv národních menšin je potřeba jiného kritéria, než kritérium statistické. Domnívám se, že mnohem*

větší vypovídací hodnotu má kritérium historické, což potvrzují údaje týkající se užívání mateřského jazyka. Téměř tři miliony obyvatel České republiky neuvedly žádnou národnost, což činí celé sčítání absolutně nevěrohodným a nemůže proto sloužit jako východisko pro stanovení národnostních práv polské menšiny na Těšínsku. Prostý součet počtu osob, které uvedly polštinu jako svůj jediný mateřský jazyk s počtem osob, jež polštinu uvedly v kombinaci s češtinou, příp. jiným jazykem (17 280 osob), představuje číslo 50 877.

Tadeusz Siwek, polský geograf, působící na Ostravské univerzitě, k tomu na stránkách Głosu Ludu ve svém komentáři uvedl: *[...] za mateřský jazyk je dle definice Českého statistického úřadu považován jazyk, kterým s danou osobou hovořila matka nebo osoby, které tuto osobu vychovávaly. Statistici mají na mysli jazyk, jaký převažoval v rodině v respondentově dětství. Deklarace polštiny a češtiny zároveň jsou obvykle deklaracemi osob ze smíšených manželství. Takže osoby z polských, případně smíšených rodin, které se později rozhodly k uvedení české národnosti, přese všechno uvádějí polštinu jako mateřský jazyk [...] jazyk zůstal v kategorii povinných údajů, a proto počty týkající se jazyka musejí být z logiky věci vyšší než počty týkající se národnosti.* Sčítání přitom ale zaznamenalo na celém území státu jen 33 597 osob, jež deklarovaly polštinu jako svůj jediný mateřský jazyk, což je ale ještě o 5 499 lidí méně, než počet osob, hlásících se k polské národnosti.

Sestupný trend v zastoupení polské populace na českém Těšínsku lze vysledovat prakticky za celé období mezi cenzy organizovanými v letech 1961–2011. Například v okrese Karviná se k polské národnosti v roce 1961 přihlásilo 35 745 osob, v roce 1970 32 856, v roce 1980 29 272 osob, v roce 1991 23 355 osob, v roce 2001 jen 19 040

*Zásady upravující užívání
dvojjazyčných názvů
obcí, ulic a veřejných
prostranství ve své legislativě
uplatňují i jiné země EU.
Dvojjazyčné označení ulic
ve francouzském Štrasburku,
r. 2013, foto Zbyšek Ondřeka*

osob, a v roce 2011 dokonce již jen 13 399 osob. K úbytku počtu polského obyvatelstva došlo nejen v regionálním měřítku, zaznamenán byl prakticky ve všech obcích českého Těšínska. Kromě již uvedeného Těrlicka, kde desetiprocentní hranice nebylo polskou minoritní populací při sčítání dosaženo, se podíl polského obyvatelstva k této hranici v roce 2011 přiblížil např. také v Hnojníku

(kde dosáhl 10,77 %), v Petrovicích (13,07 %), Stříteži (13,17 %), ale i v Třinci (13,27 %) nebo v Českém Těšíně (13,28 %). Příčin úbytku osob, hlásících se k polské národnosti, je celá řada. Od přirozené asimilace až po dopady politických změn po roce 1989, které se zjevně projeví rovněž ve změnách v hodnotové orientaci lidí, v níž kategorii „národnost“ v procesu sebeidentifikace stále více vytlačuje kategorie „občanství“, resp. „státní příslušnost“. Ta má pro občany jednotlivých zemí Evropské unie častěji mnohem významnější praktický dopad v běžném životě než národnostní orientace. Bezpochyby se na počtu lidí, jež se při posledním sčítání rozhodli pro polskou národnost, podepsala skutečnost, že řada z nich se zachovala obdobně jako většinová společnost – neuvedla ve formulářích žádnou národnost. Statistické údaje o občanech hlásících se k polské národnosti můžeme srovnat rovněž s údaji o vývoji počtu žáků ve školách s polským jazykem vyučovacím. Obdobně jako výsledky sčítání lidu dokumentují setrvalý trend snižování polské populace i snižující se počty žáků ve školách, které vedly dokonce k rozhodnutí o uzavření polských škol v Bohumíně a Karvině a k nutnosti slučování škol na dalších místech české části Těšínska. Přitom některé málotřídní školy s polským jazykem vyučovacím nebyly uzavřeny, i když počty žáků v nich byly ve sledovaném

Počty tříd/žáků základních škol s polským jazykem vyučovacím v letech 2001/02 – 2010/11⁵

Škola/obec	Školní rok								
	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Albrechtice	2/23	2/19	2/24	2/25	2/24	2/23	2/20	1/9	1/7
Bohumín	1/6	1/4							
Bukovec	3/38	2/35	2/33	2/31	2/31	2/31	2/29	2/24	2/26
Bystřice	12/183	12/181	12/184	11/187	11/183	11/188	10/181	9/160	9/158
Český Těšín	13/321	13/298	13/275	14/283	14/267	14/270	15/295	14/298	14/312
Český Těšín – Svibice	2/28	2/29	2/28	2/27	2/26	3/30	2/25	2/24	2/27
Dolní Lomná	2/19	1/13	2/18	2/20	2/17	2/17	2/21	2/19	2/15
Dolní Lutyně	5/56	5/54	5/53	5/55	5/51	5/48	5/48	5/45	5/42
Havířov-Bludovice	7/94	7/97	11/200	10/192	9/175	9/167	9/163	9/155	9/155
Hnojník	8/100	8/104	8/104	8/96	7/81	7/79	7/75	7/84	7/86
Horní Suchá	7/93	7/89	6/87	6/82	6/74	6/70	6/67	6/67	6/67
Hrádek	3/44	3/37	3/35	2/33	2/27	2/24	2/25	2/26	2/26
Jablunkov	13/309	13/293	13/283	13/260	13/242	13/226	13/201	13/202	13/216
Karviná-Fryštát	7/95	7/97	11/200	10/192	9/175	9/167	9/163	9/155	9/155
Karviná – Nové Město	8/124	7/115							
Košarířska	2/18	1/14	1/13	1/11	1/9	1/9	1/7	1/8	1/9
Milíkov	2/25	2/25	2/24	2/24	2/23	2/24	2/23	2/22	2/19
Mosty u Jablunkova	6/72	6/73	6/67	6/57	6/57	6/56	5/48	5/41	1/17
Návsí	2/32	2/26	2/25	2/27	2/21	2/19	2/25	2/22	2/16
Orlová-Lutyně	1/10	1/12	1/14	1/16	1/16	1/16	1/16	1/16	1/15
Ropice	2/29	2/24	2/21	2/24	2/22	2/20	2/21	2/22	2/23
Stonava	2/15	2/17	2/17	2/13	2/15	2/16	2/13	2/11	2/9
Těrlicko	2/24	2/23	2/22	2/24	2/21	2/21	2/22	2/18	2/20
Třinec-Oldřichovice	3/47	3/43	3/39	3/39	2/26	2/21	2/20	2/20	2/20
Třinec-Lyžbice	8/151	8/141	8/129	8/119	8/112	7/98	7/85	6/78	3/31
Třinec, Nádražní ul.	10/183	10/183	10/175	8/157	9/155	9/140	9/143	9/145	9/149
Vendryně	9/136	9/132	9/123	8/11	8/107	8/102	8/90	7/84	7/103

období velmi nízké (ve školním roce 2009/10 docházelo do polských škol v Košařiskách či ve Stonavě jen devět žáků, v Albrechticích jen sedm). Srovnání vývoje počtu žáků v polských školách na českém Těšínsku v letech 2001–2011 nabízí tabulka na předchozí straně.

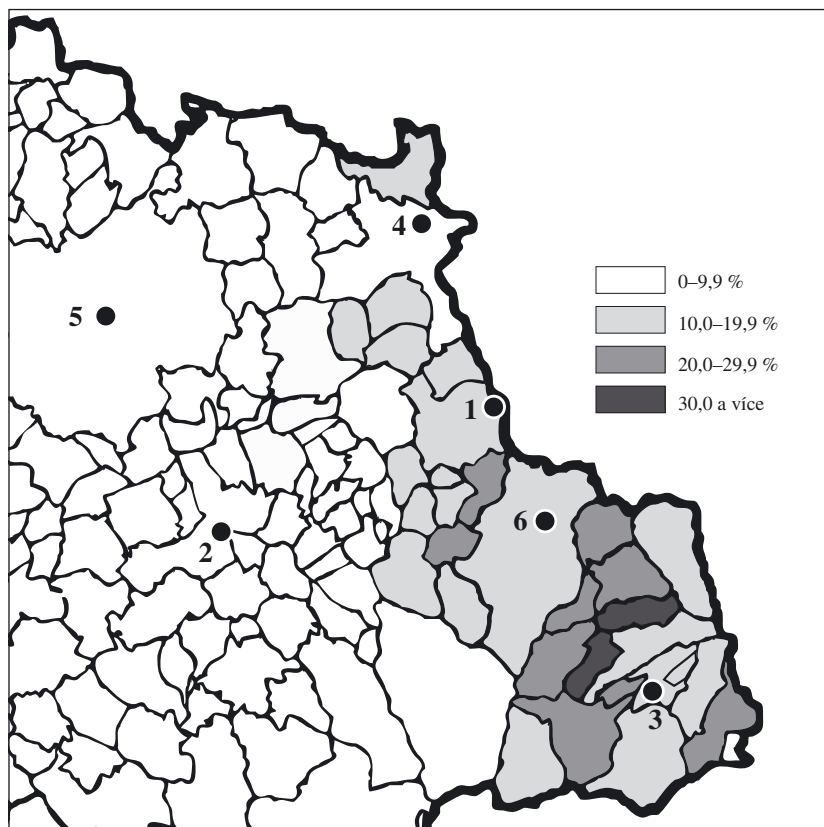
Některá tisková vyjádření jen stěží skrývala rozpaky, které přes veškeré přesvědčovací úsilí přinesly výsledky sčítání zejména představitelům polské menšiny: *Nejnovější sčítání lidu je velice nešťastné. Národnost jsme si volili dobrovolně, výsledky jsou proto zkreslené a statistiky de*

Obce s více než desetiprocentním podílem obyvatel polské národnosti podle sčítání lidu v roce 2011

Obec/město	Obyvatel	Z toho Poláků	Podíl Poláků v %
Albrechtice	3 932	679	17,27
Bocanovice	431	117	27,15
Bukovec	1 375	348	25,31
Bystřice	5 267	1 274	24,19
Český Těšín	25 234	3 350	13,28
Dolní Lomná	856	193	22,55
Hnojník	1 486	160	10,77
Horní Suchá	4 467	750	16,79
Horní Lomná	371	69	18,60
Hrádek	1 814	567	31,26
Chotěbuz	1 143	184	16,10
Jablunkov	5 743	914	15,92
Komorní Lhotka	1 226	193	15,74
Košařiska	382	98	25,65
Milíkov	1 309	401	30,63
Mosty u Jablunkova	3 920	559	14,26
Návsí	3 850	732	19,01
Nýdek	1 983	369	18,61
Petrovice u Karviné	5 350	699	13,07
Písečná	901	169	18,76
Písek	1 810	304	16,80
Ropice	1 491	352	23,61
Řeka	487	68	13,96
Stonava	1 794	344	19,18
Smilovice	714	158	22,13
Střítež	1 010	133	13,17
Třanovice	1 012	175	17,29
Třinec	37 056	4 918	13,27
Vendryně	4 214	1 097	26,03
Vělopolí	277	34	12,27

facto nepoužitelné. Kdo vymyslel, že můžete být Polákem i Čechem zároveň? To musel být mistr světa, pozastavil se nad nimi Józef Szymeczek.⁶ Zpochybnění výsledků sčítání se samozřejmě setkala s reakcí – jak ze strany Českého statistického úřadu, tak Ministerstva vnitra ČR: Česká republika se řídí Rámcovou úmluvou o ochraně práv národnostních menšin schválenou v roce 1995 ve Štrasburku. V článku 3 této úmluvy je zapsáno, že každý příslušník národnostní menšiny má právo rozhodnout, zda má či nemá být považován za příslušníka dané menšiny – uvedl v uveřejněné odpovědi na zaslané stanovisko KP v ČR s výhradami ke sčítání Vladimír Řepka z MV ČR.⁷ Lakonicky pak shrnul výsledky sčítání profesor slavistiky na Ostravské univerzitě, polský etnograf Daniel Kadlubiec: Když se někdo cítí být Polákem, tak to přizná. Když váhá, znamená to, že má oslabené národní povědomí. S takovým člověkem pak není možné počítat.⁸

Procentuální zastoupení obyvatel polské národnosti v obcích českého Těšínska
 1 Český Těšín
 2 Frýdek-Místek
 3 Jablunkov
 4 Karviná
 5 Ostrava
 6 Třinec

POZNÁMKY

- Moravskoslezský deník, 4. 3. 2012 [WWW dokument] http://moravskoslezsky.denik.cz/zpravy_region/20110303scitani_ewa_farna_polaci_narodnost-3000.html (stav k 16. 5. 2014).
- Tamtéž.
- Kromě českých občanů polské národnosti evidovalo sčítání i cizince žijící trvale na našem území. Pro srovnání uveďme, že v ČR žilo v roce 2011 více než 118 000 Ukrajinců, 84 000 Slováků a téměř 18 000 Poláků, z toho nejvíce, skoro 4 700, bylo usídleno v Moravskoslezském kraji. Viz Český statistický úřad, Sčítání lidu, domů a bytů 2011, Tab. 614e Obyvatelstvo podle věku, státního občanství a pohlaví [WWW dokument] <http://vdb.czso.cz> (stav k 16. 5. 2014).
- Vzhledem k tomu, že historické hranice Těšínského Slezska vedou po řece Ostravici a k historickému území Těšínska patřila např. i dnešní Slezská

- Ostrava, dodejme pro orientaci, že ve správním obvodu Ostrava se k polské národnosti přihlásilo v roce 2011 celkem 733 osob z 332 433 obyvatel obvodu. Viz Český statistický úřad, Sčítání lidu, domů a bytů 2011, Obyvatelstvo podle národnosti ve správních obvodech [WWW dokument] ORP <http://vdb.czso.cz/sldbvo> (stav k 16. 5. 2014).
- Folwarczny, Stanisław – Kosiec, Lidia – Kubiczek, Barbara: Tu jesteśmy. Szkolnictwo polskie na Zaolziu w pierwszej dekadzie XXI wieku. Czeski Cieszyń 2013, s. 109–126.
- Viz pozn. č. 1.
- Głos Ludu, 20. 9. 2012, s. 1.
- iDNES.cz, 10. 1. 2012 [WWW dokument] http://zpravy.idnes.cz/k-polske-narodnosti-se-hlasi-mene-lidi-dvojazyce-napisy-ale-nezmizi-1kl-domaci.aspx?c=A120110_154845_ostrava-zpravy_jog (stav k 16. 5. 2014).

Ve dnech 18.–19. ledna 2014 se konal 49. ročník mezinárodního sčítání vodního ptactva (*International Waterbird Census – IWC*). Akce probíhá vždy v polovině ledna a účastní se jí více než 100 zemí po celém světě. Profesionální i amatérští ornitologové se snaží zmapovat co největší počet vodních biotopů s výskytem ptáků, a získat tak informace o dlouhodobém vývoji populací jednotlivých druhů. V loňském roce bylo v ČR zkontrolováno 637 lokalit, v nichž bylo spatřeno 224 860 jedinců vodního ptactva.¹ Výsledky letošního mapování sice zpracovány zatím nejsou, ale vzhledem k extrémnímu průběhu zimy, co se klimatických podmínek týče,

můžeme očekávat výsledky zajímavé a rovněž neobvyklé. Teplé počasí a dlouhá absence sněhové pokrývky podnítily některé druhy k pozdějšímu odletu do teplých krajů, zimní návštěvníci k nám však přiletěli stejně jako loni.

Vůbec nejvzácnějšího zimního hosta jsme mohli pozorovat během prosince 2013 v Bohumíně-Vrbici² a na Těrlické přehradě. K vidění byli až tři jedinci potápnice severní (*Gavia arctica*). Jde o severský druh, který při tahu na jih prolétá naší republikou, zimuje zde jen velmi vzácně. U nás ji můžeme pozorovat pouze v zimním šatě, jenž je na rozdíl od šatu svatebního nenápadný, bílo-šedo-hnědě zbarvený. Potápnice nepatří mezi nejobratnější letce, zato se skvěle potápí. Za rybí potravou se noří do hloubky několika metrů.

Milé ornitologické zážitky však může přinést i procházka kolem malých vodních nádrží, kde k pozorování fauny kolikrát není potřeba ani dalekohled. Příkladem může být vodní nádrž Baška na Frýdecko-Místecku. Během hodinové procházky kolem vody bylo právě zde během mezinárodního sčítání možné spatřit 27 morčáků velkých (*Mergus merganser*), tři páry kachen divokých (*Anas platyrhynchos*) a čtyři volavky popelavé (*Ardea cinerea*). Nejhojněji zastoupený morčák velký je dle naší platné legislativy kriticky ohrožený. Ve větších počtech ho lze pozorovat právě v zimě, kdy k nám přilétají populace ze Skandinávie. Po jejich jarním odletu je vidíme už jen poskromnu. Příspěvek ke zvýšení početních stavů tohoto druhu v regionu má však nedávná instalace hnízdních budek na březích Olzy v areálu Třineckých železáren.

Na Bašce a Olešné byla k vidění ještě další, ne zcela obvyklá „zimní kachna“ – hohol severní (*Bucephala clangula*).³ Samci jsou velmi dobře rozpoznatelní dle zašpičatělé hlavy a výrazné skvrny u zobáku. Podobně jako morčáky velké jsme je kdysi znali jen jako zimní hosty naší krajiny protahující a výjimečně zimující. Hoholům se však u nás zalíbilo a už několik desítek let v ČR hnízdí. Management péče o ně je stejný jako u morčáků, oba jsou to druhy hnízdící hlavně v dutinách stromů. A jelikož takovýchto stromů je v okolí našich řek čím dál méně, vyvěšují se pro ně speciální velké budky, často ve výšce větší než deset metrů nad zemí.

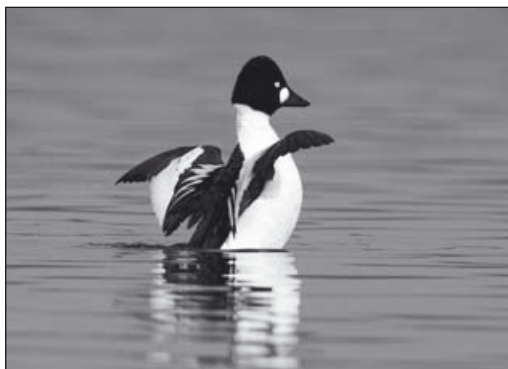
Potápnice severní
(*Gavia arctica*),
foto Zdeněk Tunka

Samice morčáka velkého
(*Mergus merganser*),
foto Zdeněk Tunka

Samec hohola severního
(*Bucephala clangula*),
foto Zdeněk Tunka

POZNÁMKY

- 1 Musilová, Zuzana – Musil, Petr – Prokešová, Erika: Mezinárodní sčítání vodních ptáků v České republice v lednu 2013. *Aythya*, 5, 2014, s. 14–26.
- 2 Česká společnost ornitologická, Faunistická databáze. [WWW dokument] http://www.birds.cz/avif/obsdetail.php?obs_id=375720 (stav k 21. 1. 2014).

- 3 Česká společnost ornitologická: Faunistická databáze. [WWW dokument] http://www.birds.cz/avif/obsdetail.php?obs_id=364080 (stav k 21. 1. 2014).

Vzpomínka na Vlastu Byrtusovou

Irena Prengel Adamczyk

Dne 27. února 2014 nás navždy opustila Vlasta Byrtusová, bývalá dlouholetá pracovníce Muzea Těšínska. Rozloučili jsme se s ní na hřbitově v Jablunkově, kde se 22. září 1946 narodila, strávila dětství i mládí. Vrozená inteligence a ambice ji přivedly ke studiu na střední škole v Jablunkově, později své vzdělání rozšířila o obor knihovnictví absolvovaný v Brně. V roce 1973 přijala práci v Městském kulturním centru v Českém Těšíně, v němž se věnovala organizací vzdělávacích a osvětových kurzů. Přesto její zájmy a ctižádost byly mnohem hlubší, proto od roku 1975 začala pořádat v nově otevřených prostorách na ulici Ostravské cykly přednášek, mj. z oboru astronomie, geografie, historie, vlastivědy a umění. Její záliba v regionálním umění ji dovedla k přípravě několika výstav ve foyer českotěšínského divadla. Podporovala mladé, málo známé začínající umělce a bez nadsázky často stála na samotném počátku jejich budoucí umělecké kariéry. Městské kulturní centrum opustila v roce 1987.

V roce 1989 začala pracovat v Okresním vlastivědném muzeu v Českém Těšíně na pozici odborného referenta. Z počátku zajišťovala agendu spjatou s prováděním inventarizace sbírek (zvláště fondu textilu), organizovala a zajišťovala kulturně-výchovnou a propagační činnost muzea. K náplni její práce patřilo pořádání přednášek pro děti a mládež, ale rovněž i pro dospělé, či spolupráce s médii. Byla dlouholetým tajemníkem redakce časopisu Těšínsko a zároveň jeho technickým redaktorem a členem redakční rady. Její kontakty s historiky, etnografy a umělci, široký mezioborový zájem a svědomitý přístup povznesly periodikum na nadregionální úroveň. Edičně se podílela na přípravě řady historických publikací se zaměřením na Těšínsko. Množstvím aktivit proto výraznou měrou přispěla k pozitivní prezentaci nejen Muzea Těšínska, nýbrž i města Český Těšín a celého regionu Těšínska, jeho kultury a tradic jak v tuzemsku, tak i v zahraničí.

Její blízké kontakty s řadou muzejních institucí a zvláště s Muzeum Śląska Cieszyńskiego v Těšíně přinesly trvalou spolupráci ve formě společných vydavatelských počínů a výstavních projektů. Vlasta Byrtusová tak stála u zrodu dlouholetých plodných pracovních přeshraničních kontaktů, které mezi oběma muzei trvají dodnes.

Vysoké nároky na práci svých kolegů, zvláště však na sebe samu, byly jednou z příčin jejího jmenování zástupkyní ředitele Muzea Těšínska v roce 2003. V této pozici setrvala až do roku 2008, kdy odešla do důchodu. O rok později obdržela cenu města Český Těšín za dlouholetou aktivní účast

v místním kulturním životě. Ve volných chvílích, kdy se nestarala o nemocnou maminku či se nevěnovala svým vnoučatům, uspořádávala bohatou sbírku negativů po manželovi Janu Byrtusovi (1935–1992), známém fotografovi. Nadále udržovala kontakty s lidmi, s nimiž ji pojily dávné pracovní a přátelské vztahy. Vlasta Byrtusová patřila k osobám, jež dokázaly skloubit profesní život se životem rodinným. Mnohdy až příliš skromná, stojící ve stínu ostatních, ačkoliv právě jí by často patřilo uznání za dobře odvedenou práci. Navzdory těžké nemoci až do konce svých dnů radila a pomáhala jiným, sama však chtěla zůstat nezávislou na pomoci druhých, nevyhledávajíc útěchu ani podporu okolí.

Nechť právě taková zůstane v naší paměti.

Z polštiny přeložil Radim Jež

Autorský podíl na výstavní činnosti Muzea Těšínska:

- Rok 1968 v dokumentech, r. 1990, Český Těšín
- Ida Münzbergová (1876–1955) – obrazy, r. 1996, Karviná-Fryštát; r. 2001, Orlová-město; r. 2002, Cieszyn
- Z pohádky do pohádky – kresby a ilustrace Josefa Kremláčka, r. 1996, Havířov-město
- František Šwider (1911–1997) – výběr z tvorby, r. 1999, Havířov-Životice
- Těšín – Český Těšín / Jedno město, r. 2000, Varšava
- Cieszyn – Český Těšín – včera a dnes, r. 2001, Český Těšín; r. 2001, Cieszyn; r. 2003, Český Těšín
- Beskydy – hory, které spojují, r. 2001, Varšava; r. 2002, Havířov-město
- Pohledy na Těšín, r. 2002, Český Těšín
- Střelecké terče, r. 2003, Havířov-Životice
- Modely autiček ze sbírky Christiana Holuba, r. 2003, Český Těšín

Vernisáž výstavy „František Šwider (1911–1997) – výběr z tvorby“ v Památníku životické tragédie v Havířově-Životicích 24. června 1999, druhý zleva geograf Radim Prokop (1926–2010), historik umění Petr Holý (1933–2010), ředitelka Muzea Těšínska Věra Tomolová a Vlasta Byrtusová s vnučkou Petrou, Muzeum Těšínska

Polak, Jerzy: Inwentarz oraz kronika parafii i kościoła pw. św. Marcina w Międzyrzeczu 1522–1939. Międzyrzecze: Stowarzyszenie Przyjaciół Międzyrzecza 2012, 264 s., ISBN 978-83-931276-4-1

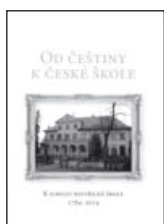
Významný ediční počin bílského historika zpřístupňuje nejširším zájemcům o (nejen) náboženské dějiny Těšínska cenný archivní pramen. Rukopis s originálním názvem *Monumenta et Documenta* je deponován v archivu římskokatolické farnosti sv. Martina v Meziříčí u Bílska. Jedná se o kroniku této farnosti, založenou v roce 1762 meziříčským a jasenickým farářem Ignácem Karlem Neumannem, s retrospektivními zápisy. Kniha byla původně vedena latinsky a německy se sporadickými českými záznamy, od konce 19. století také polsky. Edice zpřístupňuje obsah rukopisu v polském překladu. Je rovněž opatřena fundovanou studií shrnující dějiny farnosti a analyzující editovaný pramen. Kniha je doplněna nezbytným poznámkovým aparátem, rejstříky i vhodnými obrazovými přílohami.

Břach, Radko – Láník, Jaroslav: Dva roky bojů a organizační práce. Československá armáda v letech 1918–1920. Praha: Ministerstvo obrany České republiky 2013, 187 s., ISBN 978-80-7278-587-2

Reprezentativní publikace mapuje genezi a nelehké počátky československé armády v době vzniku samostatného státu a v křehkých prvních letech jeho existence. Vedle zásahů spjatých s obranou hranic mladé republiky (německé oblasti, Slovensko) je věnována pozornost rovněž československo-polskému střetu o Těšínsko v lednu 1919, jenž vešel do dějin pod pojmem sedmidenní válka. Kniha je opatřena poznámkovým aparátem a kvalitním, povětšinou dosud nepublikovaným ikonografickým materiálem.

Čechura, Jan a kol.: Od češtiny k české škole. K jubileu bystrické školy 1784–2014. [Bystrice]: ZŠ a MŠ Bystrice 2014, 199 s., ISBN neuvedeno

V letošním roce uplynulo 230 let od vzniku první konfesionální školy v Bystrici, jež byla založena u místní evangelické fary. K připomenutí této události vyšel sborník rozdělený do sedmi kapitol, v nichž si

autoři v nástinu všímají počátků školství, jeho vývoji v 19. století, založení české obecné a měšťanské školy ve 20. letech 20. století a následnému vývoji tohoto vzdělávacího ústavu až do současnosti. Součástí knihy jsou i medailony vybraných osobností spjatých s bystrickou školou či několik vzpomínek absolventů a učitelů. V přílohách je mj. publikován abecední přehled pedagogických pracovníků z let 1922–2014. Vše doprovází bohatá ikonografie.

Friedl, Jiří: Češi a Poláci na Těšínsku 1945–1949. Monographiae, sv. 1. Praha: Historický ústav AV ČR – Brno: Conditio humana 2012, 314 s., ISBN 978-80-7286-204-7 (Historický ústav AV ČR), ISBN 978-80-905323-0-4 (Conditio humana)

První svazek ediční řady občanského sdružení *Conditio humana*, ve které je plánováno vydávání monografií se zaměřením na zkoumání vztahů různých skupin obyvatel žijících ve střední Evropě v období moderních dějin, je zaměřen

na zachycení problematického vývoje poměrů a soužití mezi Čechy a Poláky na Těšínsku v prvních pěti letech po skončení druhé světové války. Autor na základě detailního dlouholetého studia popisuje postavení příslušníků polského etnika, rozebírá složitou politickou situaci jak na mezinárodní úrovni, tak i se zaměřením na postoje tuzemské vlády či zájmy politických stran a lokálních uskupení.

Foldyna, Jakub – Foldyna, Tomáš: Po stopách historie skautingu ve Frýdku a Místku. Frýdek-Místek: Okresní rada Junáka Frýdek-Místek 2013, 87 s., ISBN neuvedeno

Výzkum dějin skautského hnutí na Těšínsku významně obohacuje tento souhrn rozhovorů s 18 pamětníky a někdejšími i současnými aktivními skauty zaznamenanými v rámci projektu Skautské století započatého v závěru roku 2010. Osobní vzpomínky frýdecko-místeckých a šenovských skautů se neomezuji pouze na činnost v rámci této mládežnické organizace, nýbrž poodhalují mnohé zážitky ze druhé světové války, osvobození v roce 1945 či mnohdy dramatické životní osudy po únoru 1948. Součástí publikace je neúplný soupis členů frýdecko-místeckých skautských středisek.

Města a obce Těšínska se představují

Dolní Lomná

Dolní Lomná leží v malebném údolí Moravskoslezských Beskyd v nejvýchodnější části ČR. Údolím protéká horská řeka Lomná. Obec s celkovou rozlohou 2 703 ha patří do Chráněné krajinné oblasti Beskydy, lesy pokrývají většinu jejího katastru (přibližně 75 %). Centrum obce se nachází ve výšce 460 m n. m., nejvyšším vrcholem je Velký Polom (1 067 m n. m.).

Až do roku 1899 tvořila Dolní Lomná s Horní Lomnou a Přelačí jedinou společnou obec – Lomnou. Podle nařízení ze 27. prosince 1899 s platností od 1. ledna následujícího roku byla rozdělena na dvě samostatné obce.

Původně se na tomto pohraničním území nacházel prales. Rozkládal se na těžko přístupných místech a měl chránit Těšínské knížectví před nájezdy nepřátel. První zmínka o Lomné pochází z roku 1596, kdy ves patřila k majetku těšínských knížat z rodu Piastovců. Tehdy vydal kníže Adam Václav listinu, kterou se jablunkovským měšťanům přiznávalo právo na pastviny v údolí Lomné. Po vymření Piastovců v roce 1653 přešlo území do rukou Habsburků. Vesnická správa byla ustanovena kolem roku 1730. Lomné patřila i ojedinelá pečeť s vyobrazením horala sedícího na pařezu pod stromem. Bohužel byla bez nápisu a letopočtu. Její největší rozkvět nastal s vývojem pasekářské kolonizace v polovině 18. století. Tehdy se o pozemcích rozhodovalo z Jablunkova, kde měl sídlo knížecí úředník. Dle údajů z roku 1843 bylo v Lomné 58 usedlostí a 817 obyvatel. Obyvatelstvo se živilo hlavně pastevectvím a těžilo z bohatství okolních lesů. Od poloviny 19. století se staly lesy v údolí Lomné důležitou palivovou základnou pro železářny v Třinci.

Významnou úlohu v dějinách obce sehrálo školství. Soukromá škola vznikla v Lomné již v roce 1830. V roce 1852 byla postavena první veřejná škola na Mytyščině louce pod Smolkovem, do níž docházely děti i z Horní Lomné a Přelače. V letech 1874–1875 byla v centru obce postavena zděná polská škola, jež byla na tehdejší dobu velmi reprezentativní. Teprve po první světové válce se stabilizovala jak organizačně, tak i obsazením, stala se postupně školou trojtřídní s kapacitou 80 dětí. V roce 1933 byla založena česká škola na Kamenitém, o rok později tamtéž i polská. V době nacistické okupace byla zrušena a všechny děti byly vyučovány v jedné společné budově české školy, ovšem v jazyce německém. V současné době působí v obci dvě základní školy s mateřskými školami – jedna s vyučovacím jazykem českým, druhá s polským.

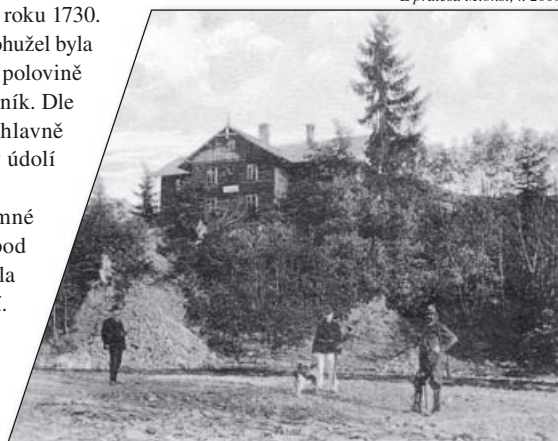
Jedním z největších současných zaměstnavatelů místních obyvatel jsou Třinecké železářny. Další pracovní možnosti nabízí práce a údržba v lesích. Zaměstnání poskytují i 13 rekreačních středisek, hotelů, penzionů a restaurací. Pro své přírodní krásy se údolí Lomné zařadilo k vyhledávaným turistickým místům. Turistické chaty na Velkém Polomu, Slaviči, Kamenitém a Kozubové se staly známými středisky zimní a letní turistiky. Pozoruhodností je prales Mionší mezi Horní a Dolní Lomnou. Patří k nejznámějším rezervacím v Moravskoslezských Beskydách a svou rozlohou k největším pralesům jedlo-bukových porostů v České republice. Nachází se na hřebeni a přílehlých příkrých svazích vrcholů Úplaz (949,6 m n. m.) a Velká Polana (893 m n. m.) exponovaných k východu a západu.

Nelze opomenout ani činnosti kulturní aktivity v obci. Již od roku 1969 se konají vždy druhý víkend v září v Dolní Lomné Slezské dny, folklorní festival s mezinárodní účastí. Hlavním pořadatelem je Matice slezská. K tomuto účelu byl postaven národopisný areál s dřevěnicemi, který se nachází v krásném přírodním útvaru na soutoku Křínova a Lomné. V červenci se koná v obci festival Na pomezí, jenž si za uplynulých dvacetiletí svého trvání vybudoval pověst jedné z nejpokladnějších přehlídek country a folku. V replice původní dřevěné školy z roku 1852 se nachází Lomňanské muzeum. V Dolní Lomné se pravidelně konají i další kulturní a sportovní akce, jako jsou např. vozatajské závody.

Spolková činnost má rovněž svou tradici, např. od roku 1929 zde působí Sbor dobrovolných hasičů. Dalšími spolky jsou Český svaz včelařů, folklorní soubor Malý Mionší nebo Sportovně-spoločenský klub Dolní Lomná. Své působíště zde má i Matice slezská, Polský kulturně-osvětový svaz a Klub důchodců. Poloha obce, kulturní akce, sportovní areál i další občanská vybavenost poskytují návštěvníkům i obyvatelům Dolní Lomné všestranné využití.

Z pralesa Mionší, r. 2009

Vila Mira, dnes součást Národopisného areálu, r. 1912

Hotel Pod akáty v centru obce, r. 2012

Dřevěné usedlosti v osadě Vyšní Kamenitý, r. 1944

Adresa: Obecní úřad Dolní Lomná, Dolní Lomná 164, 739 31 Dolní Lomná, tel.: 558 358 720, e-mail: obec@dolnilomna.eu, www.dolnilomna.eu • Starostka obce: Renata Pavlinová • Počet členů zastupitelstva: 6 (Wspólnota – 1 mandát; Nezávislí – 5) Počet obyvatel k 1. 1. 2014: 869, z toho 416 mužů a 453 žen • Rozloha: 2 703 ha

